

ARHIVA

ORCANUL SOCIETĂȚII ISTORICO-FILOLOGICE
—DIN IAȘI—

Director: ILIE BĂRBULESCU

S U M A R

ILIE BĂRBULESCU . . .	Nașterea individualității limbii române și elementul slav.
MARGARETA ȘTEFĂNESCU . . .	Un produs al Scoalei, lui Grigortf P. rezviterul la noi: Psaltire Voronețiană.
G. ZÂNE.	Reglementarea schimbului de bani în timpul domniei lui Mihai Sturza.
I. IORDAN.	Dialectele italiene de Sud și limba română.
TH. HOLBAN.	Boerii lui Mihai Viteazul.
C. KOGĂLNICEANU	Mănăstirea din Câmpulung.
ILIE BĂRBULESCU	D.n Istoricul Slavisticii în Româ-

COMUNICĂRI

Ilie Bărbulescu : O recenzie în „Zeitschrift iur romanische Philologie. Iarăși despre etimologia cuvântului „Ardeal”. Originea sufixului românesc - eseu.—*P. Constantinescu-Iași*: Istoricul „afacerii” Glozeh—*Margareta Ștefănescu* Obiceiuri la Cehoslovaci. Asyndeton. Românii de peste hotare. Pușkin despre Români.—*M. Burghilea*: Vn clopot al lui Const. Brâncoveanu la Trnovo.—*Th. Holban*: O comunicare la Academia rusească despre Români. Iarăși chestia rotablsniului și disimilării. Fenomene lirigustice din Basarabia.

~"RECENZII

P. Pi Negulescu: Reforma învățământului (Ilie Bărbulescu). Narodopisny' vgstnik cecoslovensky' (Margareta Ștefănescu).[^]/Z/e Bărbulescu : Curente literare la Români în perioada slavonismului cultural (Th. Holban). Al. Rosetti: Chronique roumaine (Margareta Ștefănescu). Jar. Bidlp: La litterature hlstorique tchecoslovaqiie (Margareta Ștefănescu).

• ' I A Ș I .
«PRESA BUNĂ» INSTITUT DE ARTE GRAFICE ȘL EDITURĂ
STR. ȘTEFAN CEL MARE

C. 200

V''*v v*^vx/v*yvryw\ x/ vvvvryvx/vx^vx**vxfv^vvxy ./V T ^V X ^S. X/V X X V X X vxy
/A r A n . \ A \ /»>> A . \ ^«N *f\ / «N > » \ ^«2» /i> \ /k> />N fI'>. «i

Rugăm cu insistență persoanele cari primesc ARHIVA, să ne trimită costul abonamentului ce ne mai datoresc pe trecut sau pentru anul in curs; întru cit cheltueile tiparului fiind foarte mari, se cer adevărate sacrificii pentru a putea apare.

A R H I V A

Apare de patru ori pe an: Ianuar, April, Iulie și Octombre.

ABONAMENTUL ANUAL

100 de lei în țară pentru particulari.
300 lei pentru Autorități, Bănci și alte întreprinderi.
40 franci franceji pentru străinătate.

Orice corespondență să se adreseze:

Pentru tot ce privește Direcția și Redacția (manuscrise, cărți, schimb de publicațiuni dc.) :

D-lui Ilie Bărbulescu, profesor universitar,
Str. Speranță No. 14-Iași.

Pentru Administrație, expediție, abonamente, mandate-poștale etc.:

D-lui N. A. Bogdan, publicist.
Str. Albineț No. 4.—Iași.

Pentru anii mai vechi ai acestei Reviste, ase adresa tot
D-lui N. A. Bogdan.

ARHIVA

REVISTĂ DE ISTORIE, FILOLOGIE

ȘI CULTURA ROMÂNEASCĂ

DIN IAȘI

Anul XXXV

Iulie-Octombrie 1928

No. 3 și 4

N a ș t e r e a i n d i v i d u a l i t ă ții l i m b i i r o -
m â n e ș i e l e m e n t u l s l a v . * >

Cuvintele categoriei IH-a de ar fi intrat în limba română din pisl., cum am văzut că se susține, trebuiau să sune sau să fi sunat și în româna cu alte două aspecte fonetice dintre cari unul curat plslovenic, iar nu numai așa cum le avem, și trebuiau, chiar de aceea, să se prezinte cu ceva din fonetismul la fel al elementelor originar latine ale limbii noastre.

Daca se observă, la grupul nazal *ân*, cuvintele originare latine ale limbii române, se vede că sunt, într'adevăr, unele cu așa *ân* din mai vechi latin *en* > *in* dela categ. II. Aproape întotdeauna, însă, sau barem la un destul de mărișor număr dintre ele, se găsește în limbă, alături de aceste cu *ân*, în acelaș timp încă și forme orginare cu *in* sau *en*. Astfel, în vechile texte: veșment și veșmânt ca astăzi, spămentează și spăimântează ca astăzi, pămence și pământe ca azi, jurământe și jurămente, fierbenteală și fierbânteală *) etc. Iar acelaș raport între *ân* și mai vechile *en* sau *in* găsim încă comparând dialectele române de astăzi și chiar în cuprinsul aceluiași dialect, la elementele orginar latine. Ast-fel: dacor. sân și sin, macedor. sinu ; dacor. spânzur, macedor. spin-dzuru, lat. suspendo, *expendolo» dacor. vând, macedor. vindu, lat.

1) Cf. *Arhiva*, XXXIV, 2, p. 2.

2) Cf. Cipariu: *Principia*, p. 378, 377; Byhan, în *Jahresbericht*, III, 44—48.

vendo, dacor. vânt, macedor. v i n t u, lat. ventus ; dacorom. svântur, macedor (z)vintur; dacor. cuvânt și a cuvântă, covânt, istror. infin. cuvintd, lat. conventus ; dacor. mormânt, macedor. mur-mindu, lat. monumentum; dacorom. acoperemânt, macedor. acoperi-mindu, lat. adcoperimentum (?); vânră și vintre, lat. venter; pământ macedor. pimintu, lat. pavimentum ; dacor. tâmpie, macedor. timpîi, lat. tempora'); dacor. jurământ, meglr. jurămint, lat. juramentum ; dacor. fringhie și frânghie, lat. fimbria; dacor. strâmt și strimt lat. *strictus, macedor. strimtu și stremtu, istror. ştrint fem strimta etc.

Acestea înseamnă, mai întâi, că nu *en(m)* acesta a devenit *âm')*, la elementele latine, ci că *e/Oin*, și, numai apoi, acesta devine *ân*; și înseamnă, al doilea, că în lupta care se dă, pe terenul limbii române, la elementele originar latine ale ei, între noul *ân* și vechile *en>'m*, d'n cari s-a născut *ân*, în această luptă *en* sau *in* se menține puternic, alături de *ân*, și în veacurile începuturilor noastre literare sec. (XV, XVI) și mai în urmă, până astăzi, chiar în aceleași cuvinte: cuvânt și cuvint, cuvent; fierbenteală, fierbințeală ; vânt și vintu etc. Apoi, cele arătate aci mai învederează că e greșeală a crede¹⁾ că, în limba română, *en(m)* devine *în* când a doua silabă conține *ă* sau *u* și că devine *in(m)* când a doua silabă are vocale palatale ; căci, doar, macedo-româna e socotită, de acei ce susțin această greșală, tot ca parte a limbii române.

Cuvintele s'ave ale limbii române din această a III-a categorie, însă, nu se prezintă, nici în vechile texte, nici azi, de cât cu d/2*) corespunzător plsl. A=en : nătâng, nu și netengsaunetîng; pământ, nu și pământ sau pămînt,* potâng, nu și poteng sau potîng; rînd, nu și rend sau rind; rînză, nu și renză sau

1) Chiar și rom. mînz din iliricul me/izana a păstrat, se pare, un *in* intermediar în numele propriu din documente vechi: M///zu'. Cf. însă falș înțeles de O. Densușianu : *Hist. de la l. roum.* p. 271 și 395. Vezi însă și Ilie Bărbulescu: *Curentele literare la Români*, p. 93.

2) Cum se crede și la Ov. Densușianu : *Histoire*, 11, 21.

3) Cum se crede s. ex. și la Ovid Densușianu: *Hiswire* II, 1, p. 21.

4) Și Lainbrior observase (în *Carte de Citire*, Iași 1890, p. LI) că „In vorbele slave rend rfnd. rensa, rînsă ar fi trebuit să avem un i\ Și Tiktin, *InZfrPh.*, XI,60, zice acelaș lucru.

rinză etc. Excepție de la aceasta nu e de cât poate rom. Jantă, care, însă, și el nu se află în limba română și sub forma plsl. cu <a=2n : tenta, ci numai: ținta, d:ci cu *in*, despre care am arătat la categoria II că nu e plslovenic la noi.

Deosebirea aceasta între fonetismul lui *ân* de origine latină și cel de origine slavă veche învederează că aceste cuvinte slave din categ. III n-au fost niciodată în româna și cu *en* sau *in*, cum au fost cele latine cari au ca ele *ân*; n-au sunat, adică, niciodată, în limba română: neteng sau neting, păment și pămint, potengș» poting, rend și rind, renză și rinză etc.; căci, de ar fi sunat ele și așa, nu se putea ca limba să nu fi păstrat numai la acestea slave, iar la cele latine, să fi păstrat cum am văzut și forme cu *en*, *in*.

Aceasta învederează, dar, că ele n-au intrat în româna sub forma plsl. cu A=e/z și nici măcar cu cea nepaleoslovenică *in'*); al lor *ân*, deci, nu s-a format pe terenul limbii române, cums-a crezut, ci ne-a venit chiar așa, de pe terenul altui stadiu de cât cel plslovenic al limbii slave care ni l-a dat.

Cât pentru celelalte cuvinte tot din această a III categorie, e tot așa de evident că nici ele nu ne-au venit din plsl.

Căci, plsl. *combrS* (cabrb),—conform cu fonetismul elementelor latine originare ale limbii române, precum și potrivit cu cele ce am arătat la categ. I din acest capitol și la categ. I și V din capitolul desprex, *K*,—nu ar fi dat românește cimbru. Plsl. *zonbrx* ar fi dat în rom. zâmburu ; zimbru, deci, poate avea *im* din un post-plsl. cu «amestec al iusurilor» : 3-flKpx¹⁾). Tot din aceleași considerații, nu putea da nici plsl. *paonkă* *paonâină pe românescul păing sau păianjen, nici plsl. *pontenogă* pe rom. pintenog, nici plsl. *dombokă* pe rom. (istror.) demboacă. E și aci „amestecul Iusurilor”.

Iar ceea ce și mai mult întărește concluzia de aci, că toate

1) Deci greșește Byhan (în *Iahresber.*, V, 346) și S. Pușcariu (în *Dacoromania*, II, 384) și toți greșesc când cred că acest *ân* în loc de A din cuvintele noastre slave s-a născut din *in* pe terenul limbii române.

2) Așa se expl'că aci *i* în loc de *â*, iar nu—cum crede Ov. Densușianu : *Histoire*, I, 269-270—că el ar fi luat din plural *zim-bri*, prin asimilare. Cf. Pușcariu (*Dacorom.*, IV, 2. p. 1373): „între *glandula* latin și *ghindură* român n'a fost **glendară*, ci **gl'ândură*”.

aceste cuvinte din categ. III nu au intrat în româna din plsl., e, —chiar de n-ar fi considerațiile și faptele fonetice arătate mai sus,—încă faptul că la unele din ele lipsesc plsl. a=d și K=6 : pământ, plsl. pamente"; rând, plsl. rendă ; stânen, plsl. senfenș ; smântână, plsl. sămentana; randaș, plsl. rendaâf; strânște, plsl. sdren&ta; vânzoc, plsl. venzăcă- cimbri, plsl. conbră; păing, păianjen, plsl. paonkă.

În rezumat, cuvintele din aceste 3 categorii și ori-cari pot intra în ele, adică cari în plsl. aveau x și A, nu au intrat în româna din plsl., în veacul al IX, și cu atât mai mult nici între veacurile IV VII (epoca lui Iordanes), când plsl. A și A erau și mai 'ăspicat *on=<Ń* și *en—e* ci au venit în limba română de altundeva, adică sau din vre-o altă din [limbile slave cu cari Românii puteau avea atingeri etnice, sau din vre-un alt stadiu fonetic al aceleași limbi bulgare din care paleoslovenica era un stadiu deosebit mai vechi.

Fiindcă, din motivele arătate, s-ar putea zice că aceste cuvinte ni le au dat sârba sau rusa, cred că, spre a îmbrățișa problema larg științificește, trebuie să discut acum (Ńie cât de pe scurt) dacă nu cumva aceste cuvinte ne au venit din acele două limbi slave vecine în epoca lui Iordanes,

Ilie Bărbulescu

Un produs al Școalei lui Grigore Prezbiterul la noi: Psaltirea Voronețiană')

În această traducere cuvânt de cuvânt, se observă o mulțime de greșeli de traducere. Traducătorul 1) schimbă, uneori, cazul și numărul la substantive, adjective și pronume, iar la verbe, **modul**, **temporalul**, persoana și numărul; 2) traduce greșit unele cuvinte-

a) schimbări de cazuri: și de' de rugi **plodlui** (dat. sg.) lor 93=i das[tk] jereševî plod (acuz. sg.) ih; și pridxdi cu gtindire 95 i pr'kdas[tk] gradu (dat. sg.) skoty ih; din ceputul a totu'l trudu' lor 95 **nacAtokk** (acuz.) vxs'fekgo truda ih; **mxru-**

1) A se vedea *Arhiva* XXXV, 2, p. 102 și 111

lor (gen.) sale 99=**r*ko**.ii svoex (instrumental); Dnul meu 107=***Be** moi (vocativ); Dne Dzxul 109=**gi be** (voc.); laudu cântecul (Acuz.) **III**=hvala p-fcsni (Dat.); Dzxu 209, 145, 125—Be (Voc.); trufașul **cu** ochiul **și** nesxturatul **cu j**lirima **cu** acesta **nu mxn**-caîu 127 = grxdym okom (Instr.) i nesytym srdcem ss sim ne jad'**kh**; casa lui Iakovb 153 = domu (Dat.) Iakovl-b; **cu** aprinșii exrburi pustiiei (Gen.) 169 = sx **gorA**^timi Aglxmi pustynnymi (Instr.); Uirosalimu 173 = Iirslme (Voc); sfințila ta 178 = SUIA tvoei (Gen.); **și** dereptxților (gen.) 163 = **i** opravdaniem tvoim (Instrum. sg. sau plural; **nu** știm dacă avea -K sau -u final); **ș**> marile **lui** 211 veliSifū (dat.) ego; cire **va** spure Dmnul meu 227—i kto vizvtstit gvi moemu (dat.); unse me cu untura **un**-gere sa 227=mastix pomazania svoego (Gen.); struguru amaru loru 241=grozdh goresi **ih** (Gen.); **și** lauda lui jîmplu pxmxntul 249=i hvaly (Gen **de** lauda) ego isplxni SA zemU; spxmxntx se jîlirima m'k 251—uboah SA srdcem moinm (Instr.); ca **de**'**de**-vxru **și** giudsfJ aduseși 259=jako istinox i sxdomi» (Instr.); fece tinere brațeloju sale (dat.) 275 = sxtvori drxzav^ **mi&ce*** svoe* (Instr.); gr*i lui Avramu **și** semxnța lui 271=Avraamu i semeni ego (Dat.); **nu fe'ce așA** a toatx limba 221=ne sxtvori takp vxs'kkomu jîi3yku (dat.); **și** jîimpxratu nedereptu și hicle"nu 259=i crju nepravednomu i lxxvn'kiău (dat.);

b) schimbări **de** număr; scrxbl (pl.) 95=skixbt (sg.; dar poate că aici -t =H **și** atunci e **tot** la plural); ^nțelepciure (sg.) deres **au ei** 99 = **vx** razumUsh (pl.); capetele (pl.) 101=glavx (ac. sg.); **j**în toate dzile (pl.) 107 = ves dnK (sg.); mirure (sg.) 109, 117 cjudea (**pl.**); de cuvente (pl.) 113 = **ot** slovese (gen. sg.); **de** cursele (pl.) 113=**ot** sfcti (sg.); spre mxru (sg.) 113=na rxkah (gen. **pi.**); *Jfrn* tote nopți (**pl.**) **III**=**n a vxs**"fck* noăth (sg.); jîintru faptele tale mxrului (pl.) 115 = rxku tvoefu (sg.); acAsta (sg.) H5=sih (gen. pl.); lxudare cântecelor (pl.) 117,121=hvala p-ksni (gen., dat. sg.); cântece noao (pl.) H7 = pfcs[nh] nov* (sg.); dreptilor (dat. pl.) 121 = pravedniku (dat, sg.); **de** glasul suspirilor mele (gen. pl*) 129=**ot** glasa vxzdyhania moego (gen. sg.); pietrile (**pl.**) lui 131 = kamenie (sg.) ego; ușile (pl.) **de** a-rame 139=vrata (sg.) nvhdnaa; JI corabie 139 (sg.)=**vx ko[ra]**-blih (**pl.**); ^\ cuvxnU dereptxtilor (gen. pl.) tale 163=i **vx** slovo pravdy (gen. sg.); ca steblele (pl.) 229 = jako stxblie (sg.); mx, n'm zmas,uliț (sg.) 241=jarosti **zmeevK** (pl.); jîlirappA picoarelor

(pl.) Iui 249=**za pAtu** (sg.) **ego**; **jît vie** (sg.) 249 **va vynogra-**
d'Lhh (pl.); de **ochii tai** (pl.) 257 «ot **oCuu tvoeiu** (sg.);

c) schimbări de* **mod** :

Indicativ 1. Part. **prez.**: nu se **jîtfoarce** (**prez.**) .93 = ne o-
bra ta.*; ce **era** (**imperf.**) 99—**sxătiim** (**dat. pl.**); cu ce **viu** (**prez.**)
TMša /ivxStiimi (**instrum.**); **cire Iubește** (**prez.**) 121=**IjubAștei** (no-
minat. pl.); **ședzu** (**perf. simplu**) 123=**s'fcdAi** (**horn. pl.**); **izban-**
d'Ai (**imperf.**) 125 — **maâtax**; ce **feri** (**perf. simplu**) 127 fc= u-
klan'fc^ătago SA (**genetiv**) ; **tinseși, coperiși** 133 (**perf. simplu**)=**pro-**
pinax, pokrivax; **puse, jîtnblx, fe'ce, urzi** 133 (**perf. simplu**)
polagaxi, hodAi tvorA', osnyvaxi; tremiseși (**perf. simplu**) 133
posylaxî; ce rasariși (**perf. simplu**) 135—**prodzAba*!**; **ve[se]-**
iAște se (**prez.**) 151 = **veseUătx SA**; **mare vadzu** (**perf. simplu**)
153—**more vid-a; hrxnAște** (**prez.**) 157 = **hranA**; ce **te ferește**
(**prez.**) 173 **hranAi IA**; de **candu pomeniAmu** (**imperf.**) **noi Sionul**
191=**pom'kn*văe Siona**; **miluAște me după giuddțe ce fubascu**
(**prez.**) **numele txu** 163 = **pomlui mA po sxdu IjubAătih** (**gen.**)
imA tvoe; ce **facu** (**prez.**) **fara lege** 203 = **tvorAătih** (**gen.**); **ven-**
deca (**prez.**) = **isckl'kA**; **număra** (**perf. simplu**) 217 = **izc5ita*i**
(**nomin. pl.**); **nume puse** (**perf. simplu**) 217—**imena naricax**; ce
priimi (**perf. simplu** 217=**priemlA**; **pleca** (**perf. simplu**) **pa atoșii**
219 **sm-fcrk* grkăniky; fNRnse** (**perf. simplu**) **razboaele** 229=**sa-**
kru&a* brani; ce **tragu** (**prez.**) **se pre pamantu** 239 = **pr-tsm-**
ka*Mim SA (**dat. po zemli; flximsvndzira** (**aur.**) = **alcAbtei** (**nom.**
pl.); **sparseși** (**perf. simplu**) 249 = **rastaca.***; **veseliu me** (**aor.**)
253=**vxxzveselA SA**;

—Subjonctiv I. Infinitiv: **se viu** 103=**fiti**; **se pue** 151=**posaditi**;
se spășești 249—**spasti**;

—Subjonctiv 1. Indicativ: **se bage** (**prez.**) 107=**vaseli**;

—Indicativ **prez.** 1. Participiu; ce **se zidescu** (**prez.**) 131=**dzi-**
idemii (**trec**); **j|wratoșA te** (**perf. simplu**) 147—**utvrazdeni** (**trec**);

—Indicativ 1. Infinitiv: **ca vulturul ce coapere cuiubul sau** 235
jako oreh pokriti gn'bzdo svoe;

d) schimbări de **timpuri** și **de persoană** : **crescu** (**perf. simplu,**
III sg.) = **nikiSA** (**aor. III pl.**); **pre\|ualțași te** (**aor. II sg.**) 121
prkvazneset (**prez. III sg.**); nu **n&vidi** (**II sg.**) 121 **nenavidite**
(**II pl.**) ; **grxi** 125 (**perf. simplu**) = **glaaSe** (**imperf.**) ; **feria** (**III**
sg.) 125 **hran'lih** (**III pl.**); **erai** (**imperf. II sg.**) 125=**byvaafe**
III sg.); **trecA** (**III sg.**) 127=**prkho,daah** (**I sg.**); **ucide**" (**III sg.**)

129=uzbivaah (I sg.); m*nca u (**perf.** simplu) 131=**jad**'Lh (imperf.); mestecaiu (**perf.** simplu) 131= rastvarfcah (imperf.); vire (prez.) 131=pnide (aor.); iniluirx (**perf.** simplu III pl.) 131=u2>-tedr^t (prez.); **txnjiA** 137 (imperf. III sg) = vxsfKzi.* (aor III pl.); **n&dușia** (imperf. III sg.) se 139 = **v zgmttsa** SA (aor.); **nu** se jjimpuțxnarx (III pl.) 143 = ne umala (III sg.); vxdzu (**perf.** simplu) 151 = uzritu (prez.); ce ti **fu** (**perf.** simplu) 152=<5to ti es[tt]; vre" (imperf.) 153=vxshot'k (aor.); spnîu (I sg.) 212 = po-v-kdAt (III sg.); pierdzi (II sg.) 215 = **potr**-fcbt (III sg.); pxștA (III sg.) 227 — pas-fch (I sg.); audzi 227 (**perf.** simplu) = uslyS.th (prez.); lepxdarx șe (III pl.) 229=vxzvrxe (III sg.); priimi (aor.) 235=**priAtk** (prez.); nu vede" (imperf. Illisg.) 237—ne vkd-kșA (aor. III pl.; nu știA (imperf. III sg.) 237 = ne vbdAșA (aor. III pl.); lxrgiA (imperf. III sg.) 245=**raăiriăA** SA (aor. UI pl.); **gotoviA** (imperf.) 245=ugotova (aor.); cx greșimu. fxrx legîu'mu, pre"greșiumu (prez.) 259=S8grkâihomii, bezakonovahomh, pfk-pr-tâihomu (aor.); ascultxmu (prez.) 259 = posluSnomu ; ferimu (prez.) 259=sxbljudahomu (aor.); fecemt (prez.) 259=sxivorihom (**aor.**); mieu era (imperf. III sg.) **jjmtru** frații mei 227= malh b-kh (I sg.) vx bratii **moei**;

—Ind. prez. sl. tradus prin viitor *): nu se va pomeni 103 =nepomAnet SA ; va gice=refet 105; mxniA te veri 105—progn^fevaei SA ; veri vor 109 = priid&t; ^chira se vor 109 — poklonAt SA ; sUvi vor 109 =proslăviAt; me'ge voîu 109«=poïd&t^); aice va 113=re<5et ; umbri te **va** 113—os'fenit TA ; de sxgete (pl.) H3=ot strtly ; trecu (aor.) 113=pr'bhodAșt***A** (part. prez.)*| cxde va 113 = padel; nu se vor apropiA 113 = ne pribliitSA; exuta veri 113 = sxmotriSi (=te uiți); vede" **veri** 113 =uzrisi; nu va veri 113 = ne priidet; luate-vor 113=vxzmuxt **tA**; auzi va 117=uslyăit; izbăvi va prejttși 121=izbavit A; vere veri 127=priideii; adura se vor 133=sxber&t SA ; nu se va pleca 133=șe prfcklonit SA ; fugi vor 133—pobi;**gnAt**; spxmxnla se vor 133=ustrașxt SA ; va exuta 149=vxzrit; topi se va 151=rastaet; auzi **va** 157=* uslyă't; chiema I voîu 157=prIzovA; voiu **da** 159=/xzdami; feri **voîu** ^) 165 = sxhranA; rxgxi vor

- 1) Se obișnuiește însă și în limbile slave.
- 2) Trebuie pus. III sg.
- 3) de două ori.

usnele mdle 169 otrygnet'fc usn'b moi p'bnie; lauda te va 169—va-shvalit **tA**; agiuta vor mie 171—pomogxt **mn'k**; eftini va 175=ustedri; secera vor 177 pozen*t; **nu** se vor rușina candu voru **gr*i** 179 ne **postydAt** SA egda gUtk; ^vve^ște se vor 183=**obl'kk&t** SA; VOÎU jtwața 183—**naueA**; șede" vor 183=**SAd**«tit;**Cum** vrem cânta ('viitor?) 191 = kako vaspo3m; se nu ainte pomeni voîu 193—aâte ne prkdloz*; pieri vor 215=pogybnxt; turna se vor 215 **vazvratitsA**; adura i va 217=saberet; topi le va 221=rastaet **ja**; sufla va 121—dahnet prfslxvi **voîu** prinsul 229=prosla-VIA ego; spure va tie 235=vazvkstitk teb-fc; gice vor ție 235=re-k***tk** **teb-k**; adura voin 239=saberx ; sfra și le voi 239=skoncă;s>; tremSte **voîu** 239=poslA; j\atoarce voîu 237=otvrașt* lice moe spure voîu 237=pokaz*; samara voîu prenși 239=rass'b;ifi ih; cun-tiri voîu 239—ustavlA; rădica **vofti**, giura me voîu, ascuți voîu, pri-lmi va, voîu da, da voîu, adapă voîu 243 = vazdvign*, klanx SA, poostrA, priimeth, vazdamk, upoA; veri va, turbura se va 249—priideth-, smxtit S A ; me'rge vor 249=poid***tk**; răpusa volu 251 —poSix; nu vor face 249 = ne satvorAtk; bucurame **voîu** 253=3/azradu^ S A ; mareea va 253 — utranjunetk; rușira se vork 253 =» post'wdAt SA ; priimi vor 253 —priimxt; nu vor vede" 225 =>» ne imAti vid'kti; **jhvie** vor morții, scula se vor, veseli se vor 255—vaskrsnxth, vastanxfk, **vazveselAt** SA ; adauge voîu 257 — priloz*; **și** ști voîu 163=uvfcm ;

—Aoristul slav tradus prin viitor : candu rasari vor H6=pro-dzAbnxăA; rranca va 253 — pojastk; me veri da 205 — vazdasi mnli; da va 107=das[th]; dzice va 113=zapovfcs[rk],

Traduceri cu sens diferit sau nuanțate :

—jj\ zisa lui 93=va zavkt'k ego '); se toarne urg'A sa 93=*vazvratiti (întoarcă); urgiA 93=jarosta; prinde 93=razdezeth (aprinde); pelițk 93 — platk (trup); de^tru Ia izbavx **prinâi** de marule dodeîtorîului 93 = **vanze izbăvi** ih **iz** rxky **stA**zaxătago; nu halastui 95 = ne poșt*d*k; pădure* CAsta ce fêce dere*pta lui 95—gorx six Aze stAza desnica ego; de fața lor 95=ot Iica ih (din fața lor); **și** dupk soarte împărți lor pământul cu fu^re da lk masurk 92 = **i** po zfkbiu razd'kli im zeml*, *zem d'felonrfer-nom (=și pe herebli le împărți pământul cu funia de măsurat);

1) pe zavŧt il fflai traduce prin sature 103 I 6 ; legA sa 147 (zav-ktk svoi 147, 149).

muth (verb) 95=vxseli (=așeză); gerunchele Iu Izrailu 95=ko-l'kna Iileva; nu feririi 95=ne sxhraniăA (nu serbară); jĵ\m mun-ții 96=vx hlxnrxh; jhmputare de vecu 97=ponoă [v]85no; urzi 97=osnova (puse temelia); ce se mulgu (verb.) 99 — ot doilici (subst.); dereptu=radi (cu gen.—pentru); dere'geți 101=oprav-daite (îndreptați) urdziturile pământului 101=osnovania (temeliile) zemli; de cei giudeci 101=otknAZh; dobândești 101=nasl*fediSi; cu alxtu nx ravu 101=vole;n; spre 101=na; di limbi 103= ot Azykk (dintre limbi); rutescu (sic?) 103=k tomu; predare 105=pl'knk (captivitate); dulceța 107=blgostk ') (=bunătatea); de-reptate" jhntre elu jhraise i me'rge 107=pravda pr'kd nim pr'kdi-det; urmele sale 107 = stopy (pași) SVOA; hr^nAște sufletul meu 107 = sxhrani (păzește, apără) dsx mo*; cextr* tire luaîu 107 = k teb-ls (de lâ tine) VXZAll; nu e cuvios ție 109 = n-ksftk] podobna teb'k (=asemănător); J\ dzei 109=v bodzlih (=între zeii); ple"cx mx 109=navedi tr<> (=condu-mă); J\ cale" ta 109—na (pe) pxt tvoi; cu rxțtA ta 109 = Arostix tvoex (de urgia ta: instr); jhitre tire 109=prkd (înaintea) sobo&; dereptu dzile 111=za dni (pentru ziua); ce jhtrxnse plecatunAi 111=vx nAze (în care) snvkril ny esi; lucrurile mxrului nostre deroge spre noi 111 = d-fcla rxkk nasih isprăvi (îndreaptă) spre noi') fugire mie 113=prib'kz:ște moe (=refugiul meu); opovxințx (=nădejde, cf. 113 | 9) 113=prib-fcziște; cextrx (l. de) 113=kx; cumva 113 = kogda (=cândva); [cu] lungi (adj.) dzile 115 = dIxgoU (subst.) dnii; îe (l. iar) 115=ze; jh sus (loc. adverb.) 115 = cel de sus (vySnyi); cx adec 117=jako (cum); și rxdicx se ka ujhru cornul meu 117=i vxneset SA jako iroroga rogx moi (și se ridică cornul meu ca al unui inorog'); și bxtn&ne'țele me'le jhntru [untu] grasu 117=i starost[k] moa vx j.lei mastit SA (și bătrâneța mea se înmoaie în oloTu?); spureți 117=vxzbstite (vestiți); fricosule spre toți dzii 117 = siragenh jes [th] nadk (între) vxsAmi bogy; 4\ntri/iinsu 117=prf;d nim (înaintea lui); txrie 117=ot<5KStvia (cărâția); cumnkdari 119=—zrxțvi; lui 117—tvoego; dere'se 119=is-prăvi; toatA lume" 119=vxselenXA; totx lumA 119—vxselen'bi; deroge (verb.) scaunul lui H9=ispravlenie (subst.) pr[-k]stola ego; mlxniA fgo=fu!gerele tale 121; tote cumplitale 123=vxsi konci

- 1) expresiunea se repetă.
- 2) viețuitoare imaginară.

(cf. konec, capăt, sfârșit); j|\ntre 123—prkd (înaintea); spre jjmsu 123 — na nei; spre toți omerii 125 = nad vxs-kmi Hudemi (=între toți oamenii); J|\ lakovt, 125=vx lakovfe (=asupra lui Iacov); j|\m pxdurd 125 = vx gorfc; rădicați vx Dn[ul]dxxulk nostru 1^5—vxznosite ga ba; dxxuiui 125 = gvi (Dnului); j|\n-tr*nsul 125=prLd nim (înaintea lui); jj\he okii miei 127, 129=pi'kd (înaintea) o<?ma moima (înaintea ~w); nu dere'ge 129=ne [i] spravl-kiSe; de fața 131 = ot lica: lxcuești 131—prkbyvaeSi; leîeftiniși Sionul 131 = uătedriti Siona (—a compătimi, a se îndura de...); plecaților 131=snrbrenyh; suspirele 131 = vxzdkihanie (sufierea); de aparatul txu 133 = ot zaprfeătenia (arrenințarea) tvoega; deătinggu 133=nizhodAt; izvoarx j|\m blate 133=istocniky vx dxbreh (isvoare în dumbrăvi?); ot pr'bvyspixonih svoih=135 de preasupra sa; stxtu cetu (adv.) 141 = sta vx ti-Sinx (=în tăcere); spre 141= na (la); vx exnnvfē 147=J|\ zbor; leŭin e Dmnul 147=ŭtedrx gK; fricosu e numele lui 149=strașno (strașnic) imA ego; j|\m porxncita lui va foarte 149=vx 3apovk-deh ego vxshoăteni» dz-Llo; dulce brxbatu 149=**blgh (bun) m*zb**; b*det pravednikk=149 fi va dereptul; jjwrxtoze se 149=utvrxd SA (se întâri); dracii sxi 149 = vragy SVOA; nad vxs'fcmi ezyki =151 spre toate limbile (între toate limbile); spre ceiŭure 151 =nad nbsi; ce spre j|\ralții vii 151= ize na vysokyhh zivyi; de oameri varvari 153=iz (=din, dintre) Ijudii varvar; munții 153=hlxmi; scutitorld 155 = zaStitmK (=apărător); spre Dmnul (155 «•na ga) (în Dmnul); dure're 157 = bol'kznk; vx uzaSe moemn 159=J|\ nrure" DIA; scafx (cf. scăfârlie) 159=6așx; /hntre 159=prfcd (de 3 ori = înaintea); J|\ curțile casa Dmnului 159 = vx dvorkh donur (dat. sg.) gn-k; meser'kre" lui 159, 161=mlstk," lxcu&ște=prfcbyvaet; dulce e 159=blgb (de 4 ori); draci 159=vragy; mai bine 159=blgo; spre boAre 161=na kn'fezA; j|\cungiura de j|\cunglurarx me 161=obysedăe obydoă* **mA** (=înconjurând, mă înconjurară); **derAge** me 163 = napravl'feh SA (—mă îndreptaiu); jjwxncx mere 163=udelfcet mi; J|\ eșire"apelor scoaserx ochii miei 165 (=ochii mei cunoscură-aflară-văsură-că apele pornesc) = ishodiăta (part. prez.) vodnaa izvedost'k oci rroi; după giudețul txu 167=posxdbb (sortirea) tvoel; de le'ge' ta delungarx se 167=ot zakona ze tvoeg[o] udali §x ?A = (se depărtară); jjw'e me 167=zjvi **rrA**; cx aflăm brxne multe 169=jako pbrbtax koristh mnogx; cx porxnciteie tale lubiŭu 169=jako **za-**

povhdi tvoA izvohh; gfudc[^]le tale 169—s*iby IV0A; djungx se 171=udali SA (se depărta); emuăe **pricAstie** ego vxkup'k 173 =ce era mestecare" lui depreurx; rodurele 173 kol-fcnâ (genunchii, fg. generațiile); jhn.gîudet" 173 = na s*dt (la judecată); și multiri 175=i obil e (=belșug); ./hnd*biu 175—obilie; dereptu 175, 183, 207, 261=radî; spre (i. pe; 183=na (de două ori); izvoli ego vx ziliâte seb'k = și vru el /h viiatx șie 183 = (și i permise lui — să intre—în locuința sa); spre toți (I. între toți) =nad vxs-kmi bogy; vxtxm* 187=porazi (împrăștia); mijloc de tire 187=po silid tebe; Jⁿ despusul (de două ori) dzileel 191 =vx oblas[th] noăti; fetele Vavilonului mxratele (I. amărătele, poate) 193=dxSti VavilonA okaannaa (=sărmaneale); priid aggli =193 jhtre jhigeri (mai înainte de); dereptu 195=za; spre mere 195=na mn'k (asupra mea); nu delunga 203=nu otimi; ascunseră mie 203 = sxstaviăe mnA (alcătuire); jhtr[^]nsu 205 = piiid nim (de două ori=înaintea lui); na **p***ti semn ponemuze hozdaah =spre (I. pe) cale" ceasta ce prensx jhbla (I. pe calea aceasta pe care umblam); cxutaîu de'dere'pta 205 = sxmati'bah o desn*A; rr[^]borie 209= oplxcen'e; feltele lor ./hmburxtate și ./hfrxmăe'te 211=dx**șterA** ih udobreny[i] prfeukraieny **3** hranele lor ^mplute su 211=hranilnicA (grânarele) isplxnt (poate că **h**=u, și atunci e isplxn', imperativ); de multu ura ./hntralalt* 21 I=otriga*ăt*A ot si* vx on* (textul slav nu e clar); și vxrtute" fricoasa a ta dzi-cu 213 = i sil* straănyh tvoih rek*t; efinu 213 = Stedrx; efin șugurele 213=ș edroty (îndurările); nu e mxsurx 219 = n'ks[th] Cislă (număr); dereptate 221=opravdanie; gludecarile 221=s*-dby; gludețul sxu 221—s*dobi> svoih; acela dzise, acela poveli 221=tx rede, tx povel'k; sturi 223=goIot; duh re"pede 223=duh buren (furtunos); dupx pre"multx mesere're' lui 227 = po pre'm-nogomu velidkstviju (mărire, mândrie) ego; vx tiimpan'k i Iick=jh **txmpxn*** și **jj**\ zborure 227; J\ clopote cu strigare 227 = vx kumva[l-L]h vxsklicania; ot snovK = dela fiul 2.9; vxtxmjrx se 229=pogrAzojfM; po <Sislă = dupx sama 235; spre umxrul = na (pe) ramu; ei 239=ți; nu jhntru Dmnedzxu 239=ne o bodz-fc; dereptu mxniA 237=za (=pentru) gn*fevii; cx limbx pierdut svatu Aste 239=jako *zyki> pogublx sxvbfh estk') 239=de Gomork 241=ot GDmorKi (din Gomora); o dtla bdz-fc moemi>=/\n Dzxul

1) Set neclar.

mieu 245; spre dracii miei-^na vragy **moA** (asupra Dracilor mei); Dmnul 245—ba (D-zău); nxtarii (=nu tarii) 245=nemoștnyi (neputincioșii); Dmnul de austu vire 249 = Ba ot **juga** (sud.) priidethj spre sle*gure 249=na skilptry; de"de farafundu glasul sau 249—das'K **bezdna** glas svoi; și grăitul vederile sale 249=i vy-sota privid'fenia svoa; rădica legaturi para la Serbie **J/I** sfârșitu 249=vazdvîae jazy **adovyA** vakonech; cu mirure 251=uzasom (cu groază); *Jfr* grize 255=va penali (=de două ori); spre pamxntu=na zemli; curu 257=pr*k dos*; re"ce 259=stud (rușine); dereptu Avraamu 261 = Avraama radi; n'ks[tk] studa=nu este rdee; și CAremu fata ta 261=1 iăjemK (căutăm) lica tvoego; și se rac'e'sca se de toate țăriile 263 = i postydat (ruș'neze) CA ot vas"fcok* sily; /hmpense 271=nizlogi (puse jos).

—preface formele gramaticale: a) substantiv în locul unui verb: multu oaspe (subst.) fu sufletul meu 171=mnogo (adv.) priaelstovova (verb.: călători) dâa **moa**; b) adjectiv în locul unui substantiv: scaunu sUvitu (adj.) 247=pr*sto!h slavy (subst. gen. sg.; al slavei, de slavă); c) adverb în loc de adj. cu funcție substantivală: candu jhmpartiia de sus (adv. de loc) limb'le 235=jegda razd'bl'kaSe vyânii (Cel de sus=Dumnezeu) **Azyky**; d) adjectiv în locul unui verb la modul Participiu: sufletul fl&mandu (adj.) 137—d\$A **aleA**șt*A (part.: care flămânzește); sufletul **dt**-șertu (adj.) 137=d\$ x tașt* (care năzuește, încearcă).

EXPLICĂRI :

Transcrierea: Am păstrat p *, A, a, K în ambele texte (ș' cel românesc și cel slav); -k păstrat în textul slav, ^ = 6" în textul românesc; în ambele texte w, ai=y; JK=Z în ambele texte; s=dz, **în** ambele texte (deși ca valoare fonetică putea să fie și z); iu, ip=fî, St (în textul slav), ș, ăt (în textul roirân); u,—c (în textul slav), \ (în cel român); y=6 (în textul s'av), c (în textul român); 11 = ti (în testul slav). N'am transcris toate chirilicele cu latine, din cauza greutăților tipografice,

Cifrele puse după textul românesc indică pagina cu text românesc din ed. Gălușcă și numărul cu o unitate în minus (la care am renunțat) subînțeleș pagina de text slav.

N'am mai repetat, acolo unde **am** arătat greșelile de traducere, și exemple'e deja date de Gălușcă, op. cit., p. 13 și urm.

Margareta Ștefănescu

Reglementarea schimbului de bani în timpul domniei lui Mihai Sturza,

Veacul al XIX-lea aduce în economia monetară a principalilor române, agitate frământări. Producția crescând mereu în urma prefacerilor dreptului agrar, activa circulația impunând aparatului circulator o adoptare la această nouă stare de lucruri. Astfel în această fază a economiei noastre, se produc numeroase și variate fenomene de circulație, care dădeau mult de lucru ocârmuirii.

Forma cea mai evidentă pentru contemporani sub care se manifestau aceste fenomene era scumpirea banilor. Aceasta se traducea nu numai printr-o dobândă urcată a banilor împrumutați, dar și printr'un agiu foarte mare la schimbarea diverselor specii monetare.

Am arătat în altă parte ce înseamnă în realitate această scumpire a banilor, și măsurile luate de ocârmuirea Moldovei pentru a feri de consecințele sale diferite categorii privilegiate. Rămâne să ne ocupăm mai deaproape despre reglementarea comerțului de bani, în special a schimbului, mai ales în timpul lui Mihai Sturza, a cărui domnie este fecundă în asemenea reglementări, după cum o dovedește o serie întreagă de acte aflate în Arhivele Statului.

Întreaga politică monetară a acestei epoci are un caracter represiv. Ocârmuirea nu putea să ia nici o măsură propriu zis preventivă pentru că Moldova nu avea un sistem monetar național ci trebuia să suporte rezultatele unui import de bani străini, speculator și ruinător pentru economia țării. Măsurile care se puteau lua tindeau la împiedecarea și sancționarea speculării excesive a comerțului de bani, care se practica într-o mare măsură datorită—după cum spuneam—atât varietății banilor, dar mai ales enorm de numeroaselor specii monetare.

În aceste condițiuni era firesc că acest comerț de bani—zărăfia—și categoria socială care-l reprezenta zarafii—să fie obiectul unei atențiuni speciale. Structura economiei generale, făcea ca

această atențiune să devină și mai mare. Existența clasei marilor proprietari, a căror economie era într-o mare măsură o economie de cheltuială, marea și mai mult însemnătatea acestui comerț. Nevoia de bani lichizi, simțită în special de clasa marilor proprietari contribuia și ea să hotărască un loc important negoțului de bani, iar zarafii, ocupând locul bancherului, să fie chemați să exercite o importantă funcțiune economică.

Cel puțin pentru Moldova în această primă jumătate de veac zăvălia aparținea cu exclusivitate Evreimii. Relațiile sale internaționale, o predispoziție ancestrală, interzicerea altor ocupațiuni, afară de negoț, erau împrejurări care hotărau acest loc cu exclusivitate evreimii, și tot odată erau generatoarele atmosferei care înconjură populația evreiască trăitoare în Moldova. Demidoff care a văzut zarafii reprezentanți ai acestei populații ni-a lăsat asupra lor una dintre cele mai sugestive descrieri.

În fața dughenilor lor de pe ulița mare a Iașului, el i-a văzut așezați pe marginea pragurilor, învăluind trecătorii într-o privire arzătoare plină de pasiunea câștigului și sunând mereu între palmele lor aurul și argintul galbenilor și al rublelor, stând neclintii de dimineață până seara, nepăsători la batjocura unora, și neobosiți în fața greutăților și mizeriei meseriei lor. Căci zăvălia a fost în acea vreme o meserie de risc. Frământările provocate de modificarea dreptului agrar aduceau pe lângă o criză continuă de circulație—normalizată oarecum prin persistența sa,—dar și crize acute care aveau consecințe asupra agenților circulației.

O antipatie în contra acestei profesii și a agenților săi era firesc să se nască, și să continue a exista, nu numai pentru că ea câștiga un loc din ce în ce mai larg, dar pentru că era alimentată, și de prejudecățile seculare ale populațiilor creștine față de Evrei, Ceia ce este interesant de menționat e faptul că originile antisemitismului la noi sunt paralele cu dezvoltarea exercitării comerțului de bani de către Evrei.

Pentru contemporani zăvălia părea de o însemnătate atât de mare, încât un om luminat ca principele Moruz a putut spune pe la mijlocul veacului că „un moldovean nu poate să se nască, să trăiască sau să moară fără ca (Evreii) să nu tragă vreun profit oarecare”).

1) Progres et liberte". Galatz. 1860, p. 123.

Aversiunea contra zărafiei și zarafilor străbătea întreaga societate și ea se exprima foarte clar în măsurile luate de ocârmuire pentru reglementarea comerțului de bani. E drept că alterarea, ciuntirea și fașificarea monetelor erau fapte curente ce trebuiau stăvilit, pentru oprirea deprecierei unora dintre cele mai bune monete, însă greșit se puneau aceste operații numai în sarcina zarafiilor. Din dosarele existente în Arhive se poate vedea că aceste operațiuni erau practicate și de alte persoane decât de zaraf, desigur și numai întâmplarea că unii erau Evrei, contribuia la confundarea lor cu neguțitorii de bani propriu zis.

Politica monetară a ocârmuirii Moldovei, avea de.i două obiecte : 1) măsuri pentru păstrarea valorii reale a monetelor conform valorii nominale și 2) măsuri pentru evitarea și sancționarea speculațiunii schimbului monetar. Ambele tindeau ca odată realizate, criza numerarului să fie mal puțin acută, dacă nu să dispară.

Încă din timpul ocupațiunii rusești (1828—1834) Sfatul Administrativ luând în discuție variația cursului monetar îl pune în sarcina înmulțirii zarafilor și a schimbătorilor de monete care se află cu „meseli pe piețe” hotărând a se mărgini numărul zarafilor și a-i obl'ga să depună o anumită garanție la tribunalul de comerț. Sfatul propunea chiar și unele sancțiuni pentru acei zarafi cari ar pune în circulație moneda tăiată, urmând a fi pedepsiți după prevederile pravilei penale întocmai ca și calpuzanii *)•

Propunerile sfatului n'au fost însă traduse în măsuri concrete, de oarece cu un an mai târziu mai marele starostiei din Iași trebuie să intervină făcând Visteriei o serie de propuneri printre cari reducerea numărului zarafilor rămânând numai acei cu stare cunoscută care să dea cheazășie că vor urma întocmai după alcătuire și poruncile ocârmuirii ci să vor da asupra monetei”.

Numai astfel—după părerea mai marelui staroste și a negu-

1) Codica penală a Moldovei pusă în aplicare în 1826 și întâ în vigoare la această epocă prevedea mai multe fapte pedepsibile în legătură cu monetele. Astfel: „țipar rea” de monedă fie „mincinoasă” fie de aur bun sau argint, tăerea lor, și schimbarea celor depreciate.

Pedepsele prevăzute după gravitatea faptei, puteau fi „trimiteri la groapa ocnei în îndelungată hotărâtă vreme”, sau „bătaia trupului și închiderea în temniță”. Art. 207—209.

ț'torilor—se va putea curma răul care prov'ne din cauză că „mulțimea zarafilor ce astăzi se află pe piață nu numai că din zi în zi sue moneda, dar apoi tae galbenii și irmilicii încât galbeni drepti la cumpănă prea puțini se găsesc în piață" ')).

După aceste, noi propuneri numărul zarafilor din Iași va trebui redus la patru, iar câșt gul lor să fie limitat și în acelaș timp obligați de a schimba orișicui pentru a se evita speculațiile nepermise.

Mihai Sturza își începe domnia cu măsuri" contra zarafilor, însușindu-și punctul de vedere al lui Suțu și A. Ghica. În urma unui doclad al acestora prin care se afirmă că „mulțimea zarafilor jidovi ce se află în piață sunt pricina nestatornicului curs a monedei și a ciuntirii ei" propun Domnului, care-și dă aprobarea, că în Iași să nu mai rămână decât 6 zarafi, aleși de către negustori, dinlre oamenii cu „avere și cu destulă încredere" care „să dea înscris că vor urma întocmai regulelor ci să vor statornici". Ne • guțitorimea pieții, prin reprezentanții săi, avea să hotărască prețul schimbului la fiecare monetă, preț ce urma să fie publicat în gazetele țării. Totodată se anunță și măsuri strașnice în contra zarafilor cari vor pune în circulație moneda tăiată, sau vor cumpeni banii în cumpănă falsă, și nu vor voi să schimbe orișicui, sau are vor lua pentru schimb mai mult de cât s'a hotărât. Sancțiunile vor fi pentru cele dinlăi două cazuri pierderea dreptului de zarafie, și trimiterea vinovatului în judecată după prevederile condiceii penale referitoare la calpuzani, iar în celelalte două cazuri pierderea dreptului de zărăfie *).

Se hotărăște de asemeni că numărul zarafilor pentru celelalte orașe din țară nu va putea fi mai mare de doui, fiecare obligându-se de a respecta regulamentul zarafilor ieșeni. Grija aplicării acestor măsuri cădea în sarcina ispravnicilor de județe, ceia ce înseamnă o nouă greutate și un plus de corespondență cu lașul.

1) Actele principale asupra regimului zărăfiei în Moldova, în această epocă le-am găsit în Arhivele Statului din Iași. O parte din ele sunt în curs de publicare în buletinul „Ion Neculce", 1928. iar restul vor fi date în extenso altădată.

2) Arh. Stat. Iași. Dosar No. 118 I 1764. Fila 54—56.

3) Idem fila 58 60.

Zarafii din provincie nu vor să primtască reglementarea drpă normele de la Iași. La Tecuci, în acelaș an, în 1838—un oarecare Șmil ar primi să fie zaraf numai dacă i se admite o majorare a prețului schimbului, adică 20 de parale pentru un galben, 10 parale pentru un irmilic, 7 parale pentru o carboavă, 2 parale pentru un sorocovăț. Sfatul de la Iași însă refuză, iar târgul rămâne fără zaraf.¹⁾

Cazul se repetă și în alte locuri. Zarafii altor orașe sau refuză să-și mai exerciteze meseria, sau pun condiții; de pildă din Neamț se cere ca și din Tecuci un plus de preț la schimb și anume: 25 parale pentru un grăunte lipsă la un ga'ben, 10 parale pentru schimbarea unui galben, 8 pentru un irmilic, 6 de carboavă, 3 de sorocovăț, iar din Bârlad se cere apiobarea de a S2 lua 5 parale mai mult decât în Iași la fiecare ga'ben schimbat :²⁾.

Zarafii se ascund, iar negoțul suferă. Nemulțumiri se ridică din numeroase locuri. încercarea de reglementare lui M'hai Sturza se poate socoti nereușită. În contra ei se ridică protestele și ale creștinilor și ale evreilor. Obștea negustorilor evrei și creștini din Tg. Frumos se plânge Visteriei că nu-și poate îndeplini îndatorirea pusă de Isprăvnicie pentru că nici unul dintre zarafii locali nu are sumele necesare pentru garanție.

Față de această situație Alexandru Balș, „ministrul finansului”, se simte dator a interveni la S'at pentru o grabnică dezlegare³⁾. Sfatul nu dă nici o deslegare iar nevoile comerțului arunță în desuetudine reglementarea lui Mihai Sturza.

Odată cu libera exercitare a comerțului de bani, încep să se ridice noi nemulțumiri în contra zarafilor. Bârlădenii își spun nemulțumirea ; îi supără mai ales faptul că în iarmaroace zarafii au eșit iar cu mesele lor pline de monete în piață și cer să fie constrânși a sta numai în dughenile lor, unde bine înțeles să înceteze a mai tăia banii „după a lor obicei”. La Iași nemulțumirile fiind și mai mari, iar aga fiind un om energic, agia da o publicație prin care oprește cu desăvârșire practicarea orișicărei schimb de bani, O lungă și plângătoare jalbă care sfat este ur-

1) Idem fila 75.

2) Idem fila 114. Pentru Bârlad și Vaslui aceeași situație, fila 113-114.

3) Idem fila 142—143.

marea: Zarafii, se plâng că ei care practică această meserie încă din tinerețe, și plătesc dările în mod regulat, sunt opriți dela exercitarea ei; că nici într'o țară din lume acest alișveriş nu este oport, că nu ei suie și coboară prețurile la monete, că totdeauna au ascultat de porunc'le vist riei, și că acesta este singurul lor mijloc de a cî't'ga o bucătică de pâne ') Curând ei recapătă libertatea practicării negoțului lor.

Lăsați din nou a eși cu mesele pe uliți, cei 10 zarafi statornici pentru Iași ridică imed at în contra lor noi protestări. Ei sunt acuzați de această dată de perceperea unor taxe mai mari de schimb. Sfatul văzând eșuarea primelor măsuri, hotărăște că până la coborârea cursului galbenului la 31. 20, zarafii să aibă dreptul de a lua dublul celor hotărâte, adică 10 parale la galben, 4 parale de irmilic, 2 parale de sorocovăț *)•

Prin legiuirea monetară din 1836 zaraflicul este în deaproape reglementat și organizat pe o perioadă de vreme care a durat 2U de ani. Principiile reglementării sunt acelea din încercările anterioare numai că sunt puse într'o concordanță mai exactă cu nevoile zilei.

Astfel se hotărăsc 10 zarafi pentru Iași, ce urmează să fie aleși dintre oamenii cu stare, care să-și ia obl'gația că vor schimba orice sumă, și care să dea o declarație scrisă că nu vor recurge la protecția străină în ceiace privește eventualele procese ce s'ar naște din practicarea zarafliculuf.

Prețul schimbului este fixat la 5 parale de galben, 2 parale pentru irmilic, 2 pentru o carboavă, una peniru sorocovăț etc. Inspirându-se din reglementarea din 1834 noua legiuire stabilește o serie de pedepse privitoare la următoarele fapte:

- 1) Schimbarea de monede tăiate sau depreciate.
- 2) Cumpenirea în cumpene false.
- 3) Refuzul de a schimba.
- 4) Pretinderea pentru schimb a unui preț mai mare decât cel lixat.

Și de această dată pentru cele două dintâi cazuri zaraful era trimis în judecată penală și perdea dreptul de a mai practica za-

1) Idem. fila. 35, 36, 37.
2) Idem. fila. 85,

raflîcul, iar peitru celelalte două scapă numai cu ultima sancțiune din pedepsele categoriei întâia de infracțiuni.

Se pare că partea privitoare la regulamentul comerțului de bani din aceas'ă legiu're a avut o aplicare norocoasă, căci ea continuă de a fi în v'goare încă în 1856 cea ce reprezenta pentru acea vreme o lungă existență.

Dar ar fi greșit să atribuim menținerea acestei legiuri numai efectelor sale imediate. Tulburarea monetară foarte agitată până la urcarea lui Mihai Sturza pe tron începe să se mai liniștească. Armonizarea dintre fenomenele de producție și cele de circulare tinde să devină d'n ce în ce mai complectă, ceea ce face să atenueze criza de circulație. Nevoia unei revizuii a regulamentului zaraflăcului poate nu mai era așa de simțită. Cine știe dacă nu cumva și spiritul tolerant al domnitorului—suspect de tolerant după unii—nu a contribuit la îndreptarea către alte domenii a energiei administrative a lui Mihai Sturza.

Zaraflîcul continua totuși a ridica proteste. Ele priveau mai ales dobânzile excesive și în contra lor singura cale care putea duce la un rezultat imediat părea înființarea unei bănci Naționale. În anul în care luă ființă cea dintâi Bancă Națională a Moldîvei, se modifică și regimul zaraflăcului stabilit în 1836. Nu era vorba de a se stabili o nouă ordine de lucruri, ci mai mult de a se armoniza ordinea legală cu starea de fapt.

Sub proiecta unui regim binevoitor numărul de 10 zaraflî prevăzut prin legiuirea din 1836 crescuse în 1856 tocmai la dublu. Prețul schimbului se urcase și el, și de sigur câștigurile trebuie să fi fost și mai mari, deși în această epocă deosebirea dintre zaraflî și bancheri este definitiv făcută. O comisiune compusă din șeful Polijiei Capitalei, președintele și membrii eforiei orășenești, consultată de sfatul administrativ opiniază pentru anumite reforme. Se propune astfel înmulțirea legală a numărului zaraflîlor, deoarece în timp de 20 ani populația crescuse cu mult cu ea și numărul afacerilor pentru ca să poată fi satisfăcută numai cu cei 10 zaraflî din 1836. Viata scumpindu-se era, firește ca maximum câștigului legal acordat în urmă cu 20 de ani să fie apreciat insuficient. Numărul zaraflîlor trebuie fixat la 15 iar prețul schimbării unui galben, jumătate în monedă măruntă și jumătate în monedă mare

se urcă') Ia 25 deparale, pentru un irmilic 10 parale, pentru o rublă 8 etc.

Legiuirea lui Mihai Sturza, care în anumite privinți—de pildă aceasta a zarafilor durase mai mult decât anii săi de domnie, capătă o modificare care păstrând regimul vechiu legal fixează regimul noii stări legale pe care o găsește în Moldova evenimentele din 1859.

Zărăfia—episod bogat însă puțin cunoscut din trecutul economiei noastre naționale trebuia fatal să dispară sub forma sa veche, în momentul când, după unirea principatelor, se introduce un sistem monetar indigen. Ea a mai supraviețuit însă după unire, căci marea reformă monetară nu intervine decât în 1867. Odată cu apariția leului nou — semn nu numai al noii noastre suveranități naționale dar mijloc real de progres al economiei, a apărut și decretul de condamnare irevocabilă a zărăfiei. Ea devine inutilă din moment ce dispăreau d'n circulație spețele variate de monete, care i dăduseră prilej să existe. Ca atâtea alte ocupațiuni și zarafâcul care-și pierduse rostul a trebuit să p'ară, fiind înlocuit de alte profesii, leclamate de noul sistem monetar.

G. Zâne

Dialectele italiene de sud și limba romină

(v. „Arhiva” XXXV, pag. 13 urm.).

V. Sintactice.

86. Intre fenomenele discutate în cap. IV (v. „Arhiva” XXXI, pag. 207 urm., precum și voi. XXXII urm.) și cele despre care va fi vorba aici există așa de mari asemănări, încît nu-i posibil totdeauna să le distingem cu precizie unele de altele. Deaceia o parte din cazurile cercetate în acest capitol ar putea figura cu destulă dreptate în cel precedent, după cum iarăș particularități lingvistice înregistrate acolo și-ar avea tot atît de bine locul aici. Dealtmintrelea este firesc lucru ca în multe cazuri să stăm la îndoială, dacă ne găsim în fața unui fenomen de natură stilistică sau sintactică: într'un asemenea domeniu, unde simțul pentru limbă, fatal diferit dela un individ la altul, joacă un rol principal, deosebiri de concepție și de interpretare trebuie să fie mai mari decît deobiceiu. Totuș un criteriu distinctiv se poate găsi, și pe acesta m'am întemeiat eu însumi cînd am clasificat exemplele notate de mine, anume: un complex lingvistic aparține stilisticii, cînd pelîngă valoarea lui semantică pur intelectuală, adică pelîngă sensul lui propriu zis, mai are și o valoare afectivă; dacă aceasta din urmă lipsește, atunci fenomenul în discuție trebuie studiat la sintaxă. Sau altfel: particularități sintactice sînt acele care au devenit deja forme gramaticale, sînt deci oarecum fixe și supuse unor reguli respectate de toți membrii unei comunități lingvistice; cele stilistice se bucură dimpotrivă de o libertate mai mare sau mai mică, după împrejurări, și păstrează încă, măcar în parte, caracterul originii lor individuale, de unde provine acel element afectiv, care le face să fie simțite, oricît de veche le-ar fi existența în limbă, ca fiind întrebuințate mereu pentru întâia oară. Dar nici acest criteriu n'are o precizie prea mare, deoarece hotărîrea că o expresie oarecare este sau nu colorată de afect se bazează tot pe simțul lingvistic al fiecărui cercetător : ciace unuia l se pare că exprimă o noțiune sau un raport pur și simplu, al-

tuia îi poate deștepta în suflet și o nuanță afectivă mai mult ori mai puțin pronunțată.

Un exemplu potr'vit să arate concret diferența dintre o particularitate lingvistică de natură stilistică și una de natură sintactică cred că este următorul : repetarea adjectivului sau adverbului supt forma lui de la pozitiv deoparte și superlativul așa numit absolut de altă parte. S3 spune deobicei că în unele limbi, precum romîna, italiana, etc, superlativul se exprimă și prin repetarea pozitivului: *bine bine, frumos frumos, singur singur* ș. a. au acelaș înțeles ca *foarte bine, foarte frumos, foarte singur*. Afirmarea aceasta, fără a fi neexactă, redă numai aproximativ adevărul. Căci *frumos frumos* exprimă nu numai cel mai înalt grad al însușirii respective, ca *foarte frumos*, ci mai spune ceva, care l psește formulei din urmă. E greu de lămurit în ce constă acel 'ceva', dar simte fiecare cu cea mai mare ușurință. *O casă frumoasă frumoasă* e altfel decât una *foarte frumoasă*, și anume mai mult decât aceasta: e o casă care ți-i și dragă, parcă ar fi a ta ori ai dori să-ți aparție, o casă rară, chiar un că, la care te gîndești mereu, care ți-a lăsat o impresie durabilă, etc. Din cauza asta adjectivul sau adverbul repetat se pronunță cu o intonație specială, care-și are izvorul tocmai în elementul afectiv, produs de calitatea obiectului în discuție. Și această intonație deosebită ex'stă în vorbirea tuturor, chiar a ace'ora care în mod obișnuit sînt extrem de sobri și măsurați la întrebaințarea inflexiunilor vocale, a gesturilor, etc. D'ncontra *o casă foarte frumoasă* exprimă numai rezultatul unei constatări obiective, la care sufletul propriu zis al vorbitorului nu participă de loc ; deaceia chiar oamenii deprinși să exagereze intonația și mișcările glasului nu se simt în general ispitiți să pronunțe acest superlativ în chip deosebit, j,r dacă totuș o fac, ne dau impresia de afectare, de nenaturală. (Cf J. V e n d r y e s, *Lelangage*, Paris 1921, pag. 180).

Deasemenea ar putea fi discuție cîteodată, dacă un fenomen așezat de mine în prezentul capitol nu și-ar fi avut mai d.grabă locul în cap. II («Morfologice»). De pildă irp. *tene*, neap. *mene* ș. a., care corespund rom. *tine*, *mine*. AiJ deosebirea de apreciere se întemeiază pe un criteriu istoric: dacă luăm în considerație aspectul actual al acestor cuvinte, pe care orice vorbitor nepreocupat de etimologism le simte ca unități pure, este evident că ar trebui să vorbim de ele la morfologie; ținînd samă, dimpotrivă

da originea lor, care ni sa arată sînt forma unei compuneri (*te -{ne, me-}-ne*), atunci sintaxa are dreptul și datoria să le studieze.

În cele ce urmează discut un număr de particularități sintactice care se găsesc în românește și în dialectele italienești meridionale. Gruparea lor am făcut-o după categorii gramaticale, substantiv, adjectiv, pronume, etc, fiindcă o altă normă nu era posibilă.

87. Substantivul.

a) Spre deosebire de limba italiană literară, unele graiuri din sud întrebuințează, în loc de atribute adjectivale, substantive legate de cuvîntul precedent prin prepoziție, ca în românește. Trebuie remarcat însă că această particularitate caracterizează în general dialectele, adică vorbirea populară, în comparație cu limba literară, și ca atare ne întîmpină și în alte părți. Cal. Cr. *accedu di giorno* 'uccello diurno', *accedu di notte* 'uccello notturno' — rom. *pasăre de zi, pasăre de noapte*; cal. Cr. *acqua di pioggia* 'acqua piovana'—rom. *apă de ploaie*.

b) Deși între construcția românească a acuzativului personal întrebuințat ca obiect direct, cu *pe* înainte, și corespunzătoarea ei din dialectele italienești de sud, cu *a* înaintea substantivului, nu pare a exista vreo legătură istorică, cred interesant să stăruim puțin asupra lor, fiindcă asemănarea este destul de mare, cum a remarcat deja W. Meyer-Liibke, *Grammatik der romanischen Sprachen* III, pag. 373, § 351, cînd spune că „lui *a* spaniol îi corespunde în românește *pre* din lat. *per*”. Căci în limba spaniolă apariția prepoziției *ă* înaintea acuzativului numelor de ființe, cînd acesta servește ca obiect direct, este tot atît de obișnuită ca și în românește. Exemple: cal. Sc. (nr. 236) *pijja a frätetto, chlama a Măria*, sic. (s. v. *a*) *io amu a Diu, io amu a la virtu*. După G. Bertoni, *Italia Dialettale*, pag. 178, § 111, fenomenul acesta se întîlnește în Silicia, Calabria, Apulia, apoi într-o anumită măsură, în Abruzz', provincia Roma, insula Elba și Corsica. Și citează sic. *l'aviti vistu a me fraii?*, cal *pijja a frateta*, roman. *sentiteme a mme*, cors. *aghju vistu a bābitu*. Bertoni spune că și limba sardă prezintă o construcție identică. Dar și dialectul napolitan o cunoaște, judecînd după spusele lui B. Croce, *La lingua spagnuola in Italia*, Roma 1895: am neglijat să notez pagina, dar mi-am însemnat exemplul *accidere a uno*, pe care autorul îl compară cu span. *matar d uno*. Croce crede că feno-

menul s'a dezvoltat în mod independent în ambele limbi) măcarcă altfel influența spaniolă a fost puternică în sudul Italiei vreme de un secol și jumătate (XVI și XVII). M.-Lubke, *op. cit.*, pag. 371 urm., § 350 urm. constată existența acestei construcții în spaniolă, portugheză, italiană (dialectele din Sîlția, Calabria, Lecce, Abruzzi și Roma) și rîto/omană (Engadin și Miinslertal). Dar răspîndirea lui e cu mult mai mare, cum rezultă din cele scrise de G. Mîllardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, Montpelier-Pars 1923, pag. 452-3, care adaugă la limbile și graiurile deja pomenite pe cele din Istria, Franța de sud (d'n Gascogne până în Carcassonne și Narbonne), Elveția Romandă (cantonul Fribourg) și Belgia (în franceza familiară din Bruxelles). Deaceia Miliardei *eAe* dispus să vadă în această construcție un fenomen care va fi existat în limba romanică comună, mai ales că documente latinești din sec. XI prezintă cazuri identice. În asemenea condiții n'ar fi imposibil ca rom. *p(r)e*, deși apare deabia pe la jumătatea veacului XVI, să conțină o tendință cu mult mai veche, analogi sau chiar identică cu ceia se observă în alte limbi romanice. În acest sens par a vorbi exemple ca *a tea* citat de V. Bogrea, *Dacoromania* IV, pag. 1041 din *Frîncu-Candrea*, *Romîni din Munții Apuseni (Moții)* și *cu a ta milă a săraci să gludecl*, notat de D. Găzdaru, *Arhiva*, Iul'e—Oct. 1927, pag. 137 din Dosofteiu. Evident că asemenea cazuri sînt cam nesigure și puțin numeroase, dar o cercetare rîi atentă ele ar putea să se înmulțească. Despre construcția romînească a publicat acum în urmă un important articol S. Pușcariu în *Dacoromania* IU, pag. 565—581, unde se dă și bibliografia anterioară. Pușcariu combate pe I.-A. Candrea și pelli Bărbulescu, care încercaseră a arăta că vechimea lui *p(r)e* înaintea acuzativului numelor personale ar fi mult mai mare decît se admite de obicei.

c) Numele zilelor săptămîinii apar în dialectele italienești meridionale fără *dl*, deci întocmai ca în romînește (apoi în provençală, spaniolă și graiurile din nordul Italiei). De pildă: *cos*, (nr. 94) *juovi* 'giovedì', (nr. 116) *miercuri* 'mercoledì', cal Sc. *luni* 'lunedì', *marți* «martedì», *miercuri* 'mercoledì' (Cr. *mercuri*), *juovi* 'giovedì', *vennari* 'venerdì', sic. *luni*, *marți*, *mercuri*, *vennari* (și *vennirî*), sic. *Girg. mercuri*, *venneri* (despre celelalte nume de zile se spune la pag. 27 că sînt compuse cu *dî*, ceia ar fi o probă că se datoresc influenței limbii comune : de ce au rezistat însă

numai *mercuri* și *venneri*? În românește aceste două numiri apar des în povești, unde se vorbește de *Sf. Miercuri* și *Sf. Vineri*, să fie tot așa și în literatura populară din Sicilia?).

88. Adjectivul.

a) În ce privește poziția adjectivului față de substantivul pe care-l determină, dialectul abruzzes — despre celelalte n'am notat nimic în legătură cu această chestie—samănă cu limba română, anume cu cea vorbită și în special cu cea populară, căci adjectivul se așează regulat după substantiv. G. Finamore, *op. cit.* ed. II, pag. 20, nr. 130 spune că abaterile dela această normă se întâmplă «per necessariâ di precisare una determinata qualità del nome, e specialmente per gli aggettivi *belle* (che spesso sta per *buono*), *grosse* (grande, cosa grande in generale), *granne* (grande, e specialmente cosa ampia, larga); es. '*na bbona mamma*. 'una buona madre', *la mamma bbone* 'la madre vera, non la matrigna'; '*nu bbelle citele* 'un bambino, anche non bello, ma sano e granito'; '*nu citele bbelle* 'un bambino anche un po' stentino, ma bello, ecc'.⁸ La noi voi birea populară întrebuințează adjectivul înaintea substantivului iarăși numai în mod cu totul excepțional, de obicei atunci când este nevoie să se stăruie cu tărie asupra unei însușiri oarecare, adică atunci când se atribuie adjectivului și o valoare afectivă; de pildă *bun vin*, *frumoasă casă*, *vrednic om*, etc.— în aceste cazuri adjectivul, contrar regulii, poartă accentul principal față de substantiv, cărei mai slab accentuat, tocmai ca o confirmare a explicației date, că adjectivul este într-o astfel de legătură elementul cel mai important, deaceia se pune înainte.

b) Sînt cîteva cazuri, puține la număr, în care unele dialecte italienești de sud, abătîndu-se dela limba literară, samănă cu romîna din punct de vedere al unor construcții adjectivale. Astfel! cal. S.: *bonuvenuto* 'benvenuto'—rom. *bun venit* (decî adj. *buon*, resp. *bun*, în loc de adv. *bene*); sic. *surdu e mutu* 'sordomuto'—rom. *surd și mut* (*surdmut* este un neologism, termen tehnic medical); abr. (pag. 21, nr* 133) *de sopra* 'superiore', *de sotto* 'interiore', *passate* 'anteriore', *cchiu 'nnanze* idem, *che voe' doppe* 'posteriore', *che sta 'rreie* idem, *cchiu vecchie* 'seniore', *cchiâ ggiovane* 'giuniore': adică în locul comparativelor de origine lat'neascăj cultă, dialectul abruzzes se servește de formațiuni 'regulate', cu *piâ* plus pozitivul adjectivului respectiv, construcții care, firește, există și în italiana literară, dar într-o mă-

sură mai redusă. Unele din exerhp'ele citate samănă foarte bine, fn ce privește sintaxa, cu rom. *(de) deasupra*, *(de) desupt*, etc.

89. Pronumele.

Din cauză că particularitățile sintactice privitoare la a. ceasta categorie gramaticală sînt numeroase, le-**am** grupat după felul pronumelui; personal, posesiv, etc.

a) Irp. *tene* 'te', *tune* 'tu', neap. *mene* „attenuativo del prOn. pers. io in caso obliquo, **me***, *tene* „attenuativo del pron. pers., te", *tune* „attenuativo di tu": aceste forme pronominale amintesc minunat de bine pe ale noastre *mine*, *tine*, *sine*, al căror -ne trebuie să fie identic cu cel din dialectele italienești aici citate. In ce privește originea lui, părerile exprimate de diveiși lingviști variază. W. Meyer-Libke, *Italienische Grammatik*, pag. 172-3, **Conducîndu-se** după existența lui -ne și la negație, crede că aici ar putea fi punctul de plecare: „Aus betontem *non* konnte entweder *no*, oder aber *none* (vgl. *caore*, *fiele*) entstehen und das Nebeneinander von *no* und *none* konnte dann *mene*, *tene* usw. hervorrufen". Am avea, prin irmare, a face cu un fenomen fonetic; de aceea-l și discută M.-Liibke în partea fonetică a cărții sale. La fel explică același autor pe -ne din rom. *cine* în *Romanische Grammatik* I, pag. 462, § 551 (precum și în alte locuri din această o ierâ): *qaent* a devenit *quen* (cf. fr. *rien* <, lat. *rem*), din care apoi am căpătat cuvîin ul romînesc, prin ir'un adaos fonetic. Mult mai cortvi gâ or **mi** se pare ce spune A. Philippide. *Principii de istoria limbii*, p g. 78 urm.: -ne este particula interogativă latinească, întrebuințată la început numai pe **lîngă** cuvinte care **nu** exprimau o întrebare, mai tîrziu însă și pe lîngă cele cu sens în-**tr** **bâior**. Phi ippide citează numeroase exemple latinești, *caquem-ne*, *egone*, *tene*, *mene*. De aceeaș părere este A. Byhan în *Weigands III. Jahresbericht*, pag. 6-8, 11-12, fără să pomenească însă nimic de Philippide. S. Pușcariu, *Etym. Wb. der rum. Sprache*, nr. 366 crede că rom. -ne nu poate fi despărțit de alb. -ne' din cuvinte ca *u(ne)* 'eu*', *ti(ne)* 'tu', deasemenea nici de -ne din dialectele ital enești **sudice și** estice: originea acestei particule ar putea fi nelot mască, iar la răspîndirea ei ar fi contribuit influența unor forme pronominale duble, ca *nime* alături de *nimene*. Tot Pușcariu în *Dacoromania* III, pag. 401 ar fi d spus să vadă în -ne pe lat. **ne**, **dar** nu înțelege cum **a** trecut această particulă dela întrebări la răspunsuri. l. - A. C a n d r e a și O. D e n s u -

sianu, *Dlct. etim. al limbii romîne*, nr. 345 admit pentru *cine* explicația lui M.-Lubke, amintită mai sus. În alte cazuri însă, de pildă pentru *atuncine* (nr. 113), pornesc dela un **ad-tuncene*, sprijinindu-se pe *quandone*, iar pentru *mine* (nr. 533, s. v. *eu*), dela **me-ne* „care și-a luat probabil naștere sub influența lui **quene* > *cine* (paralelismul *ce—cine* a atras după sine pe *me—mine*)”. Trebuie să adaug, drept încheiere, că unii din autorii citați aici, ca M.-Lubke, Pușcariu, dau și alte exemple de cuvinte compuse cu *-ne*, nu numai din dialecte italienești meridionale, ci și din altele (roman, toscan, etc), precum și din limba sardă.

a) Repetarea pronumelui personal întrebuințat ca obiect, care are loc în multe limbi atunci cînd este nevoie să se înlăture o confuzie, să se scoată în evidență persoana în discuție, etc., pare a fi în unele graiuri din Italia sudică o adevărată regulă sintactică, întocmai ca în limba românească vorbită. De exemplu; teram. (pag. 86) *te l'aje dette a' tte, je l'a/e scriite a' hesse, me Vha detf a' mme*—rom. *fi-am spus fie, î-am scris lut, mi-a spus mie*; abr. (pag. 22, nr. 138, b) *dammele' a mme, n' ndel' a datt' a tte?, c-i-a mannaV a mme, a mme ne' mm'i da nnumenâ, cî chimat' a mme?, me c-i-a mess' a mme e'n avetre*—rom. *dă-mi-l mie, nu ți l-a dat ție?, m'a trimes pe mine, pe mine nu trebuie să mă numești, m'al chemat pe mine ?» m'a pus pe mine și pe un altul*. Cf. O. Densușianu, *Hist. langue roumaine* I, pag. 34.

b) Pronumele posesiv, care însoțește un substantiv, se așează totdeauna după acesta în dialectele italienești sudice, spre deosebire de limba literară, unde poziția lui este fie proclitică, fie enclitică. Mai mult decît atît cînd e vorba de nume de rudenie posesivul este așa de strîns legat de substantiv, cu care formează un singur cuvînt din punct de vedere al accentului, încît se și scrie împreună cu acela, după cum se va putea vedea din **exemplele** de mai jos. Prin urmare, situația este exact ca în românește: și la noi în cazul din urmă sentimentul că substantiv și pronume alcătuiesc un element lingvistic unic este foarte puternic, și deaceia la genitiv și dativ, de pildă, articolul feminin se adaugă adesea la sfîrșitul întregii unități sintactice, nu la urma substantivului, adică: *această casă e a soacră-mi* (alături de... *a soacrei mele*, care pare forțat, fiindcă-i prea solemn), *am spus nevaste-mii, am dat bani sor-mil* ș. a.

Teram. (pag. 101) *l'amiche mi, lu patre to, lu rre lore*, apoi

patreme, mammete, sorete; abr. (pag. 3) *la casa mi\ la pecura te'*, apoi „*mio e tao* si suffiggono a nomi parentali" *patreme, matreme, mojjeme, fijjeme, soreme, fraterne, nepoteme, scioreme, cunateme*; abr.» (pag. 22, nr. HO, a) *la casa me, le parinde nuMre, etc.* (pag. 22, nr. 140, d) „i pronomi possessivi di I-a e II-a persona singolare comunemente si aifiggono ai nomi indicanti gradi di parentela: *patreme, matreme, fraterne, soreme, mojjeme, fijjeme, zijeme, cunateme, nepoteme, patrete, fijjete*, ecc. Anche *patroneme 'ii mo padrone', patronete 'ii tuo padrone'*; nell'esclamare, si affige la terza persona singolare '. *tatase e mammase 'figliol mio', fratese 'fratel mio', sorase, soresâ 'sorella mia', zijasâ 'nepote mio'*"); vast. (pag. XX) «Pronomi possessivi si pospongono sempre al sostantivo... Anche alcuni aggettivi possessivi si pospongono al sostantivo, Come *f&ime, soreme, soceme, jeneme, noreme*, ecc", apoi (din glosar) *cuneteme 'mio cognato, mia cognata', cunetete 'tuo cognato, tua cognata'*; irp. *fratemo, frateto 'mio, tuo fratello', marltemo, mariteto *mio, tuo marito', matrema, matreta 'mia, tua madre', moglierame, moglierate 'mia, tua mogjie', mogliema, muglieta idem, nepotema, nepoteta 'mia, tua nipote', neputemo, neputeto 'mio, tuo nipote', patremo, patreto 'mio, tuo padre', patriomo, patrtoto 'mio, tuo patrigno', sorema, soreta 'mia, tua sorella', vavomo, vavote 'mio, tuo avo', vavema, vaveta 'mia, tua ava', Zianema, zlaneta, alături de *ziema, zieta 'mia, tua zia', zlanemo, zianeto*, al. de *ziemo, zieto 'mio, tuo zio'*; agn. (pag. 9) *ta piezze mejje, la vigna tajja, ri scieure s/yc*, apoi *caienateme 'mio cognato', sorma 'mia sorella', norema 'mia nuora'*, ba chiar *ri fretime 'i miei fratelli'*, iar din vocabular am notat exemple ca *fraterne, fratele, ienerme, ienerte 'mio, tuo genere', mariteme, maritte, matrejame, matrejata 'matrigna mia, tua', norema, noreta, patreme, patrete, patrijme, patrljte 'patrigno mio, tuo', simajăreme, slmajărele 'mio, tuo avo, sorda 'sorella tua', sor(e)ma 'mia sorella', vaveme, vavete 'mio, tuo avo', zijeneme, zijenema 'mio 210, mia z a', zijenete, zijeneta*; camp. (pag. 146) *sorema 'mia so-**

1) Despre însemnarea și întrebuințarea stilistică a acestora din urmă s'a vorbit în *Arhiva XXXIII*, pag. 180 urm. — Deosebirea dintre pronumele de persoana I și II și cele de a III se explică, probabil, prin faptul că ultimele au căpătat, în legătură cu substantivele respective, un sens special.

rella', (pag. 149, nr. 14) *muglierema*, (nr. 184) „I pronomi possessivi qui (come in tutto il Mezzogiorno, s'io non m'inganno) vanno posposti sempre al nome : *la libbre mie, la casa mejja, le casera toue, la casa noStra*, ecc. E coi smgolari dei nomi indicanti gradi di parentela i pronomi possessivi di prima e seconda persona singolare sogliono fare una voce sola (sempre senza Particolarità): *patreme, fraterne, figlieme, figliema, marieme, nepoteme, nepotema, suocrema, suocrema, ecc.*"; neap. *figliema, figliemo, Jiglieta, figlieto, fraiemo, frateto*, (s. v. *ma*) „*ma 'mia*"; e si trova sempre unito con altre parole *mammema, ziema, sorema* e simili", *maritemo, mariteto, nepotema, nepotemo, nepoteta, nepoteto, sorema, soreta, vavema 'mia ava', vaveta 'tua ava', ziema, zieta, ziamo, zieto*; cer. (nr. 18) *soreme*, (nr. 23) *sorme, megghjerme 'mia moglie'*, (nr. 109) *la case meje, u cambe tue* „.... e sono [i pronomi possessivi] affissi ai nomi di parentela ; *attaneme 'mio padre', mamele, sorde, fraterne, fratte, zejaneme, nunete 'tuo nonno', nanele 'tua nonna', canatte, ecc.*... Ancora: *patrunete*; e finalmente *caste 'casa tua'*, ma non *caseme*"; bar. (pag. 45) *zlande, 'tuo z'o', megghierde 'tua moglie', maridme 'marito mio', fradme 'fratello mio'*, (pag. 58) „Il pronome possessivo, adoperato come aggettivo, perde l'articolo e si pospone sempre al sostantivo che accompagna; anzi coi nomi di parentela i possessivi di I e II persona singolare s'incorporano col sostantivo causando quei mutamenti, che le leggi fonetiche richiedono", după care urmează exemple de felul lui *canademe 'mio cognato', canatte 'tuo cognato', zianme, ziande, maritte*, apoi *caste 'casa tua'* (ca în Cerignola); mat. (nr. 24) *seereme 'mia sorella', mammete*, (nr. 88) *seerde 'tua sorella', kembarde 'ii tuo compare'*, (nr. 112) *fratte 'tuo fratello', fraterne, marutte, maruteme, nepotte, nepoteme*, (nr. 127, 2) *caseme, casete 'la mia, la tua casa'*, apoi „in nessun caso il nostro dialetto prepone il possessivo al nome*"; tar. (nr. 57) *attaneme 'mio padre', sorete*, (nr. 68) *maritte, fratte*, (nr. 187) *mariteme, mugghierete*; lecc. (nr. 71) *fraima, fraita, fraisa 'mio, tuo, suo fratello'*; magi. (nr. 53) *sirama, siraiia 'mio, tuo padre'* (dela *sire 'padre'*), *fratesa* (și *fraisa*), *fraima, fraita*, (nr. 182) *lu locu meu, li fii mei, la fame toa*, apoi *figuma, fijama, niputima, niputuma, socruma, ziamma, sorata, sorasa, etc.*, deci adjectivul posesiv sună pretutindeni *ma*, adică-i feminin, în diferent dacă subiectul determinat de el este masculin sau fe*

m nin (despre *Sennaru* 'genere' ni se spune tot supt nr. 182 că nu se urește în'r'un singur cuvînt cu posesivul de după el, pm-lrucă poartă acentul pe antepenultima); cos. (nr. 151) *mammata, patriia, fratitta, suorta*, prinurmăre iarăș numai femeninul posesivului și la substantivele feminine și la cele masculine, apoi se pare că numai pronumele de persoana II se contopește cu numele de rudenie precedent; cal. Sc. (pag. 50, nr. 151) „I pronomi possessivi singolari si suff.iggono ai nomi di fam'glia e parentela nella forma di: *ma, ta, sa* (enclitici): *mammama, suorma, suorta, ziusa, canatetta, patressa, fijjatta*” (deci tot numai supt forma femenină, ca în dialectele imediat precedente), cal. Cr. *mammasa, mammata, mugghierima,—ta,—sa* 'mia, tua, sua mog'ie'; sic. *tatamău, tatameu* „(și dice ad uomo dappoco) moccicone” (a căpătat, deci, un înțeles special, peiorativ, ceiace dealtfel nu interesează aici, unde se discută numai poziția posesivului față de substantivul lui).—Exemple analoage cu cele citate până aici am găsit și în graiul din Alatri (provincia Roma): *mammata, sorema, zijema, zljeta* (v. *Archivio glottologico italiano* X, pag. 167 urm., nr. 34). Deasemenea în vechea italiană: *fatto so*, apoi *signorso, signormo, fratello, mammatq, figliuoltl, fratelma* (v. B. Wiese» *Altitalienisches Elementarbuch*, pag. 122, § 211). Cf. M. Bartoii, *Das Dalmatische* I, § 164, col. 304.

c) Construcția roinînească *un prietin (de-)al mlelx* se regăsește supt o formă foarte asămănătoare în cîteva dialecte din Italia meridională. Astfel: teram. (G. Savini, *I dlaletti della Provincia di Teramo*, estratto della *Monografia della Provincia di Teramo*, Teramo 1896, (pag. 21) *n'amlche de ll ml, na fije de ll tu*, abr.* (pag. 22, nr. 140, b) *'nu parende de le mî* 'un mio parente', *'na bbardasce de le mî* 'una mia ragazza', *'nu cumbare de le nustre* 'un nostro compare', neap. *'n amlche du mije* *),

1) G. Bertoni, *Italia dlalettale*, pag. 176, care-l traduce prin „un amico mio, cioe un amico del mio”, adăugînd că în englezește se spune la fel: *a friend of mine*, „che sta a dimostrare come, in luoghi diversi e in tempi diversi, lingue diverse si incontrano in particolari espressioni pel pensiero.” Evident că are dreptate, mai cu samă cînd e vorba de două îmbi, care, ca în cazul de față, sînt atît de îndepărtate și din punct de vedere geografic și dn acel istor.'c. Dar pentru corespondența dintre romînă și italiană avem dreptul să ne gîndim și la o înrudire, nu numai la o coincidență pură și simplă-

cal. Sc. (nr. 225) *sa libru l de lu sue*. M. Bartoli, *Das Dalmatische* I, § 156, col. 289, ocupându-se de acest fenomen sintactic, spune că tipul *un amico de'miei* este posibil și în italiana literară, dar alături de acesta există în sudul Italiei un alt tip: *un amico del mio*, care este perfect identic cu rom. *un prietin de-al mieii* și există, după Fr. D'Ovidio, *Archivio glott. /ta/*, IV, 182 nota în Abruzzi, Calabria și Napoli. Bartoli consideră construcția *un amico del mio* ca relativ nouă, în orice caz mai recentă decât *un amico de' miei* și decât *questo cane e il mio*—rom. *acest câine e al m\ei*. (ultima se întâlnește, după spusele lui Bartoli, *loc. cit.* col. 283 în Calabria, Bari și Abruzzi și-i denumită de el „iliro-romanică”). În cea dintâi: *un amico del mio* el vede o contaminție a celorlalte două. Trebuie adăugat apoi că *un prietin al mien* are o corespondență perfectă în albaneză, unde se zice *nevelane' tim*, adică literal 'în frate al mieii' (cf. Kr. Sandfeld Jensen, *Die nichtlateinischen Bestandteile* des Rumänischen* în *Grobers Grundriss* I\ pag. 528 și S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* în XXVI. *Beiheft zur Z. für rom. Phil.*, pag. 60).— În legătură strânsă cu construcția aceasta stă o alta, pe care am amintit-o deja tot aici, după Bartoli: abr. (pag. 22, nr. 139) *qneSt' e lu me' 'questo e mio', quess' e lu te' 'codesto e tuo'*, care-i la fel cu rom. *acesta l-al m\eu, al Mii*, etc.

d) Pronumele reflexiv se este înlocuit în dialectul abruzzes prin pronumele personal corespunzător, oricâteori nu se găsește înaintea unui verb. Astfel abr.^s (pag. 21, nr. 137) *h mmenute da esse 'e venuto da se', dece fra de esse 'diceva fra se', nem benze ch'a esse 'non pensa che a se stesso', parle tra de hisse 'parlano fra loro'*. Și limba română vorbită evită în general întreb înțarea reflexivului, care în limba populară se poate spune că lipsește, cu excepția, bineînțeles, a conjugării reflexive: *zicea în el, nu se gndește decât la el, vorbesc între ei* ș. a.

e) În Abruzzi pronumele relativ *che* apare în mod obișnuit fără prepoziție, chiar atunci când se găsește în alt caz decât la nominativ: abr.^s (pag. 23, nr. 144) *che*, pronome relativo di persona e di cosa, nelle relazioni dell'oggetto indiretto, suol essere usato, anche più arditamente che nel toscano, con ellissi della preposizione: *quelle che pparlesetn' ajere 'cid (di cui parlammo)*

J) Cu / velar.

che disorremmo ieri', *quille che* (—al quale) *je ci marinate la lettere*; *quille che* (⇒ai quali) *nne' je place la fatije*; *l'anne che* (nel quale) *sso' nate jV*; *a lu tembe che* (—**nel** quale) *jC mene*, ecc." A:eastă particular tate sintactică, spec'fică graiului popular, neîngrijit al oamenilor incult', ne întâmpină în aceleași condiții foarte des și în românește: *cel care* (sau *ce*) *l-am trimes scrisoarea*, *anal care m'am născut*, *în timpul care am venit*, *omul care l-am văzut*, etc. Mai ales este răspîndită la noi lipsa lui *pe* la acuzativ înainte de *care*, căci o întâlnim chiar la oameni culți, și nu numai în vorbire, ceiace este explicabil într'o măsură oarecare, ci și în scris. Cît de caracteristică este această construcție „necorectă” pentru limbajul popular, dovedește, între altele, faptul că scriitorii noștri cu simț lingvistic puternic obțin cu ajutorul ei efecte stilistice minunate, fie cu **Scopul** de a caracteriza un personaj oarecare și prin acest mijloc, al limbii, ca la Brătescu-Voinești, fie cu intenții satirice, ca la Caragiale.

90. Verbul.

Cele mai numeroase apropieri de natură sintactică între dialectele italienești de miazăzi și limba noastră privesc verbul. În acelaș timp unele din ele, depildă formarea viitorului, sînt și printre cele mai importante. Ca deobiceiu, mă mărginesc să înregistrez aici numai faptele, renunțînd la explicarea lor, asupra căreia totdeauna va exista discuție, cum nici nu-i posibil altminterlea într'un asemenea domeniu.

a) Cu privire la viitor, iată ce-am aflat în lucrările consultate de mine. Teram. (pag. 63): acest timp este exprimat fie prin prezentul verbului respectiv, fie prin prezentul lui *vule* 'vo-*Ure*' și infinitivul verbului care se conjugă. N'am **notat** exemple. Aceiaș autor, Savini, în *1 dialetti della Prov. di Teramo*, pag. 18 spune că viitorul se întrebuințează foarte rar și numai la persoanele II și III singulare; totodată această formă verbală are în orice împrejurare un sens dubitativ, „almeno in forma esatta”.—Abr. (pag. 4): viitorul apare foarte rar în forma lui proprie, a—dică așa cum se prezintă în limba literară (*canterd*, **ele.**), fiind exprimat deobiceiu prin formulele *vo' fa'* (= ital. **vuole fare*) și *ha da fa* (=ital. *ha da fare*). Abr.^s (s. v. *vule* 'volere'): *vo' esse' lu vere* ? 'sară vero ? ; sară dunque vero ?', *chi sa se vvo' meni* ? 'non **so se** venga; verrà ?'. Tot acolo (pag. 24, nr. 148 C, c) ni se spune că de cele mai multe ori prezentul servește

drept viitor, de pildă *vi u ne' vve?* 'verrâ o non verrâ?', *vo' vede' se tte le po dă'* 'vedrâ se potrâ dartelo' (deci două forme de viitor în aceiaș frază: prima compusă din prezentul lui *volere* plus infinitivul *vedere*, a doua identică cu prezentul verbului respectiv), *dumane ve'* 'domane verrâ'.—Agn. (pag. 9): viitorul es'e redat prin prezent, de pildă *vaie* 'merg; voi merge' sau prin forme compuse, ca *haje da ije* sau *vuoglie ije* idem. — Camp. (pag. 183, nota 6): viitorul apare rar, ca în mai toată Italia de sud; este înlocuit prin prezent, iar când însemnează o necesitate sau o obligație, se exprimă prin *avere*, la prezent, urmat de infinitivul verbului care se conjugă, de ex. *aja purtă* 'ho a portare', *ara purtă* 'hai da portare', *ara purtă* 'ha da portare', etc.—Cer. (nr. 113): alături de forme comun romanice, care însă dispar încetul cu încetul, precum *candarragge* sau („contadinesco”) *candarragghj'e* (< *cântare habeo*), se întâlnește mult mai des *agghja candă'*, *agghja sende* 'ho cântare, sentire'. — Bar. (pag. 60): viitorul n'are o formă proprie, spune autorul, ci este redat prin perifraze, adică *agghi' a jă\ agghi' a dice'* ș. a. Deasemenea lipsește viitorul trecut, în locul căruia se întrebuințează perfectul compus (după cum am văzut în alte dialecte că prezentul face funcție de viitor).—Mat. (§ 128,4): „Futuro. Formato sempre perifrasticamente col presente di *avere* e l'infinito del verbo”, de pildă *agghj' a kkandă'*, iar la persoanele I și II plurale apare ajutătorul *essere* în locul lui *avere*, adică *sume, sute a kkandă'*.—Magi. (nota 4 dela pag. 37-38f: numai prea puține verbe au viitorul format ca în italiana literară; la cele mai multe prezentul servește și de viitor, sau acesta se formează din prezentul lui *avere* și infinitivul verbului respectiv, de ex. *agghju avire*, *agghju ccantare*, și anume atunci când are înțelesul că o acțiune trebuie făcută (cf. rom. *am a mă duce în cutare loc* 'trebuie să mă duc'). Dar, lucru interesant și nou totodată, ideea de viitor se mai exprimă și în felul următor: verbul *toccare*, întrebuințat impersonal, la prezent, urmat de *cu* (conjuncție) și de prezentul conjunctivului verbului de conjugat, iar dacă aceasta n'are o formă specială pentru conjunctiv, atunci se pune în loc indicativul. De pildă: *tocea cu blau* 'mi tocea andare', *tocea cu fazza* 'mi tocea fare'. Trebuie adăugat că *cu* se poate lăsa la o parte. —Sic. (Greg., pag. 9, 11) *a/u a ffari~\&\. fard;* „*ajua~\~va-* in, in cui puO esprimere il futuro, o conlenere \& significato di

„dovere”. (Alături de această formă, există alta, asemănătoare cu cea d'n italiana literară: *amiragghju* sau *-ogghju*, al cărei *-agghju*, *-ogghju* este lat. *habeo*, deci la fel ca în ital. *amerd*, unde *-d* < *habeo*.)—G. Bertoni, *Italia dial.*, pag. 180, § 114 vorbește despre viitorul așa zis de necesitate, compus din *habeo* + *a(d)* sau *habeo*-*l-d(e)* *a(d)* și *infinitiv* și existent în toate dialectele italienești. Cele centrale și meridionale prezintă însă numai pe a doua din aceste formule [*habeo*-*l-d(e)* *a(d)* -f- *inf.*], alături de care întâlnim și construcția fără prepoziție, adică *habeo* -*l-inf.* Ultima afirmație a lui Bertoni este contrazisă însă de fapte (v. lista de mai sus).

Trecînd în revistă materialul înșirat până aici, constatăm următoarele. Prezentul indicativului îndeplinește funcțiunea de viitor ca și în romînește; afectul face ca vorbitorul, s'gur că o acțiune viitoare se va întîmpla numai decît, să exprime această siguranță printr'o formă verbală adecvată, și deaceia recurge la prezentul indicativului, trecînd astfel peste diferența de timp dintre acesta și viitor, care, pentru necesitățile momentului, i se pare neesențială. Cu vremea xepetarea întrebuițării prezentului în loc de viitor a contribuit la ștergerea oricărui etement afectiv, astfel că construcția a devenit sintactică din stilistică, cum fusese la început. Dar această particularitate există în nenumărate limbi; deaceia nu prezintă un interes special pentru discuția noastră.

Alt fapt, mai important, este formarea viitorului din prezentul lui *habere* și infinitivul verbului respectiv. Formula aceasta, și adică *inf.*, ~*l-habeo*, este aproape general romanică (excepție fac romîna, dial. vegliot și unele dialecte italienești de sud, unde ea lipsește cu desăvîrșire sau aproape; deaceia nu interesează aici). Supt forma *habeo* -*j-inf.*, viitorul există în romînește și în mai toate graiurile Italiei meridionale, cum se poate vedea din exemplele de mai sus. Limba noastră posedă două forme pentru un astfel de viitor: *am a merge*, care în vechia romînă avea însemnare de viitor propriu zis, pe cînd astăzi exprimă mai ales necesitatea de a săvîrși o acțiune, și *am să merg*, întrebuițat curent nu numai în limba populară, ci și în cea comună, a oamenilor culti. În popor este, alături de munt. *o să merg*, singura formă de viitor, căci *oîă merge* are o nuanță dubitativă așa de pronunțată, încît sensul de viitor i-a dispărut aproape cu totul. Graiurile italienești de sud prezintă trei formule; *habeo* -f- *inf.*, *habeo* -{*ad-*

-l-infin. *șl habeo -f- de + ad -f- infin.* A doua din ele se întâlnește și în sarda: *apo a kantare* (O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* I, pag. 181).

Dar cea mai importantă construcție pentru viitor este *vo/o-f infinitiv*, care există în românește și în câteva dialecte italienești meridionale, anume, după lista dată mai sus, în Teramo, Abruzzi și Agnone. Se știe însă că această formă de viitor ne întâmpină și în limbile balcanice: greaca, bulgara, sârba, albaneza (ultima are numai o variantă secundară, răspindiiă exclusiv în dialectul tosc). Kr. Sandfeld Jensen, *loc. cit.*, pag. 526 crede că această construcție își are obârșia în limba greacă, cum ar dovedi întinderea geografică a fenomenului; de acolo ea s'a întins în celelalte limbi din Balcani și Dacia. Dar existența ei în graiurile italienești notate aici mai sus pare a vorbi împotriva afirmației filologului danez. Căci mi se pare curios că viitorul cu *volo* lipsește în Italia meridională tocmai acolo unde influența grecească a fost mai puternică, adică în sudul extrem al peninsulei (Apulia, Calabria și Sicilia). În câteva teritorii puțin întinse din această regiune (anume Aspromonte și Terra d'Otranto) se vorbește încă și astăzi grecește [după G. Rohlfs, *Griechen und Romanen in Unieritalien*, Geneve 1924 și cei mai mulți recenzenți ai acestei cărți, populația respectivă ar fi o rămășiță din vrerea Magnei Grecia, după alții, de pildă C. Battisti în *Revue de Linguistique Romane* III (1927), pag. 1 urm., urmașă a coloniilor bizantine din sec. IX și urm.]. Și totuși graiurile italienești din acele ținuturi sau din ținuturile vecine nu prezintă construcția viitorului cu *volo*. Dar părerea lui Sandfeld Jensen se izbește și de alte fapte. Formula *volo -f- infin.* pentru a exprima viitorul se întâlnește în limbi asupra cărora influența grecească nu s'a putut exercita în niciun fel. Astfel avem dalmata, în care însă construcția noastră nu-i sigură (v. Bartoli, *Das Dalmatische* II, col. 423 urm., § 534); afară de asta, din cauza așezării geografice, această limbă a putut primi indirect viitorul cu *volo* din grecește. Apoi în retoromană (grupa vestică, dialectul suprasilvan) și în unele dialecte franțuzești, dintre limbile romanice (cf. W. Meyer-Liibke, *Gramm. rom. Sprachen* III, pag. 342, § 322). Dar chiar în franceza literară *je veux faire* este pe cale de a deveni viitor, adică de a se izola complet, asifel că vorbitorul începe să nu mai simtă cele două verbe ale acestei construcții ca elemente independente: A. Meillet, *Linguis-*

tique historique et linguistique generale, ed. II, Paris 1926, p. 145, afirmă ca „dans la bouche de beaucoup de Français *fe veux faire* forme de 'jâ un groupe dont le sens s'est assez affaibli pour e"quivaloir à une sorte de futur". Și în limbi neromanice întâlnim construcția în discuție: engl. / w/W *make*, corespunzând franc. ;*e veux faire*, se găsește față de acesta într'un stadiu și mai înaintat de dezvoltare, spune Meillet, *loc. cit.*; deasemenea germ. *ich will machen* are în unele împrejurări un sens destul de apropiat de al lui *ich werde machen*. Aceste exemple probează că viitorul cu *volo* s'a pLut naște independent în diferite limbi, chiar dacă-i vorba de limbi înrudite. Cauza fenomenului stă, după Meillet, *loc. cit.*, în nevoia de a întrebuința forme (și cuv*nte) cit mai expresive cu puțință: o formă gramaticală oarecare devine la un moment dat, din pricina uzului prea îndelungat, ștearsă slabă, nu mai corespunde nevoii sufletești a vorbitorului; deaceia acesta recurge la una nouă, mai plină de expresivitate decât cea veche. Cu toate acestea, în cazul când limbile în discuție au între ele legături istorice (ca romîna, dalmata, graiurile italienești de sud) sau geografice (ca greaca, bulgara, albaneza, sîrba, dalmata, romîna, dialectele italienești meridionale), se poate voibi, fără să fie posibilă proba, de origine comună sau de influență reciprocă.

Acum de curînd G. Weigand, *Balkan-Archiv* I (1925), pag. X a aruncat afirmația că viitorul cu *volo* ar fi de origine traco-albaneză, dar ar fi trecut încă din timpurile vechi în grecește. Weigand n'aduce n'ci o dovadă în sprijinul acestei opinii, pe care o exprimă din fugă, în prefața revistei citate. A. H. [eisenberg] o combate în *Byzantinische Zeitschrift* XXVII (1927), pag. 184.—Despre chestia discutată aici se mai poate vedea, afară de operele deja citate, M. Bartoli, *Das Dalmatische* I, § 156, col. 285-6, S. Pușcariu, *Locul limbii romîne între limbile romanice*, pag. 29 și *Studii istroromîne* II, București 1926, pag. 360, apoi *Dacoromania* IV (1924-6), pag. 1256-7, 1278 urm., etc. Din punct de vedere al lingvisticeii generale cf. J. Vendryes, *Le langage*, Paris 1921, pag. 179—180, unde vedem că șil'mba chineză, depildă, se servește de 'a voi' pentru a exprima viitorul.

b) Condiționalul prezent se formează în Matera din imperfectul lui *volere* și infinitivul verbului respectiv, întocmai ca în romînește, unde *aș* este lat. *volebam sic* (v. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, pag. 69—70, care, fără să dea din-

tr'odată explicată justă în toate amănuntele, a susținut cu convingere că *aș* trebuie să fie o formă de-a lat. *velle*, apoi G. Weigand, III. *Jahresbericht*, pag. 139—161, care, bazat pe material lingvistic nou, a produs demonstrația definitivă. Numai Tiktin, *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII (1904), pag. 691 urm. mai susține vechea părere că *aș* ar fi o formă a lui *habere*, și anume *habere* sau *habuerim*, cu -ș analogic, venit de la perfecte forte de felul lui *duș* <*dux*i). Într'adevăr, G. B. Festa, autorul studiului asupra dialectului din Matera folosit de mine în această lucrare (v. bibliografia în Nr. 1 al voi. XXX d'n *Arhiva*) scrie (Nr. 129) „Condizionale. Non ne esiste la forma organica, ma se ne ottiene il valore approssimativo per via di perifrasi, specialmente con l'imperfetto di *volere*, oppure con le forme del p< esențe o dell'imperfetto di *potere*, seguite dall'infinito". Dealtfel nu-i nimic surprinzător în acest fapt, dacă ne gândim că limbile românești în care viitorul se exprimă prin prezentul lui *habere* -/- infinitivul, își formează condiționalul din imperfectul aceluiaș verb ajutat de infinitivul. Tot așa în românește: *velle* servește și pentru viitor și pentru condițional. Curios este însă altceva: prin re-grațiile italienești meridionale care recurg la *velle* pentru formarea viitorului, nu se găsește și cel din Matera (v. aici mai sus). Cum s'ar putea explica această situație, nu interesează direct aici'.

c) Infinitivul se întrebuințează foarte rar sau chiar a dispărut cu totul din unele dialecte a'e Italiei sudice. În locul lui apar construcții personale, întocmai ca în limba noastră. Depildă: cal. Sc. (nr. 228) *vuojj'u mu nesciu* 'voglio escire', *vaju mu* (sau *ppemmu*) *lu viju* 'wo a vederlo', *prima mu mi nde scuordu*, etc. Deci infinitivul este înlocuit prin indicativ, precedat de *mu* sau *ppemmu*. În românește de asemenea avem un mod personal, conjunctivul (care dealtfel nu se deosebește de indicativ la pers. I și II din singular și plural decât prin existența conjuncției *să*), ca locuitor al infinitivului: *vreau să ies*, *mă duc să-l văd*, *doresc să cumpăr*, etc. De această problemă sintactică, așa de caracteristică graiurilor italienești extrem meridionale, s'a ocupat în mai multe rânduri G. Rohlfs. În *Griechen und Rumänea in Unteritalien*, pag. 64—65 ne arată, între altele, întinderea geografică a fenomenului, precum urmează: Calabria sudică, și anume la miazăzi de o linie care ar trece prin Nicastro, Sersale și Cotrone, apoi Terra d'Otranto (în Apulia meridională), iarăși la sud de o linie, care

coincide cu vech'a cale Appia (Tarent-Francavilla Fontana-Brindisi), și Scilla (coiful nordestic al acestei insule: Messina, Novara, Milazzo). Exemple: calabr. *vorrla mu sacciu* 'aș vrea să știu', *non pozzu mu ti viju* 'nu pot să te văd', *annu raggiuni mu ti chiamanu ciucciu* 'au dreptate să-ți zică măgar', *non pozzu mi vivu senza ml Ui viju* 'nu pot să trăiesc fără să te văd', *jiu m'u pigghia* 'umblă să-l prindă', salent. *ulia cu mme 'llamentu* 'violetă să mă plâng', *tocea cu sentu* 'trebuie să aud', *nnanti cu bieni* 'înainte ca să vii', *nu basta cu le lieggi* 'nu ajunge să le cetești', *egnu cu cercu* 'v'n să caut', etc. Cum vedem, particulele care leagă cele două construefi personale între ele sînt *mu* (în Catanzaro), *mi* (în provincia Reggio și în nord-estul Siciliei) și *ku* (în Terra d'Otranto). Amănunte numeroase, mai cu seamă în ce privește condițiile gramaticale în care apare fenomenul discutat aici, dă Rohlf 3 într'un articol din *Zeitschrift. rom. Philologie* XLII (1922), pag. 211 urm. Iată ce aflăm de acolo. În Apulia și în Calabria infinitivul este înlocuit prin construcții personale precedate de *ku*, resp. *mu*, în următoarele împrejurări: I) cînd infinitivul servește ca obiect a) după expresii care arată voința, b) după 'a putea', 'a trebui', c) după 'a începe', ș. a., d) după 'a pune (să se facă ceva)', 'a face', ș. a., e) după 'a se hotărî', 'a porunci', 'a vedea', f) cînd infinitivul atîrnă de substantive, g) de adjective, h) după prepoziții; II) cînd infinitivul servește subiect; III) cînd infinitivul indică un scop (mai ales după *ve bele de m'șcare*); IV) cînd infinitivul exprimă o îndoaială (numai în Calabria). Astfel de construcții personale introduse prin *ku* și *mu*, nu apar, cum se crede de obicei, numai în locul infinitivului, ci și în locul conjunctivului, și anume atât în propoziții finale, concesive și consecutive, cît și în propoziții relative și subiective; deasemenea în propoziții principale optative și adhortative. Originea celor două particule o găsește Rohlf în lat. *eccummodo* 'acum', adverb temporal la început, care cu vremea, din cauza poziției sale slab accentuate în frază, s'a șters ca înțeleș, devenind conjuncție. Cînd era accentuat *eecum*—, a dat *ku* în italienește; cînd dimpotrivă purta accentul pe partea a doua (*—modo*), s'a prefăcut în *mu*. Această origine a particulelor în discuție ne explică totodată pentru ce după ele se află totdeauna indicativul. În nărmare, *ku* și *mu* au fost conjuncții copulative, de felul lat. *ac* și *et*, care există până astăzi în Sicilia, Calabria și Apulia de nord și se întrebuintează exact ca și acelea

în construcții care înlocuiesc Infinitivul. Caracteristic este mai departe faptul că verbul pus la indicativ după *ku* și *mu* stă aproape totdeauna (excepțiile foarte puține, trădează influențe din partea limbii literare) la prezent chiar dacă în propoziția principală verbul stă la un timp trecut (v. exemplele de mai sus). 'așadar în* tocmai ca în românește, unde zicem *mă apuc să lucrez, m'am apucat să lucrez, mă apucasem să lucrez*, etc. Existența prezentului în astfel de cazuri o atribuie Rohlfs 'fantaziei plastice a Italianului de sud', bazându-se pe K. Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, pag. 21. Dar atunci, fiindcă acest prezent se întâlnește pretutindeni și în românește în condiții similare, urmează că și Românul are o fantazie plastică, ciace, natural, nu poate surprinde în sine; pare totuși curioasă această identitate de fantazie plastică la două popoare altfel destul de deosebite ca temperament.

Însfârșit același autor revine din fugă asupra problemei discutate aici în *Z. f. rom. Phil.* XLVI (1926). pag. 139, 146, afirmând, între altele, că în jumătatea sudică a Calabriei, în toată peninsula Otranto și în nordul Siciliei întrebuintarea infinitivului este „denkbar unpopulär” și citind exemple.

Înlocuirea infinitivului prin construcții personale ne împiedică, după cum se știe, și în limbile balcanice: greaca, bulgara, albaneza și sârba, în proporții care variază de la o regiune la alta. Bazat pe această răspândire geografică, precum și pe faptul că în limba grecească fenomenul nostru este atestat din timpuri vechi, K. T. Sandfeld Jensen a susținut părerea, emisă deja de G. Meyer și H. Pedersen, că punctul de pleacă al întrebuintării de construcții personale (propoziții secundare) pentru infinitiv este limba greacă, de unde s'a exercitat apoi influența și asupra celorlalte limbi pomenite aici (v. *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen Und den Balkansprachen* în Weigand's IX. Jahresbericht, pag. 75—131, unde discuția se face amănunțit, dându-se și bibliografia chestiei; cf. același în Gröbers (*Grundriss I*), pag. 525-6). Rohlfs, *Griechen u. Rumäne*, pag. 64-5 și *Z. f. rom. Phil.* XLII (1922), pag. 211 urm. admite explicația lui Sandfeld Jensen și pentru dialectele italienești meridionale, ciace pare cu atât mai îndreptățit, cu cât întinderea fenomenului acestuia în Italia sudică este strâns legată de existența unei puternice influențe grecești. El vede în particularitatea sintactică discutată aici un rest din

felul de a gândi și a simți al vechii populații grecești, care, dacă împrejurările au silit-o să-și uite limba și să primească alta străină, și-a păstrat totuși unele trăsături sufletești, caracteristice (Rohlf's vorbește odată de tendința „fremdes Material nach griechischen Sprachempfinden anzuordnen”, altădată de „Nachhall ursprünglich griechischen Denkweise”, cîciace însemnează același lucru). Cf. și *Revue de Lingaistiqae Romane* I (1925), pag. 191-2, 298-9, III (1927), pag. 213, *Dacoromania* III (1923), pag. 161-2, IV (1924-6), pag. 1299, 1382—1383, etc.

G. Weigand, *Balkan Archiv* I (1925), pag. XI consideră înlocuirea infinitivului prin propoziții secundare în limbile romîna și balcanice ca fiind de origine traco-albaneză, așa cum făcuse cu viitorul format din *velle-j- înfin*. (v. mai sus, supt a), dar tot fără să aducă argumente de vreun fel oarecare. A. H. [eisenberg], *Byzantinische Zeitschrift* XXVII (1927) pag. 184 îl combate, și cu drept cuvînt.

Nu știu dacă între fenomenul cercetat până aici și un altul, care poate fi socotit tocmai ca opus acestuia, există vreo legătură. Mat. (nr. 130): conjunctivul prezent, care lipsește în acest dialect, este înlocuit prin *infinitiv -f- ka* (=ital. *che*). Cos. (nr. 138)- pentru conjunctiv se întrebuintează *infinitiv -t- chi* sau *mu*. Asămănarea între ambele particularități sintactice pare a fi numai aparentă deși ne putem gândi că, din moment ce infinitivul a început a fi redat prin construcții personale, în mintea vorbitorului s'a stabilit un fel de identitate între *infinitiv* și *conjunctiv* (=indicativ). În acest sens pare a vorbi particula *mu* din dialectul cosentin, pe care am văzut-o servind în Calabria ca element pe legătură între cele două construcții personale (v. mai sus). Pedeațăparte însă graiurile pomenite aici nu fac parte dintre acelea, în care infinitivul dispărut este înlocuit prin propoziții întregi. Deaceia mă mulțămesc să pun numai problema, fără a încerca s'o rezolv, mai ales că-mi lipsesc mijloacele necesare pentru o informație mai bogată și mai precisă.

d) Timpurile trecute compuse se formează adesea în dialectele italienești de sud cu ajutătorul *avere*, ca în romînește, pe cînd italiana literară se servește în aceleași cazuri de *essere*. Teram. (pag. 94): cele mai multe verbe intransitive se conjugă cu *avi*, de pildă toate acele care exprimă o mișcare, apoi *esse* însuș; numai cîteva, ca *durmi*, *ridc* ș. a. se folosesc de

esse. Deasemenea apare *avi* la toate verbele reflexive, precum și la cele impersonale. În schimb se conjugă cu *esse* verbele transitive, printre ele și *avi*, mai ales la perfectul compus» Se întrebuințează și *avi*, dar nu-i „genuino”. — Abr.' (pag. 25, nr. 151, a): verbele auxiliare *essere* și *avere* sînt amîndouă în uzi dar nu la intransitive primul și la transitive al doilea, ci fără alegere; de pildă *hajje state* 'sono stato', dar *so* 'vute 'ho avuto', apoi *so* 'fatte, *so* 'ditte, dar *hajje jite* 'sono andato', *hajje menute* 'sono venuto'. — Vast. (s. v. *avă*): „*avă* 'avere' si usa molte volte invece dell' ausiliario *essere*, nei tempi semplici: *mo* 'ajje' *asciute* 'ora, sono uscito'; nei tempi composti: *ajje* 'Staf am* *malate* 'sono stato malato'". — Cal. Sc. (nr. 230): la verbele reflexive se întrebuințează de cele mai multe ori *avere* (dar și *essere*), de ex. *m'aju fattu mate* 'mi son fatto male', *m'aju cumpratu le oaze* 'mi son comprato i calzonii'. (Nr. 231): același auxiliar servește aproape exclusiv la formarea timpurilor trecute compuse de la verbele subiective sau neutre, de pildă *aju currutu* 'sono corso', *ha chiovuto* 'e piovuto', *ha rreusciuttu*, dar și *rreusciuta*, apoi totdeauna numai *signo stātu* 'sono stato'.

Acest fenomen își are cauza în tendința limbii căffă simplificare și uniformizare, care se manifestă în orice moment și pretutindeni. Deaceia îl întâlnim și în alte part', de exemplu în spaniolă și portugheză. Cf. W. Meyer-Lubke, *Grammatik rom, Sprachen III*, pag. 311 urm. (la pag. 315 cetim că dialectul sicilian se servește la forma activă numai de verbul *aviri*, trebuie adăugat, deci, și el la lista de mai sus). Tendința spre uniformizare se poate manifesta și în sens invers: în Cerignola (nr. 110) „nei tempi composti spessissimo interviene l'ausiliario 'essere' invece di 'avere'". Și M.-Lubke, *op. cit.*, pag. 313 constată că din cele trei tipuri existente în limbile romanice pentru formarea timpurilor trecute compuse, și adică: 1) cu *habere* și *esse*, 2) cu *habere* și 3) *ca esse*, ultimul tinde să dispară în avantajul celui de-al doilea.

e) Repetarea verbului, atunci cînd vorbitorul vrea să insiste în mod deosebit asupra acțiunii, ca în rom. *de mfnecat, am mlnecat* (...dar nu m'ant săturat) *de murit, n'a murit* (...dar iticl mult nu mai are: asta-i complectarea celor ce erau de spus), se regăsește în Abruzzi într-o formă cit se poate de apropiată de a limbii noastre: abr.' (s. v. *pe* 'per') *pe* 'lu meni', *ve* 'quanto a

venire, verrâ'. Tot așa se repetă adjectivul, cînd formează predi-
catul împreună cu auxiliarul *essere*: *pe' luticch', e rricche* 'qi ar-
to a essere ricco, e r'cco', întocmai ca rom. *de bogat, e bogat*.
Deosebirea dintre construcția abruzzesă și cea romînesscă s(ă mai
cu samă în felul cum este înțeles raportul; deaceia diferența de
prepoziție și, ca urmare firească, întrebuițarea ar icolului în dia-
lectul din Abruzzi. Cît despre modul la care se află verbe'e în
cele două limbi, av m a face cu o nepotrivire numai apa entă. Căci
de fapt rom. *venit*, etc, abr. *lu meni'*, etc sînt substantive ver-
bale: uit mul prov'ne din infinitiv, fiindcă lirra italiană în gene-
ral nu transformă, așa cum face romîna, part'cipiul trecut în sub-
stantiv. Dealtmîntrelea lipsa articolului d'n cons'rucția romîneasă
se explică și prin natura limbii noastre, care, se știe, cere sub-
stantiv nearticulat după prepoziții (excepție face numai *cu*).

Această particularitate sintactică există și în albaneză: *mei
besvi, mos i besdnil*, pe care Weigar. d o compară cu rom.
de crezut, să nu-l credeți, socotind o ca una din cele mai izbi-
toare paralele cu limba romîna. Tot așa *me pvet kerkenn nuk
pveli*—rom. *de întrebat, nimic nu întrebă* (*Balkan-Archiv* I, pag.
181, vers 95, pag. 205, vers 937, pag. 237, nota la vers 95).
Ceva asemănător, mai mult ca ide"e, decît ca formă, întîlnim în
serbo- croată: *jesam li susto, vala jesam* 'je suis fatigued, mon
Dieu, je le suis' [P. Skok ap. G. Pa seu, *Archivum Romanicum*
VI (1922), pag. 221].

f) Diverse. Cal. Sc. *aguannu 'quest' anno': aguannucehi
bbene Tanno venturo'*—rom. *anul ce vine*. Coincidența între dia-
lectul calabrez și limba noastră constă aici în faptul că adj. *ven-
turo*, resp. *viitor* este înlocuit printr'o propoziție întreagă. Graiul
popular romînesc nu cunoaște cuvîntul *viitor* cu această întrebui-
nțare; pretutindenî se servește de perifrază *care s. ce vine*.

Abr.' (pag. 21, nr. 137) *se 'ngrasse'*—rom. *se îngrașă*: Hal.
ingrassare este intransitiv, apare, deci, totdeauna fără refl. *si*,
pe cînd în romînește și în dialectul abruzzes acelaș verb este
pronominal. În Abruzzi fenomenul acesta nu-i izolat. Și alte verbe,
intransitive în italiana literară, se întrebuițează cu *se*: *s'e cere-
pate 'h scoppiato', s'e mmorte 'e morto'*, etc, (ibid.).

91. Adverbul.

Teram. *anne Tanno passato'*, abr. *anno* „assolut&mente vale
, 'anno passato", abr." (pag. 28, nr. 161) *vanne* ',n questo anno;

DIACLECTELE ITALIENE DE SUD ȘI LIMBA ROMÂNĂ

l'anno passato: și în românește *an*, ca adverb de timp, arată 'anul trecut'. Deja lat. *anno*, ablativul lui *annus*, însemna acelaș lucru (v. Georges s. v). Deasemenea întâlnim pe *anno* cu acest sens și în "dialectele toscan, venetjan și roman, după W. M-Lubke, *Rom. Etym. Wb.* nr. 487.

Abr. (s. v. *juorne* 'giorno') *a juorne* 'all' alba' — rom. *la ziuă* idem (aceiaș prepoziție și aceiaș lipsă a articolului pe lângă substantivul următor). Abr. (s. v. *notte*) *notte pe' notte* 'ogni notte, tutte le notti': cf. rom. *noapte după noapte*.

Irp. *faccia* 'faccia': *de faccia* m. avv. di fronte, di contro" — rom. *de față* (sensul este întrucâtva diferit, dar construcția sintactică este foarte interesantă).

Irp. *pressa* 'pressa, fretta': *de fretta* 'in fretta' — rom. *de grabă* idem (cf. mai ales prepoziția).

Sic. (s. v. *ajeri* 'ieri') *l'autru ajeri* 'ieri l'altro, avantieri' — rom. *alaltăieri* (cf. ordinea cuvintelor și articolul / din s'ciliană și *al-* din românește. Se spune și în it'iana literară *l'altrieri*, dar mult mai rar decât *ieri l'altro*).

Sic. (s. v. *supra*) *di supra* 'addosso, in dosso': *stări di supra comu la morți* 'guardare, badare attentamente, minacciare cjontiriamente o importunare: star addosso'; cf. rom. *deasupra* (aceiaș prepoziție servește la formarea adverbului).

Sic. (s. v. *unni* 'dove, ove ; donde*) *per unni* 'per dove' — rom. *pe unde* (v. observația făcută la cuvântul precedent).

92. Prepoziția.

În multe cazuri dialectele italienești sudice se servesc de a* celeași prepoziții ca limba română pentru a lega două Cuvinte între ele; în schimb, se deosebesc de italiana literară, în care găsim alte prepoziții în cazurile respective.

Abr.» (s. v. *a*) *l/a a lu lette* e in letto, nel letto (e malato), — rom. *stă la pat* (adică-i bolnav, zace; *stă în pat* înseamnă Cu totul altceva); *e mmort' a lu sessande* 'mori nel' 60' — rom. *a murit la '60*.

Sic. *cori* 'cuore': *cu tuttu lu con* 'volentieri, Con sommo piaCere: di tulto cuore' — rom. *cu ioată Inima, cu dragă Inimă*, etc.; *aviri a cori* 'amar grandemente: avere nel cuore' — rom. *ă avea pe cineva la inimă* id m (mai ales se întrebuințează a- ceastă izolare la forma negativă); (s. v. *onuri*) *nesciri cu onurt*

dl 'na cosa 'uscire o riuscir a onore d'una cosa'—rom. a ieși cu cinste dintr'o încurcătură.

Cal. Sc. (pag. 67) *povarièddu de mio I=• rom. sărăcuțul de mine I*

Irp. (s. v. *preta* 'pietra') *preta de molino* 'macină' (=ital. *pietra da mulino*)—rom. *piatră de moară*; cah Cr. (s. v. *cani*) *cant di caccia* 'bracco, se gugia' (ital. *cane da caccla*)—rom. *cîne de vînătoare*; sic. (s. v. *mulinu*) *mulinu di ventu* 'mulino a vento'—rom. *moară de vînt*.

Sic. (s. v. *testa*) *senza nenti 'n testa* '(col capo scoperto, senza cappello) in capelli'—rom. *fără nimic în cap* (cf. *cu pălărie, cu căciulă, etc. în cap*).

93. Conjunții.

Abr.' (s. v. *nghe, che* 'con) *nghe tiuite ca* 'tutto che, sebbene', sic. (s. v. *tutiu*) *cu tuttu ca* 'con tutto che'—rom. *cu ioate că*. În dialectul sicilian se mai zice și *cu tuttuchi*, variantă a primei forme.

Abr.' *sende câ* (essendo che) 'poiche, siccome'—rom. *fiindcă*: conjuncția abruzzesă samănă foarte bine cu cea românească nu numai în ce privește chipul cum s'a format, ci și ca înțeles. Rom. *fiindcă* și-a pierdut în parte sensul causal în graiul popular; la Tecuciu, depildă, se întrebuințează aproape exclusiv în fraze ca *aceasta da mai stai oleacă, hinc' ai venit =iot ai venit, deci mai stai puțin*.

Abr." (s. v. *vote* 'volta') *'na vote* 'm. avv. *giacche, dai momento, sic. come*': cf. rom. *odată ce* (= *deoarece*).

I. Iordan.

Boerii lui Mihai Viteazul.¹⁾

Boerimea muntenească din jumătatea a doua a secolului al XVI-a din cauza desel nestatorniciei a domniilor în urma influenței mediului din Stambul, prin contactul intim cu situațiile politice variate din Ardeal, precum și a decadentei politice dinlăuntru se prezintă cu o fizionomie în parte specială"). Această boerime de multă vreme nu mai lupta, decât pentru pretendentul pribeag a cărui cauză o susținea. Energia pe care altă dată o întrebuițau pentru apărarea țării în contra dușmanilor, acum o cheltuiau în intrigi și în lupte interne pentru schimbarea domnilor, în legătură cu cari începeau noul favoruri sau se curmau cele avute, rezuma și frământările politice ale boarilor. Domnul care nu putea oferi privilegii tuturor era combătut de nemulțumiți, când aceștia găseau sprijin în Ardeal, sau la curtea moldovenească, cum nu a fost o singură dată și când conducătorii influenți la Poartă ai Grecilor constantinopolitani aveau interese și putere să impună pe alt pretendent sau meghistanii dela curtea sultanului nu erau sătul de avere, cum a fost cazul aproape totdeauna. Boerii munteni vroiau să aibă cât mai multă parte la domnie și scutiri, căci birurile erau foarte mari; s'ar părea uneori că le era indiferent domnul. Nu se poate afirma însă, că boerimea acelei vremi n'a avut și idei politice cari o călăuziau.

Atâtea motive erau deci, ca domniile să fie de 'scurtă durată și situațiile boerilor schimbătoare'). Boerii nu se puteau menține decât cu ajutorul puterii, pentru aceasta ei trebuiau să fie: ori cu domnul, ori împotriva lui.

Așa era situația și în Noemvrie 1592, când o parte din boerime, fiind nedreptățită de Alexandru cel Rău a reușit—prin mijloacele se întrebuițau atunci— să aducă domn pe Mihai Viteazul. Toți

1) Lucrare citită în Seminarul de Istoria Românilor al Universității din Iași.

2) N. Iorga: Soarta faimei lui Mihai Viteazul, București, 1919, p. 8.

3) C. Giurescu : Vechimea rumânel în țara-românească și legătura lui Mihai Viteazul, p. 28.

boerii—cei de neam și cei de slujbe¹⁾),—erau bucuroși de o schimbare și nimeni n'a protestat la urcarea pe tron a noului domn²⁾, mai ales că el s'a arătat bun, temător de Dumnezeu și „cruțător de boeri" »). Mihai a înțeles că elementul boeresc trebuie păstrat pentru marile sale planuri—de aceea a căutat să le acorde cât mai multe scutiri³⁾, ceea ce însă era și în spiritul vremii. Nu i se mai poate imputa azi lui Mihai Viteazul „robia țăranilor".

Intr'adevăr noul domn s'a arătat ban, blând, prudent față de boeri. În orice împrejurare ținea socoteală de sfatul lor, ba uneori atât le intra în voie încât „dispare... în dosul" sfetnicilor săi⁴⁾). Astfel toate izvoarele sânt de acord, că înainte de a începe războiul, Mihai a ținut sfat cu boerii,—probabil pe la 1/2 lui Octomvrie 1594, când toți au hotărât alăturarea de creștini și începerea luptei cu Turcii⁵⁾).

Cu toată bunătatea lui Mihai, o parte dintre boeri au rămas nemulțumiți de felul cum au fost împărțite favorurile și mai ales,

1) Boerii, o creație a primilor domni români, erau împărțiți în două categorii: boerii de neam și boerii de slujbe (cf. I. Minea, Curs Universitar 1927 | 28), apoi boeri mari și boeri mici, cum se află în multe documente (d. e. St. Nicolaescu : Documente slavo-române, București 1905, p. 17, este un document din 7 Iunie 1600, unde se vorbește de „uoA'fcpn BfAiiKiivx n Atd/uijrx", etc). Titlurile boerilor sânt diverse: dela banul cel mare până la clucerul cel mare se numesc credincioși; cei din clasa a doua și boerii zapcii se numesc boerii noștri; iar cei mai mici, precum și căpitani de afară, slugi ai domniei, (cf. Istoria politică și geografică a Țării Românești—ed. Frații Tunusli, trad. din grecește de G. S on, București 1863, p. 21). Această împărțire se păstrează și în vremea lui Mihai Viteazul.

2) Al Ștefulescu: Documente slavo-române relative la Gorj: T. Jiu 1908, p. 293.

3) N. Bălcescu: Românii sub Mihai Vodă Viteazul. Ediția : Al. Lapedatu, p. 23. Nu putem vorbi de partide boerești în vremea lui Mihai — cum face N. Bălcescu—mai ales la urcarea sa pe tron, când nu se constată nici o opoziție.

4) A. D. Xenopol: Istoria lui Mihai Viteazul, extras din voi. V, ed. II, București 1915, p. 263.

5) N. Iorga: Cronici muntene apud Dr. I. Sârbu : Istoria lui Mihai Viteazul, domnul Țării-Românești, 1904, I, p. 188 și N. Iorga: Despre Mihai Viteazul — cuvânt de comemorare—21 Noemvrie 1919, pp. 273—4.

6) I. Sârbu op. c. I, p. 186.

în urma izbânzilor strălucite avute în contra Turcilor, au rămas cu totul decepționați, căci ei voiau ca să fie „tocmai cu căpitanii lui”), doriau să-l scoboare cât mai mult, pentru ca să-l poată scoate mai ușor din domnie. Dorința acestor boeri de a-l umili pe Mihai, s'a văzut la încheierea tratatului din 20 Mai 1595 între Țara-Românească și Ungaria, căci plenipotenț'arii lui n'au susținut punctul de vedere românesc ci „scăzură pre Mihai Vodă despre domnia Jării și despre venitul ei”¹. Acțiunea de clasă a delegaților a dat de bănuț domnului și singur a stârnit o nemulțumire generală contra rușinosului legământ²). Boerii delegați nu numai c'au dat dovadă de nedestoinicie politică și diplomatică, ba, mai mult, merită titlul de trădători: ei și-au sacrificat domnul și interesele mari ale țării pentru mici nemulțumiri și favoruri personale de clasă; căci prin tratatele încheiate, boerii câștigau mult, ei s'apropiau de nobilimea ardeleană „căpătând dreptul de a lua parte prin delegați la dietele Ardealului”³) și mai ales erau scutiți de ori ce dare către domn.

începând cu lata de 20 Mai 1595, boerii vor cere tot mai multe drepturi, iar Mihai va avea din ce în ce mai mare nevoie de ei. înainte de această dată boerii n'avuseră prilejul s'arăte față meschinăriile lor politice. Cei 14 boeri bătrâni: Eftimie, mitropolitul din Târgoviște, Luca episcopul de Buzău, Theofil episcopul de Râmnic, Mitrea vornic, Cristea vornic⁴), Dumitru logofătul, Dan vistierul, Teodosie vistierul, Radul clucer Buzescu, Radul postelnic, Borcea logofătul, Vintilă clucer, Stamate postelnic și Preda logofătul⁵) „erau trimiși de Mihai pentru tocmală ;

1) Cronica cantacuzinească în *Magazfnul Istoric*, IV, p. 281 (termenul acesta a fost întrebuințat în discuțiunile Seminarului de Istoria Românilor dela Universitatea din Iași).

2) Ibidem p. 281.

3) I. Sârbu op. c. I, p. 284.

4) Ibidem p. 284—N-am putut avea și deci ceti numerele din *Convorbiri literare*, unde d. Iorga a publicat o istorie a domniei lui Mihai Viteazul.

5) Hurmuzak', *Documente*, III, p. 209. E reprodus documentul unde e scris: Krizar, vornic, care mai curând ar putea fi tradus prin Cesar vornicul, decât prin Cristea, cum e la N. Bilcescu op. c. p. 71. Documentul ni s'a păstrat în două forme, versunea dată de Nicolae Costin e din cartea lui Bethlen: Pray a publicat altă versiune.

6) Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 209.

dar învrăjbitorul diavol, umbla în mijlocul lor și ei se apucară unii cu alții mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scoată pe Mihai Vodă din țară, iar ceilalți boeri ce se nevoiau să slujască domnului lor cu dreptate, de neprieteni fură biruiți" »). Mihai a aflat aceste uneltiri și se păzea; dar mai ales a căutat să te mai poruncitor. Începuseră războaiele cu Turcii și domnul avea nevoie de bani, care erau în mâna aristocrației, a boerilor, care nu erau numai mari proprietari de pământ, ci „erau și crescători de vite și negustori" ¹⁾); din prea mare nevoie Mihai împrumuta de multe ori cu forța bani dela ei"), ori se știe că „boerii munteni au arătat totdeauna un spirit intens de independentă" ²⁾ și probabil din această cauză se pare că Buzeștii s'au cam îndepărat de domn în ultimul timp.³⁾

Nemulțumirea boerimei merse până acolo, încât, se cercase să-l îndepărteze pe Mihai prin mai multe comploturi. Uneltirile erau de mult în preparație, au început îndată după întoarcerea delegațiilor din Ungaria; de aceea credem și noi că izvorul lor „era în Ardeal la nobilimea nemulțumită de acolo" ⁴⁾. Mihai simțise demult aceste pregătiri; în lupta dela Călugăreni, la Măgurele (sat pe moșia soției sale) ținu sfat de război cu boerii și căpeteniile oștirii sale ⁵⁾ și aici află că o parte din boerime cârtește reînceperea luptei, bănuind că s'ar fi unit cu trădătorul Dan vistierul, care se făcuse vinovat tot în cursul acestei lupte⁶⁾, Căci la încăerarea din 13 Noembrie 1594 era alături de Mihai.⁷⁾

Intr'adevăr documentele ne arată că sultanul,—neputându-l

1) Cronica cantacuzinească ed. Magazinul istoric, V, p.280.

2) N. Iorga: Soarta faimei lui Mihai Viteazul, p. 9.

3) C. Giurescu op. c. p. 28. Așa e cazul lui Antonie Grama, pe care-l răsplătește în 1600.

4) I. Minea : Istoria Românilor, curs universitar, 1926—1927,

5) A. D. Xenopol op. c. p. 232. În Martie 1601 mulți boeri între care și „Vestiții frați Radu și Stroe Buzescu" s'au închinat lui Simion Movilă.

6) I. Sârbu op. c. I, p. 230.

7) Ibidem p. 296.

8) Ibidem p. 312. Cronicarul ungar Szamask5zy știe dela Petru Armeanul că în lupta dela Călugăreni „Cățiva boeri între aceștia Mirislău logofătul și Dan vistierul, din dușmănie pe Mihai ori de frică" sfătuiră pe Kiraly și Horvath să nu meargă la luptă.

9) N. Bălcescu op. c. p. 96,

răpune pe Mihai prin arme, reuși să atragă de partea sa pe cei mai bătrâni dintre boeri: Dumitru logofătul, Cesar logofătul cu fiul său¹⁾, Dan vistierul, Vintilă clucerul și alții, care organizează un complot contra domnului. Dar conspiratorii fură prinși la timp—cu 4 zile înainte de a izbucni—și 3 zile mai târziu unii dintre răzvrătiți au fost uciși²⁾, alții ca Dan vistierul, clucerul Vintilă au fugit în Moldova, de unde pela 13 Octombrie 1599 *) îi vedem semnând o scrisoare adresată regelui polon, iar unii ca M'rislău logofătul au fost ertați. Aceasta s'a întâmplat între 15 August 1596—îndată după Sfânta Măria Mare (cum spune cronica logcf. Teodosie)—și 6 Septembrie, când Mihai scria principelui Sigismund despre cele întâmplate în țara sa³⁾; iar într-o scrisoare din Iulie—August 1596 arată amestecul lui Eremia Movilă în aceste conspirații⁴⁾).

Un moment de linișe și alți boeri cari începuseră a se sătura de vijelioasa domnie a lui Mihai Viteazul, încep uneltirile. Ei întrebuințază bunele relații în care domnul intra tot mai mult în legături cu Turcii⁵⁾ spre a-l discredita în fața comisarilor împă-

1) N. Iorga : Studii și Documente, V, p. 643, spune că „Dumitru vornicul, trădându-și stăpânul, fu omorât”. Din cele ce-ate arătat deja ss vede că nu poate fi Dumitru vornicul amestecat în complotul din 1596. Mai întâi izvoarele vorbesc de un boer bătrân Dumitru, ori acesta nu putea fi altul decât logofătul Dumitru care ca sfetnic bătrân fu trimis să semneze tratatul din 20 Mai 1595, iar vornicul rămăsese în țară, ca fiind mai tânăr.

2) Va liant: La Românie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des Romaines, tom. I, Paris 1844, p. 348; N. Iorga: Scrisori domnești, Vălenii de Munte, 1912, p. 90 și Tinerimea Română, XII, 1895, P- 242.

3) N. Iorga : Scrisori domnești, Văl. de Munte 1912, p. 42 și urm. și I. Sârbu op. c. II, 1, p. 228. Scrisoarea boerilor trădători—spune I. Sârbu—către regele polon este trimisă după înmormântarea reginei lui Sigismund, întâmplată la 13 Octombrie 1599.

4) N. Iorga : Scrisori domnești, p. 90 ; Hurmuzaki, Documente III, I, pp, 277. 278 și I. Sârbu op. c. I, pp. 420 și 230 unde susține că înainte de 30 Martie 1595, când s'a cuprins Brăila, a mai fost o răscoală, nu se poate documenta.

5) Hurmuzaki, Documente, XII, p. 268.

6) A. D. Xenopol op. c, p. 75.

rătești, față de care Mihai trăgăna mereu jurământul').

Pngâtirile pentru cuprinderea Ardealului se făceau în cea mai mare taină, despre intențiile lui Mihai, știau numai intimitii săi, cari vor căuta să-l trădeze. Astfel secretarul său Ion Maro, i-a vândut planurile lui Eremia Mov'Iă") ; acelaș lucru îl făcuse tot un secretar de al lui M'hai, Ion Raț, față de Andrei Băthory⁸⁾). În fața trădării lui Maro și amenințării lui Andrei, Mihai adună pe toți boerii la un sfat și aici s'au observat opinii separate: unii erau contra cucerii Ardealului, printre care erau și frații Buzești *).

În contra acestei încercări era și bătrânul logofăt Teodosie, dimpreună cu doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, care prezicea nenorociri⁹⁾). Cu toate acestea Viteazul Voevod, împins de chemarea s-a lăuntrică și susținut în planul său de banul M'halcea și alții, a c iprins Ardealul.

Spiritul lui Mihai de mare strateg nu făcea și nu conta pe abilități diplomatice. Calculul nu intra în hotărârile acestui suflet de războiu.

Boerii din Țara-Românească au tras nu odată prea repede concluzii greșite. Intr'adevăr ei pregăteau o răscoală la Craiova, în lipsa domnului prigonit de soartă, totuși nu fără frică⁶⁾). Mihai, în orcându-se la Craiova învins în lupta dela Argeș și descoperind noi comploturi de boeri, se răzbună cumplit, distrugând cu totul multe case de ale lor dimpreună cu femei și copii⁷⁾).

Ultimile zile ale lui Mihai au fost adânc mahnite de nestatornicia unora d n boerii săi. Dar cei mai mulți și mai vestiți l'au

1) I. Sârbu op. c. I, p. 558.—Cf. și M. Lascaris, Deux publications serbes concernant l'histoire roumaine în Revue historique du Sud-Est europe-en, IV, 1927 p. 206 și urm.

2) Vaillant op. c. p. 362.

3) V. Ion Raț.

4) Hurmuzaki, Documente III, p. 352. „Li Baroni Valachi e particolarmente li Buzesti hanno per male che il Waiwoda resta in questo paese... ma li baroni Șerbi [Baba Novac] e greci [Mihalcea] sono molto contrari alle loro opinione".

5) Szamaskozy, II, p. 286 apud I. Sârbu op. c. II, I, p. 304 și Vaillant op. c. p. 364. Să se observe însă că expunerea lui Szamaskozy este tendențioasă. Cf. și N Iorga, Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul : Mi'ropolitul Dion'sie Rali Paleologul în Revista istorică V. 1919 nr. 1—2.

6) A. D. Xenopol, Istoria lui Mihai Viteazul, ed. II p. 232.

7) Ibidem.

slujit cu credință până la sfârșit. Cei cari n'au murit alături de domn au căutat să ducă mai departe politica creștină a lui Mihai. Așa se explică că după 9 August 1601 boerii munteni vor fi alături de Radu Șerban—continuatorul politicii lui Mihai—și vor alunga pe Simion Movilă—omul Turcilor').

În rândurile ce urmează vom analiza activitatea boerilor de 'Samă din serviciul lui Mihai Viteazul.

B A N I I .

Preda Buzescu. Cei trei frați Buzești: Preda, Radu și Stroe erau fiii lui Radul Armașul—feciorul lui Vlad banul Buzescul,³⁾ care trăia pe la 1518)—și ai Măriei, fata logofătului Giura—feciorul lui Mogoș Spătarul și a Viloaei *), acesta fiind fiul lui Mogoș banul⁴⁾. Buzeștii erau cei mai bogați, cei mai cu vază în fața lui Mihai și jucau acelaș rol, pe care-l jucaseră Craioveștii mai înainte vreme⁵⁾. Această familie era vestită în războaie: oștite cele mai bune erau Buzeștii și Răteștii'), după numele căpitanilor lor. Mulți scriitori străini vorbeau cu admirație de acești „baroni valacni Buzești" ; iar poporul românesc recunoscător le-a trecut numele în poezie •

Pe Buzești și pe Căplești,
Zmeii Țării Românești,
Purtătorii oștilor și fruntea boerilor⁶⁾).

Buzeștii s'au îngrijit și de clădirea lăcașurilor sfinte. Astfel

1) Hurmuzaki, Documente, IV 2, p. 38. În 15 Iulie 1601 Augustino Nani, în raportul său către doge, vorbește de răscoala boerilor munteni în potriva lui Simion Movilă. Iar la 30 Aug. 1601, acelaș scrie; „Vennero li giorni passati alcuni delii primați di Valachia a ricercar per Principe il figlinolo di Micno..” (Ibidem p. 39).

2) Gin. P. Năsturel în Anal.Acad. Rom., XXXI (1909—10), p. 846.

3) Alex. Ștefulescu: Gorjul istoric și pitoresc, T. Jiu, 1904, p. 289 O. G. Leca: Familiile boereșii române, București, p. 110.

4) Analele Acad. Rom. XXXII, p. 846.

5) N. Iorga: Scrisori de boeri, p. XXVII.

6) N. Iorga: Istoria Românilor, clasa VII și a IV, ediția a IV, București 1920, p. 218.

7) N. Bălcescu op. cit p. 257.

8) O. G. Leca op. cit. p. 113.

mănăstirea Stanești din jud. Vâlcea, închinată de fii lui Radu Buzeșcu—Măria și Radu postelnicul—la 19 Mai 1615, patriarhiei din Constantinopol, a fost zidită din temelie de strămoșii Buzeștilor: Mogoș Banul, tatăl lui Mogoș Spătarul, pe care o reedifică la 1536 Giurea logofătul cu jupânița sa Viloaia, în zilele lui Petru Paisie'). O ctitorie a Buzeștilor este și m-reă din comuna Călușul, zidită în timpul lui Mihai Viteazul, unde se află și oasele familiilor lor»).

Preda, marele ban al Craiovei, frate mai în vârstă între cei trei, născut pe la »/4 primă a secolului al XVI-a, a jucat rol politic însemnat în vremea lui Mihai Viteazul, ocupând funcțiunile cele mai înalte.

În documentele anterioare domniei lui Mihai Viteazul, nu-l aflăm. Până în Ianuarie 1595, îl găsim spătar în armata lui Mihai. În această calitate este trimis împreună cu fratele său Radu, la 1 Ianuarie 1595, să cuprindă Hârșova¹⁾. O singură dată la 20 Mai 1595, în tratatul lui Mihai cu Sigismund, apare ca logofăt²⁾; în celelalte documente din timpul lui Mihai, Preda ocupă demnitatea de postelnic—consilier intim al domnului. Ca postelnic, Preda împreună cu frații săi, zdrobește pe Tătari la satul Putinei³⁾. În documentele următoare : 6 Iulie 1595⁴⁾, 28 Decembrie 1595 Oi 7 Ianuarie 1596⁵⁾, Martie 1596⁶⁾ 8 Iunie 1596⁷⁾,

1) St. Nicolaescu : Documente slavo-române, București 1905 p. 56 și Anal. Ac. Rom. XXXII, p. 846.

2) Alex. Odobescu : Scrieri literare... p. 474.

3) Cronica cantacuzinească, p. 280 ; N. Bălcescu op. c. p. 47. Ca fost spătar în vremea lui Mihai Viteazul, atestă și un document din 2 Aprilie 1627—după moartea lui (cf. Arhivele Olteniei, 1923, 6, p. 125).

4) Hurmuzaki—Documente, III, p. 209.

5) Cronica cantacuzinească, p. 279.

6) N. Iorga : Studii și documente cu privire la Istoria Românilor, VI, II, p. 459 și Gh. Ghibănescu : Surete și Izvoade, VI, p. 170, reproduce același document unde Preda apare ca spătar.

7) Gen. Năsturel : Neamul boerilor Pârșcoveni, București 1906, p. 16.

8) Alex. Ștefulescu : Mănăstirea Tismana, București 1909, p. 289.

9) N. Iorga : Studii și documente, V, pp. 290 și 291.

10) Th. Codrescu : Uricariul XIV, p. 3J6.

4 Iulie 1596⁰, 1 Mie 1596 \ 28 Septembrie 1596*) 31 Martie 1597 •), Preda apare ca mare postelnic. Intr'un document din 30 Iunie 1597⁸), unde Mihai Viteazul face o danie doamnei Stanca, îl găsim simplu postelnic, iar în 3 Septembrie 1597⁹), Preda din nou e mare postelnic. Intr'un hrisov din 25 Aprilie 1593⁷) unde Mihai face danie unei mănăstiri, printre marturi figurează și Preda ca postelnic, iar la 5 Iunie 1598¹⁰), 6 Iunie 1598¹¹), ca și la 17 Iulie 1598¹²») 9 Septembrie 1598¹³) și 13 Ianuarie 1599 îl aflăm ca mare postelnic. In documentele următoare: 26 Iunie 1599¹⁸) și 1 Iunie 1600¹⁹), Preda se iscălește postelnic. Este ultima dată când îl aflăm în documentele lui Mihai Viteazul.

Se pare că s'a produs o schimbare în credința politică a lui Preda Buzescu, căci la 25 April 1601²⁰) și la 30 April 1601²¹) îl aflăm ca stolnic în divanurile lui Simion Movilă, ca și în 5 Aprilie 1602, când e mare stolnic²²).

În anis 1602²³), supt Radu Șerban, Preda Buzescu e ridicat la rangul de *ban* al Craiovei. In documentele lui Radu Șerban din anii următori: 19 April 1602²⁴), 12 Mai 1603²⁵), 20 Decembrie

- 1) Al. Ștefulescu : Strâmba, T. Jiu 1906, p. 28.
- 2) Uricariul XIV, p. 318.
- 3) Literatura și Arta Română, 1907, p. 565.
- 4) Al. Ștefulescu: Documente slavo-române, p. 295.
- 5) N. Iorga: Studii și documente, V, p. 639.
- 6) Ibidem p. 291.
- 7) Ibidem p. 174.
- 8) Buletinul Comisiei istorice a României, V, p. 184.
- 9) N. Iorga: Studii și documente, V, 175.
- 10) Al. Ștefulescu : Documente slavo-române, p. 296.
- 11) Ibidem p. 299.
- 12) Literatura și Arta Română, 1907, p. 567.
- 13) I. Sârbu op. c., II, I, p. 188 și A. D. Xenopol op. c. p. 104.
- 14) Prinos D. A. Sturza, p. 161.
- 15) I. Filitti: Arhiva lui Gheorghe Gr. Cantacuzino... p. 204.
- 16) Iurii Venelin : Vlacho-bolgarscaia gramoly... p. 239.
- 17) Arhiva, Iași, 1915, p. 25.
- 18) N. Iorga: Studii și documente, V, p. 681,
- 19) Revista istorică, 1925, I p. 223.
- 20) Venelin op. c. p. 245.

†H. HOLBĂ&

160324 Mai 1603 ») 12 August 1603) 6 Martie 1604*), 30 April 1604 % 9 Mai 1604"), 12 Septembrie 1604'), 3 Iulie 1605), Preda se iscălește ca mare ban al Craiovei. La 26 April 1606, Radul Șerban, dăruiește satul Voinigești „cinstiților dregători și întâilor sletnici ai domniei mele și mai cu samă din casa domniei mele jupanului Radu Buzescu clucer și jupanului Preda marelui ban al Craiovei" ¹⁾). In aceeaș dregătorie de mare ban îl afluăm și în următoarele documente: 12 Ianuarie 1607¹⁰⁾, 15 Martie 1607 ¹¹⁾), 20 Septembrie 1607 % 1608 ¹²⁾ 1609"), 1610'«), și începutul anului 1611 ¹³⁾), când fuge împreună cu Radu Șerban. Preda Buzescu moare spre sfârșitul anului 1611 ¹⁴⁾).

M'hai Viteazul avea multă încredere în Preda, când lipsia îl lăsa să-i ție locului"). In multe lupte ce le-a purtat Viteazul Voevod, frații Buzeși și mai ales Preda a luat parte la toate și adesea îl scăpau dela moarte pe Mihai. Astfel la 10 Septembrie 1595, în lupta dela Vidin, un Turc îi înfipse lui Mihai o sulită în pânțele și era gata să-l omoare, când de-odăă frații Preda și Stroe au observat și alergând au ucis pe Turc ¹⁵⁾). In misiuni diplomatice mai grele, Preda era trimis ca om mai de is-

1) I. Filitti op. c. p. 204.

2) N. Iorga op. c. p. 293.

3) Arhiva, Iași, 1915, p. 26.

4) Arhivele Olteniei, 1923, 8, p. 307.

5) Al. Ștefulescu: Documente slavo-române, p. 304.

6) Venelin op. c. p. 243.

7) Ibidem p. 245.

8) Ibidem p. 246.

9) I. Filitti op. c. p. 20.

10) Al. Ștefulescu: Strâmba, p. 33.

11) Ibidem p. 37.

12) I. Filitti op. c. p. 205.

13) Arhiva, Iași, 1915, p. 28.

14) Ibidem, p. 90.

15) Ibidem, p. 91.

16) Ibidem p. 92.

17) I. Filitti în Arhivele Olteniei, 1927, p. 278 "și O. G. Leca op. c. p. 110, spune c'a murit în 1612 însă nu ne dă izvorul de unde a luat data.

18) O. G. Leca op. c. 23. Preda a administrat un timp Oltenia în locul lui Mihai în anul 1599.

19) Cronica cantacuzinească, p. 290 și N. Bălcescu op. c, p. 215.

pravă. În cursul lunii Septembrie 1599 îrr preajma cuceririi Ardealului, Mihai voind să-și ascundă planul față de Andrei Băthory, trimise pe Preda și pe vistierul Damian să ceară voe ca să treacă cu armata prin Ardeal în ajutorul împăratului german, care avea să lupte la Strigoniu în contra lui Ibrahim pașa '). Abia se întoarse din această mis'une—pe la sfârșitul lui Septembrie—și Mihai însărcina din nou pe Preda și pe Giurge Raț să anunțe pe Andrei Băthory că el e gata să pustiască în Bulgaria"). Mihai făcea aceste manevre numai spre a amorți bănuelile lui Andrei, căci nu peste mult timp—V, lui Octombrie—trecu munții în Ardeal. După prima ciocnire, ce avu loc în folosul lui Mihai, se institui un armistițiu și se trimise zăloage de ambele părți: din partea lui Mihai, Preda Buzescu și G. Raț, iar din partea lui Andrei Moise Sze"kely și Mieriei Bogafhy"). În urma misiunii lui Malaspina se trimise din nou în chizășie, Preda Buzescu și Grigorcea postelnicul *). Mina', după ce a cuprins Moldova a sch'mbat stăpânirea vremelnică compusă din cei patru boeri: Udrea hatm nul, Andronic vistierul, Sava armașul și Negrea spătarul și a încredințat'o lui Marco Vodă, fiul lui Petru Vodă Cercel, trimițând cu el și pe Preda Buzescu⁶). Dar n'au stat mult căci au fost fugăriți de Eremia Movilă.

Preda Buzescu era un om foarte bogat, Pa împrumutat și pe Mihai cu bani. După lupta dela Bucov din 20 Octombrie 1600, domnul având mare nevoie de bani, Preda i-a dat 77000 aspriși un cal bun •).

Mihalcea banul. Mihalcea—originar din Brăila—este un boer

1) I. Sârbu op. c. II, I, pp. 286 și 237.

2) I. Sârbu op. c. II, I, p. 284 și N. Bălcescu op. c. p. 239.

3) J. A. Vaillant op. c. p. 364~ și N. Bălcescu op. c. p. 260.

4) I. Sârbu op. c. II, I, p. 318. E acel Gligore Bâlogh (s ân-gaciu), trimis în mis'une prin Noembrie 1599 și despre care Mihai scrie : „Rogu-Mâ Măriei Tale să crezi pe omul nostru pe Gligore postelnicul de ce va grăi" (cf Anal. Acad. Rom., se ia II, voi VIII (1885), comunicarea lui D. A. Sturza).

5) Cronica cantacuzinească, p. 298.

6) St. Nicolaescu, Portrete istorice : Domn'ța Florica, fiica lui Mihai Viteazul și a Doamnei Stanca, București 1912, p. 6 (nota).

de neam grec¹⁾, din familia Pătârlăg le, care familie, pe la Vi secolului al XVII se va numi Cândescu *). Dintre toți cei ce aveau trecere la Mihai, numai banul Mihalcea e pomenit ca unul care împărtășia întru totul întinsele sale planuri și-l încuraja prin sfatul său înainte. „El strălucia peste toți boerii prin rang, prin înțelepciune și cultură / știa limba italiană, [grecească și nemțească]’), dar era întinat în toate blăstămățiile și nu se ferea dela nici un păcat”. •)

Mihalcea banul este un boer mai nou. În documentele anului 1590 îl aflăm mare stolnic: 9 Iunie⁶⁾ și 17 August⁶⁾. În timpul domniei lui Mihai Viteazul în divanuri ocupă rangul de ban. Astiel în 20 Mai 1595 0, 9 Iunie 1598⁸⁾, 26 Iunie 1599 °), 20 Noiembrie 1599 '»), 23 Februarie 1600 »), 9 Ianuar 1600 ") și 1 Iunie 1600 "), Mihalcea apare ca ban. Într'un document din 6 Iulie 1600⁹⁾ e mare ban, iar în 8 August 1600¹⁰⁾)—ultimul document unde-l aflăm—e *fost mare ban*.

Mihalcea nu era numai un bun diplomat era și un mare om de oaste. La 8 Ianuarie 1595 a făcut o expediție contra Silistrei unde a câștigat o frumoasă victorie "). Pe când beglerbegul Ru-

1) I. Filitti: Arhiva., p. 246. Un document din 20 Noiembrie 1599, îi spune Mihalcea Caragea din Chios (cf. Hurmuzaki—Documente, III, pp. 356 și 357 și Anal. Acad. Rom. XX, p. 460).

2) O. O. Leca op. c. p. 127.

3) Anal. Acad. Rom. XX, 490, este o scrisoare scrisă de Mihalcea în grecește.

4) I. Sârbu op. c. II, I, p. 304.

5) Al. Ștefulescu: Documente slavo-române, p. 282.

6) Ibidem p. 286.

7) Hurmuzaki—Documente, III, pp. 209 și 288.

8) Ibidem, XII, p. 359 și I. Sârbu op. c. I, p. 570,

9) Hurmuzaki—Documente, III, p. 329; I. Sârbu op. c. II, I, p. 188 și A. D. Xenopol op. c. p. 1Q4.

10) Hurmuzaki—Documente, III, p. 356.

11) Ibidem, XII, p. 727.

12) Ibidem p. 597.

13) Stoica Nicolaescu : Documente dela Mihai Vodă Viteazul, București 1916, p. 10.

14) Ibidem, p. 21.

15) Ibidem, p. 16.

16) Hurmuzaki—Documente, XII, p. 35. Scrisoarea lui Ioan de Marini: „Waiwoda aveva mandato Bano Michalzo, con una banda di gente, in circha dua millia., per dar sopra Silistria qitia,

meliei intra cu triumf în Rusciuc la 8 Iulie 1595, marele general Mihalcea era cu armata la Dunăre •). Banul Mihalcea a asediat Brăila de două ori; a două oară venindu-i Albert Kiraly în ajutor, a cuprins-o, în ea Mihai a instalat un ban ca și la Buzău, cari păzeau granița ')).

Pela 28 Decemvrie 1596, Mihai pleacă în Ardeal la principele Sigismund¹⁾), pentru unele chestiuni; printre cei câțiva boeri cari-l însoțiau era și banul Mihalcea. Mihaiu s'a întors în țară, iar Mihalcea a rămas la curtea lui Sigismund. La 12 Ianuarie 1597, când principele Ardealului pleacă la Praga, în suita lui era și Mihalcea, care se ducea să spue dorințele domnului său în fața împăratului²⁾). Sigismund s'a întors înapoi în Ardeal, iar Mihalcea a rămas acolo la curtea împărătească. „El a fost cel dintâi care a izbutit a stânjeni înrăurirea lui Sigismund la curtea Împăratului deasupra domnului său și i-a-putut câștiga de acolo cele dintâi ajutoare nemijlocite”³⁾).

În preajma cuceririi Ardealului, de multe ori a fost trimis de Mihaiu în solie. Atunci când domnul fusese pârât de dușmani în fața lui Sigismund, că s'ar fi unit cu Turcii, spre a se desvinovăți îl trimise pe banul Mihalcea și pe Radul Buzescu⁴⁾). După 30 Octomvrie 1599⁵⁾ când pleca din Ploești Toma Ciomortani, împreună cu el se duse la Andrei Batohry banul Mihalcea „cel care mai mult ar fi îndemnat pe Mihai la cucerirea Ardealului”, împreună cu Oiurge Raț. După ce Mihai cuceri Ardealul, împăratul

dove vi ora pervenuto Stephano Waiwoda... et quel,.. han dato la fuga”.

1) Vaillant op. c. p. 339.

2) Hurmuzaki-Documente, III, p. 295, într'o scrisoare din 11 Iulie 1598 (adresată lui Sigismund Bathory), Mihai spune : „Banus nosUr Bozanariensis et Brailensis nostro iussu miserat hominem ut exploraret tam Moldavos quam Tartaros et Cazacos qui omnia vidit et perambulavit et hodie mane hora sexta redyt, ac certo attulit...”, iar într'o scrisoare din 6 Iulie 1598 se vede mai bine rolul lor: „Boerius meus, qui fines *Provinciae* *castodit* scripsit mihi has literas, quas Magnificentiis Vestris mitto...” (Ibidem p. 294).

3) Cronica Cantacuzinească p. 286; I. Sârbu op. c. I, p. 432.

4) Vaillant op. c. p. 351 și N. Bălcescu op. c. pp. 179—181.

5) I. Sârbu op. c. I, p. 304.

6) Cronica Cantacuzinească p. 286.

7) I. Sârbu op. c. II, I, p. 286-7, și N. Bălcescu op. c. p. 237.

trimise veste să-l părăsească—în urma intrigilor lui Basta; domnul se împotrivi și trimise pe banul Mihalcea și pe Stoica logofătul în 20 Noemvrie 1599') să se explice în fața împăratului²⁾. La 2 Ianuarie ³⁾ și la 26 Ianuarie 1600, banul Mihalcea și Stoica se aflau tot la curtea împărătească, căci la această dată Mihai le trimite instrucțiuni prin Pantazi logofătul').

Mihai Viteazul plecând să cucerească Moldova a lăsat ca locțiitor în Ardeal pe banul Mihalcea și pe Lupu Corniș și înștiințează despre aceasta pe comisari⁴⁾. Anul 1600, timpul cât a administrat Ardealul, este foarte bogat în activitate. A avut mult de lucru cu dr. Pezzen și Ungnad David comisarii împărătești.

Mihai auzind de sosirea lui Pezzen, trimise pe Francisc Alord și Andrei Barcsai la Cluj, unde era banul Mihalcea, ca împreună să se ducă la Sat-Mar unde aștepta trimisul împăratului •). În Mai 1600, cu ocazia arestării comisarilor, se schimbă mai multe scrisori⁵⁾ între Mihalcea și comisari.

La 19 Mai 1600, Mihalcea scrie către comisari despre succesele lui Mihai Vodă în Moldova : „Despre domnul meu îndurător, Voevodul, îți scriem d-tale aceea că Dumnezeu sfântul, după așteptarea Măriei Sale împăratului i-a dat toată Moldova". Se iscălește astfel: „Mihail banul, ispravnicul M. S. lui Vodă, sfetnicul cel mare"). La 30 și 31 Mai 1600, Mihalcea scrie Bistn'lenilor

1) Hurmuzaki, Documente, III, pp. 356-357 și Analele Acad. Rom. XX. p. 460.

2) Cronica cantacuzinească p. 295.

3) Ibidem.

4) N. Iorga: Scrisori domnești. Vălenii de munte, 1912, p. 98 și urmat.; Hurmuzaki, Documente, III, p. 389 : « .. Legatos nostros, Michaellem Banum et Ztoisca Vzteriuin, ad suam Maiestatem Caesarem proximis diebus expediveramus, quas ut sua Maiestas, quam primum cum benigno responso ad nos remittere d'grfetur" și Hurmuzaki, Documente, XII, p. 771.—: „Derfurt auh Biief von dem Hern Waida an Rätz Geärgen und an den Baan Michalitsch".

5) Hurmuzaki, Documente, IV, I, p. 46 și A. D. Xenopol I. c. p. 132.

6) N. Bălcescu I. c. p. 321.

7) Hurmuzaki, Documente, IV, I, p. 57, 59 și 62; Ibidem XII. p. 902 și 905.

8) N. Iorga: Scrisori de boeri. Vălenii de Munte, 1912, p. 37, și ediția II, p. 45.

să-i aducă la Bălgrad, praf de pușcă, tunuri și patru cară 1). În 6 Iunie 1600, scrie comisarilor că în curând va veni să-i însoțească 2). Dar din cauza unei trădări comisarii sunt arestați de logofătul Theodosie. Mihai auzind din Moldova de această faptă, scrie la 27 Iunie și muștră pe banul Mihalcea, trimițându-l imediat să plece înaintea comisarilor. În aceeași zi Mihalcea scrie d-rului Pezzen că va veni să-l întâmpine »).

În vremea de restriște din domnia lui Mihai, Mihalcea îl încuraja prin cuvinte îndrăznețe. Astfel susținea cu toată tăria „că de nu va face să peară nobili” *), va peri domnul. Tot el îl sfătui pe Mihai să se opue lui Basta după dezastrul dela Mirislău. El însoți pretutindenea pe domn ; după Mirislău au plecat împreună la Belgrad și apoi la Făgăraș unde se afla doamna Stanca^{b)}).

În zădar s'a zbatut Mihai să facă față nenorocirilor care cădeau pe capul lui. La 25 Decembrie 1600, cu 70 călăreți, 12 trăsurile, însoțit de banul Mihalcea ajunse la Viena. Mihalcea, cari **Cunoștea** lucrurile dela -cur[ea împărătească, i-a folosit mult lui Mihai Viteazul^{c)}).

Mihalcea era un om bogat și avea mulți bani. A avut ocazie să cumpere sate întregi de cneji sau de vecini. Astfel la 28 Mai 1594, cumpără Ortești, (în sat de cneji) și satul: Călugărenii lui Manea și Stoica^{d)}).

Banul Mihalcea a avut 2 frați: Iorgu, care trebuie să fi murit în Brașov, unde fusese închis în 1600 — după 11 Septembrie, când se răscoală Sibienii — și George care fusese închis și el în Brașov^{e)}). Fiul său Petrașcu Cocorăscu nu a jucat mare rol, iar fiică-sa Preda împreună cu soțul ei clucerul Radu Buzescu a pus o piatră

1) Hurm. Documente, XII, p. 925 și 929, și N. Iorga: Scriori de boeri și domni, ed. II, p. 45.

2) Hurmuzaki, Documente, IV, I, p. 68.

3) Ibidem, p. 81 și 82.

4) N. Bălcescu o. c. p. 339.

5) Tinerimea Română, XII, 1895, p. 5.

6) Ibidem p. 6.

7) A. D. Xenopol op. c. p. 264.

8) Prinos D. A. Sturza op. c. p. 156.

9) Tinerimea Română, XII, 1895, p. 7 și N. Bălcescu **Op.** o pag. 349.

pe mormântul lui Mihai. A mai avut o fiică IHnea, măritată după Preda vornicul din Sărata, fiul lui Dragomir spătarul')» care trăia pe la 1595, dar care a murit înainte de 1613. Dintr'un document din 1596 reesă că Iane și Tudor erau nepoții lui Mihalcea

Mihai Viteazul l-a iubit mult pe Mihalcea. Numai în ultimul timp, pentru a arăta că nu-i adevărat zvonul—ce l-au înregistrat comisarii—că el ar fi zis că ține Ardealul împotriva voinții împăratului pentru sine, s'a prefăcut supărat, spunând că „banul nu-i decât un bătrân nebun"'). A fost un suflet plin de avânt și fără frică. Intr'o scrisoare Mihalcea spunea că dacă i s'ar da lui Mihai, oameni ar goni chiar pe sultan din Constantinopol') — atâta încredere avea el în forțele domnului său! S'a ridicat de jos și a ajuns departe — Tocilescu spune că era pastramagiu").

„In fine veni rândul să zboare colosalul suflet al lui Mihalcea"'). După moartea lui Mihai, Ungurii l-au pus în temniță. Și fără milă pentru cei 71 de ani, cu grele chinuri l-au muncit și l-au spânzurat în ziua de 19 August 1601 ').

„Astfel fu sfârșitul banului Mihalcea, intimul consilier al lui Mihai Vodă, părtașul său la fericiri ca și la nenorociri, una dintre cele mai strălucite figuri ale boerime române din veacul al XVII, care arăta un sublim devotament pentru interesele naționale și meită coroana de martir al marei Cauze române"'^.

Iane banul. Iane era neam cu Mihai Viteazul. Ce fel de neam era **JIU** se știe sigur. În privința aceasta sunt mai multe păreri. S'a spus c'ar fi un oarecare Grec, venit de tânăr în țară, s'a îmbogățit și căsătorindu-se cu o fată de boer, a putut să ajungă la demnitățile cele mai mari. O altă părere e că ar fi tatăl doamnei Stanca și deci socrul lui Mihai Viteazul. Această părere este cu totul înlăturată, întru cât se știe că doamna Stanca a avut următorii frați; Dragomir postelnicul, Tudor postelnicul și

- 1) O. G. Leca o. c. p. 429.
- 2) O. G. Leca op. c. p. 128.
- 3) A. D. Xenopol, op. c. p. 147.
- 4) Tinerimea Română, anul 1922, p. 29.
- 5) Ibidem, XII, 1895, p. 61.
- 6) Ibidem, p. 5.
- 7) Ibidem p. 6 și Varilant o. c. p. 385.
- 8) Tinerimea Română, XII, 1895, p. 6.
- 9) Tinerimea Română, XII. 1895, p. 169.

pe Mara, având ca părinți pe Neacșa și Radul logofătul din Drăgoești'), iar Iane a avut un singur fiu, Apostol care s'a turcit supt numele de Curt Salam Ceaș. Cea mai nouă părere și poate cea mai aproape de adevăr e că ar fi frate cu doamna Tudora—în călugărie Teafana—și deci moș lui Mihai Viteazul 2), fiind de viță greacă.

Iane a ocupat diferite funcțiuni supt diferiți domni, atât în Muntenia cât și în Moldova. La 14 Septembrie 1554')» supt Petrașcu cel Bun, îl găsim mare postelnic, iar la 9 August 1555 ') e numai postelnic. Această funcție încredințată lui Iane, arată o rudenie apropiată între Petrașcu și acesta. Dela 1582—1591, cu întrerupere, e mare vistier în Moldova. La 3 Mai 1586³⁾) e paharnic în Muntenia. In documentele următoare: 8 Iulie 1587 *), 25 Noemvrie 1588⁴⁾) și 7 Noemvrie 1589⁵⁾) îl aflăm ca mare postelnic. In 1592 ajunge mare ban în Muntenia⁶⁾), iar în 9 Ianuar 1593⁷⁾») îl aflăm mare paharnic. încă dela 1587 până la 1594 e totodată și capuchehae la Poartă.

Ca mare ban în Muntenia și capuchehae la Poartă, a putut să asigure domnia Țării Românești nepotului său Mihai. Banul Iane nu-i nici un fel de rudenie cu Mihail Cantacuzino, zis Șaitan-Oglu, pe care l'au spânzurat Turcii ⁸⁾).

¹⁾ Al Ștefulescu: Documente slavo-române, p. 293; I. Filitti în Convorbiri Literare, 53, 1921, pp. 619—621 și într'un articol mai recent în Archivele Olteniei, 1927, p. 269, afirmă că Neacșa, mama doamnei Stancăi e deosebită de Neacșa din Drăgoești, și că tatăl ei este—probabil Stan, care era mort în 1588. Acetea sunt însă simple presupuneri. O. G. Leca în cartea citată p. 300 spune în treacăt că Chirca paharnicul din neamul Crețuleștilor a fost tatăl doamnei Stanca.

²⁾ I. Lupaș: Studii, conferințe și comunicări istorice, București 1928, voi. I, p. 117.

³⁾ Al Ștefulescu op. c. p. 128.

⁴⁾ Ibidem p. 129.

⁵⁾ Ibidem p. 244.

⁶⁾ Ibidem p. 257.

⁷⁾ Ibidem p. 282.

⁸⁾ Arhivele Olteniei, 1923, 9, p. 384.

⁹⁾ I. Filitti: Arhiva, p. 23.

¹⁰⁾ D-tru Furnică, Din Istoria comerțului la Români, București 1908 p. 1.

¹¹⁾ S. Sârbu op. c. I, p. 49, crede c'ar fi fiul lui Mihail Cantacuzino, iar I. Filitti în Arhiva p. 23, susține că nu sunt rude. Și într'adevăr Iane banul nici odată nu se numește Cantacuzino.

Iane vistierul și banul din poema lui Larrpros este acelaș cu Iane banul din poema Iul Matei al Mirelor, care dela 1589, are pe pecete inscripția „lanis v'stiaris Moldovlahias"), fără vultur bicefal.

Era un om foarte influent la Țarigrad, mai ales în timpul din urmă. El făcea și desfăcea totul. Sprijinul lui cel mare era Sinan pașa. După moartea acestuia — 3 April 1596 — și-a pierdut postul; s'a întors în Țara Românească, unde, fără să joace mare rol politic, a murit după 26 Februar 1617 și înainte de 1624 2).

Iane banul într-o vreme sărăcise. Astfel, dela 1588 și până la Aprilie 1590 îl vedem eliberând mai multe chitanțe sau obligații la feluriți negustori, mai toți turci pentru împrumuturi de bani³⁾.

Acest grec, rudă cu Mihai Viteazul, era considerat foarte viclean. Doctorul Pezzen într-o scrisoare către arhiducele Ernest spune că «banul Iane e cel mai mare trădător ce s'a născut vr'o dată pe pământ; la mulți pretendenți la domn'e le-a răpus viața cu viclenie'»).

Udrea banul. Udrea a fost unul din cei mai buni hatmani ai lui Mihai Viteazul, fiind fiul lui Radul clucer din Băleni"). Era un general în toată puterea cuvântului și nu cap războinic ca Farcaș aga. Mihai îl întrebuința în războaiele cele mai grele⁴⁾. Astfel după bătălia dela 1595, spătarul Udrea luă calea Nicopolului, cu oaste, să-l cuprindă. La 1598, în calitate de „mare armaș",

n I. Filitti, Arhiva p. XXIII.

2) Ibidem, spune că în 1603 era mort; I. Sârbu op. c. I, p. 54 crede că Iane banul a murit în anul 1624; cf. și un articol din Literatura și Arta Română 1904, p. 135 unde înclină a crede c'a murit în 1603. Anul 1603, ca an al morții lui Iane, nu poate fi considerat, întru cât îl aflăm în viață într'un document din 26 Februarie 1617 (cf. Al. Ștefulescu: Documente slavo-române, p. 376), iar după această dată nu-l mai aflăm prin documente.

3) I. Sârbu, op. c. I, pp. 50 și 53.

4) Ibidem p. 51.

5) I. Filitti, Arhiva, p. 23. În Arhivele Olteniei, 1923, 8, p. 321, îl arată ca fiind fiul lui Petru Băleanul; de aceea credem că Udrea și cu Badea postelnicul erau frați vitregi, acesta din urmă fiind fiul lui Petru Băleanu (cf. I. Filitti, Arhiva p. 25).

6) St. Nicolaescu: Doc, slavo-române, p. 288.

a mers contra pașei Hafiz și cu multă vitejie și viclenie l-a pus pe fugă luându-i toată muniția ¹⁾•

Banul Udrea e din familia Băleanul, care apare prin secolul al XV. Numele acesta vine dela moșia „Bălenii” din jud. Dâmbovița²⁾. Tatăl lui Udrea banul sau „hatman”, cum îl numesc cronicile, este Radu clucerul din Băleni, pe care-l găsim într'un document din 1585 >•

Udrea a fost caimacam Mihai plecând să cucerească Ardealul, a lăsat conducerea Țării Românești în mâna lui Udrea și a Buzestilor. Acesta avea poruncă, ca împreună cu Baba-Novac și cu Radu Buzescu să treacă în Ardeal cu oaste în ajutorul lui Mihai. Tot Udrea a fost acela care a plecat cu un detașament de armată înainte ca să cuprindă Moldova, căci domnul aștepta la satul Brețcu pe mandatarul împăratului³⁾.

După ce a cuprins Moldova, când evenimentele îl chemau în Ardeal, Mihai lăasă lângă cetatea Hotinului, cu însărcinarea să o cuprindă pe Udrea, Deli-Marcu și Baba-Novac <9. Intorcându-Se la Iași, Mihai primi jurământul boerilor, apoi institui o comisiune, care să administreze Moldova în locul lui, compusă din: Udrea hatmanul, Andronic vistierul, Sava armașul și Negru spătarul ⁴⁾, împreună cu 6000 oameni sub generalii Murgu și Moise Sekeli. Udrea încă din Mai, a fost numit hatman de Suceava; în această calitate el scrie, la 24 Mai, o scrisoare către birăul de Bistrița ⁵⁾.

Udrea era considerat printre boerii cei mai de seamă și de către Unguri. Astfel la 1 Mai 1601, când Mihai primise însărcinarea să cuprindă Ardealul, împreună cu Basta, nobilii Unguri concepură o scrisoare falșă către următorii boeri: Udrea, Bipsoi banul, Negru, Șarpe logofătul și Stoichiță postelnicul, în care hulește pe împărat și pe Germanii lui⁶⁾), crezând că-l vor compromite pe domnul român.

1) Ibidem p. 308; I. Sârbu, o. c. II, I, p. 77; C-tin Căpitănu, p. 233.

2) Oct. G. Leca o. c. p. 22.

3) I. Filitti o. c. p. 25.

4) N. Iorga: Istoria Românilor cl. IV—VIII, p. 232.

5) N. Bălcescu op. c. p. 314

6) Cron. cantac. p. 297; și A. D. Xenopol o. c. p. 138.

7) N. Iorga: Istoria Românilor, cl. IV—VIII, p. 232.

8) A. D. Xenopol, o. c. p. 248; Al. Lapedatu, o. c. p. 5Q,

Banul Udrea nu l-a părăsit pe Mihai, nici chiar atunci când domnul perduse speranța să-și recapete tronul. La 25 Noemvrie 1600, Udrea, cu 4000 oameni, prin părțile Argeșului se lovi cu Poloniei și Moldovenii lui Simion Movilă, dar fu înfrânt și oastea lui fugărită'). Miron Costin spune că „până de 3 ori au dat război Leșilor, iar a patra oară au purces în risipă oastea Udrii" *)•

Încă de la 28 August 1598 își făcuse testamentul în care spune că are un frate Badea postelnic și o soră Grăjdana sau Urbana—pe atunci era mare armaș'). După Hajdeu mai are o soră măritată cu Hrizea portarul <•

Simion Movilă a intrat în țară și a tăiat capul lui Udrea banul, Negrea clucerul și Stoichijă postelnicul *prin Mie 1601**), înainte de 8 August, când este ucis Mihai Viteazul. Înainte de a fi ucis de Simion, la 9 Iulie 1601, Udrea cheamă călugării dela m-reă Panghia și le-a dăruit mai multe sate pentru odihna sufletului său ")• A fost îngropat în m-reă Nucetul din Dâmbovita, fondată de Gherghina Băleanu, pârălabul dela Poenari').

„Banul Udrea a fost cântat pentru vitejiile sale nu numai de poeții români ci și de cei poloni și greci. El a fost o rară ființă, o natură romantică, nobilă, cavaleriească; leu în bătae; credincios domnului până la moarte").

Calotă banal. Calotă, poate frate cu Dobromir banul, căruia la 1587 I se atribue unele din satele lui Dobromir »), este unul dintre boerii de frunte a lui Mihai Viteazul. Dela început îl găsim ocu-

greșește când trimite scrisoarea în Țara Românească, căci adresatorii în această vreme erau în Moldova.

1) AI, Lapedatu o. c. p. 19; Vaillant o. c. p. 383, dă data de 25 Octomvrie.

2) Miron Costin apud Oct. G. Leca o. c. p. 22.

3) St. Nicolaescu: Doc. slavo-rom. p. 308; Oct. G. Leca o. c. p. 22.

4) Hajdeu apud St. Nicolaescu o. c. p. 288.

5) AI, Lapedatu o. c. p. 66, nu este bine informat când spune c'au fost tăiați în Martie 1601, deoarece la 24 Mai Udrea dădea document. Nici D-l Bejenaru în Arhiva 1928, Iași, No. 1, p. 38 n'a controlat izvoarele când afirmă că aceștia dețin situația după 8 August 1601.

6) Hajdeu apud St. Nicolaescu o. c. p. 288.

7) Oct. G. Leca o. c. p. 21.

8) St. Nicolaescu o. c. p. 288.

9) Arhivele Olteniei, 1927, p. 272.

pând ranguri mari. Prin documentul din 2 Iulie 1595¹⁾ Mihai îi întărește stăpânire în Codreni, Calotă este numit mare spătar ca și în 4 Iulie 1596²⁾). În documentele anului 1598, îl găsim de două ori ban : 12 Februarie ³⁾, 9 Iunie⁴⁾ și de două ori mare ban: 23 Mai⁵⁾ și 6 Iunie⁶⁾). Actul din 26 Iunie 1599⁷⁾, Calotă îl iscălește în calitate de ban.

Nicolae Voevod, fiul lui Mihai Viteazul, dă lui Calotă banul moșie în Rășinari la 25 Ianuarie 1600⁸⁾), unde face schimb cu fiul său cel vitreg, Avram postelnicul feciorul Borcii logofătul din Bucșani, pentru un loc de casă în Târgoviște. În 1605 Calotă, în calitate de ban, primește moșia Dulcuța dela jupanul Preda⁹⁾).

Calotă, banul avea soție pe Calea, care împreună cu Stanca vorniceasa a lui Danciul vornc și cu frații lor Barbu și Matei, dăruiesc jumătate de sat din Hârvătești lui Alexie pentru credința față de părintele lor Danciul la 12 Fevruarie 1598¹⁰⁾). Calea deci era fiica lui Danciul vornic. Calotă banul mai avusese o nevastă, pe mama lui Avram postelnicul fiul logofătului Borcea, murind Calotă, Avram postelnicul cere Calei zestrea mamei sale în 15 Ianuarie 1610. Deci Calotă trebuie să fi murit în 1609¹¹⁾). Este citat de Marini Pauli.

Giurgi Raț mare ban. Giurgi Raț, sârb de origină din familia Brancovici, a fost unul din cei mai străluciți diplomați din zilele lui Mihai Viteazul. El cunoștea mai multe limbi.

¹⁾ N. Iorga: Studii și documente, VI, 2, p. 459 și Gri. Ghi-bănescu, op. c. p. 170.

²⁾ Al. Ștefulescu, Strâmba, p. 28.

³⁾ Ștefan Greceanu: Genealogiile documentate ale familiilor boeresti, 1915, voi. I, p. 312.

⁴⁾ I. Sârbu op. c. I, p. 570 și A. D. Xenopol op. c. p. 85.

⁵⁾ Șt. Greceanu op. c. p. 312.

⁶⁾ N. Iorga: Studii și documente, V, p. 175; Șt. Greceanu, op. c. p. 313 și Literatura și Arta Română, 1907 p. 566.

⁷⁾ Hurmusaki, Documente, III, p. 329; I. Sârbu op. c. II, I, p. 188 și A. D. Xenopol op. c. p. 104.

⁸⁾ Șt. Greceanu op. c. p. 314.

⁹⁾ Ilie Bărbulescu: Relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie, Iași 1912, p. 214.

¹⁰⁾ Șt. Greceanu op. c. p. 312.

¹¹⁾ Literatura și Arta Română, 1907, p. 568.—Procesul îl judecă Radu Mhnea, ceea ce ne face să credem că banul Calotă a murit în vre-o rezistență contra noului domn,

În divanurile lui Mihai nu-l aflăm. O singură dată într'un document din 1 Februarie 1600'), unde dă privilegii satului Tismana, Giurgi Raț se semnează mare ban al Craiovei. Înainte de domnia lui Mihai îl găsim menționat într'un document d'n 1576, fără funcție și se Îscălește: jGiurgi ot Răci *)•

Meritul său constă în diplomația ce a desfășurat-o. El a fost întrebuințat în multe solii secrete. Anul 1598 mai tot l-a petrecut pe la curți împărătești. La 10 Iunie"), G. Raț împreună cu Ioan Pasony plecau spre curtea hanului tătăresc. La 11 Iulie⁴⁾ Mihai Viteazul nu știa nimic sigur despre Raț, iar la 26 Iulie⁵⁾, Szuhay și Istvanffi scriau împăratului despre întoarcerea lui Giurgi Raț și Ioan de Pressburg dela hanul Tătarilor. La 13 August 1598⁶⁾, Raț era sosit de câteva zile la comisari în Ardeal împreună cu solul hanului. La 15 August 1598 ')» Ioan de Pojun și Giurge Raț erau trimiși din nou spre hanul Tătarilor. La curtea hanului au stat până'n Septemvre când s'au întors și la 15 ale lunii plecau la Praga cu recomandatie dela arhiducele Maximilian⁸⁾). Tocmai la 1 Noemvre Giurge Raț primia răspuns dela împăratul nemțesc⁹⁾, iar la 18 ale lunii primia carte de liberă trecere și împreună cu Alexandru Paleologul, solul tătăresc, se întorc spre țară¹⁰⁾). La 12 Ianuarie 1599 pleca din Cașovia"). În toamna anului 1599 este trimis din nou ca să spioneze gândurile lui Andrei Băthory, iar la 16 Decemvre 1599 *) este trimis în solie la arhiducele Matei. După cuprinderea Moldovei a fost trim's la Poloni în solie.

Giurge Raț a fost și un oștean de frunte. În lupta dela Brașov din 7 Iulie 1603, a desfășurat o mare viteză.

În divanul lui Radu Șerban, G. Raț apare ca mare comis.

1) Al. Ștefulescu, Tismana, p. 87.

2) I. Bianu: Documente românești, București 1907, I, p. 1.

3) Hurmuzaki, Documente, III, p. 291.

4) Ibidem p. 295.

5) Hurmuzaki, Documente, XII, p. 378.

6) I. Sârbu op. c. II, I, p. 20.

7) I. Sârbu op. c. II, I, p. 21.

8) Hurmuzaki, Documente, XII, p. 390.

9) I. Sârbu op. c. p. 102.

10) Hurmuzaki, Documente, III, p. 314.

11) I. Sârbu, op. c. p. 145.

12) Hurmuzaki, Documente, III, p. 386.

În 12 August 1603')» 19 April 1602') și 6 Martie 1604'). În 24 Martie, 7 Iunie 1604, G. Raț se află la Brașov, căci îl vedem trecut în socotelile analelor acestui oraș').

G. Raț, s'a bucurat în fața lui Mihai de mare trecere. În 1599 este numit căpitan al cetății Deva⁶⁾, iar în 1600 a fost trimis de Mihai să aresteze pe Gaspar Corniș⁷⁾. A murit la 9 Iulie 1611 în lupta de la Brașov în oastea lui Gabriel Bathory⁷⁾.

(Va urma).

Th. Holban.

Mănăstirea din Câmpulung

Cine a zidit mănăstirea sau mai bine zis vechea biserică din Câmpulungul Muscelului?

S'a admis în genere că ea ar fi fost zidită de Nicolae Alexandru I, fiul lui Basarab I, pentru motivul, unicul de altminterii, că el se află înmormântat în această biserică; aceasta s'ar fi dovedind cu piatra sa funerară care se află și azi acolo.

Nici tradiția, nici cronicile, nici hrisoavele nu zic însă că el ar fi zidit această biserică.

Din vechime această biserică era de mir, și, surpându-se, a fost rezidită din temelie de Matei Basarab în 1636, transformând-o în mănăstire.

După tradiția populară biserica a fost zidită de *Negru-Vodă*, după cea literară de Radu Negru. Este dovedit că un Radu Negru n'a existat nici odată, că acest nume s'a iscat dintr'o confuziune între Negru-Vodă și Radu I, fiul lui Nicolae Alexandru I, tatăl

1) Arhiva, Iași, 1915, p. 26.

2) Revista Istorică, 1925, I, p. 223.

3) Arhivele Olteniei, 1923, 8, p. 307.

4) Analele Academiei Române, 1898—1899, p. 117.

5) Ibidem, XX, p. 470.

6) Ibidem.

7) Ibidem.

lui Dan I, și al lui Mircea I cel Bătrân. Această legătură dintre Negru-Vodă și Radu I se mai întărește și prin faptul că în biserică se afla un portret care înfățișa pe Radu I și pe fiul său Dan I, ceea ce arată că aceștia au fost și ei nu primii ziditori, dar niște înnoitori și ca atare și ei ctitori.

Biserica era mult mai veche decât din timpul lui Radu I. Ea a trebuit să dateze nu numai din timpul tatălui lui Radu I, Nicolae Alexandru I, de oare ce este înmormântat în această biserică, dar și înainte de timpul bunicului său Bararab I, de oare ce și acesta cată a fi înmormântat tot acolo. Într-o notiță¹⁾ despre mormintele descoperite în biserică Domnească dela Curtea de Argeș ziceam că mormântul său trebuie să se afle în biserică din Câmpulung și că dacă s'arface săpături ca la Argeș s-ar descoperi de sigur și mormântul său. Și de fapt în săpăturile făcute, după apariția notiței mele, în biserică la Câmpulung s'a găsit în mijlocul bisericii un mormânt cu oase, care, întrucât în mijlocul bisericilor se înmormântau Voevozii, nu poate fi decât al lui Basarab I, mort de altfel la Câmpulung cum ne spune grafitul din tencuiala veche a bisericii Domnești dela Curtea de Argeș 2).

De aceea și hrisoavele în care e pomenit Nicolae Alexandru I, nu zic că el ar fi zidit această biserică. Astfel în hrisovul lui Gavril Moghilă din 13 Noemvrie 1618, în acel al lui Șerban Cantacuzino din 20 Aprilie 1614³⁾ e zis numai că el a dăruit satul Bădești bisericii dar nici de cum că el ar fi zidit-o.

Într'un singur și unic hrisov al lui Constantin Șerban din 30 Octomvrie 1654⁴⁾, Nicolai Alexandru I e pomenit ca ctitorul „sfintei mănăstiri”, ceea ce trebuie înțeles ca un înnoitor al bisericii, căci ca atare apare și fiul său Radu I.

Din contra, în toate hrisoavele vechi e zis anume că Negru-Vodă a zidit cel dintâi din temelie biserică dela Câmpulung, figurând când sub numele de Negru simplu, când sub acel de Radu-Negru.

Astfel Gavril Moghilă în suscitatul său hrisov din 13 Noem-

1) In Dimineața, București, 3 Octomvrie 1924, an. XXI, No. 6428.

2) Dan I. Simionescu, viața literară și culturală a mănăstirii Câmpulung, Câmpulung-Muscel 1920, p. 7.

3) Condica mănăstirii Câmpulung, pp. 234-241.

4) Idem pp. 601-605.

vrie 1618, în care zice că satul Bădești a fost dăruit bisericeii din Câmpulung de către Nicolai Alexandru I, spune anume despre biserică „care este întemeiată și zidită a reposatului Negru Radul Voevod* ¹⁾),

Asemenea se exprimă și Matei Basarab în hrisovul său din 28 Iulie 1650 numindu-l pur și simplu Negru-Vodă, nu Radu Negru: „Facem știre pentru această sfântă mănăstire dela Câmpulung că fiind biserică de mir făcută din descălicarea țării de „reposatul Negru-Vodă”. Greșește însă făcându-l pe Negru-Vodă bunic al lui Nicolai Alexandru I și tată al lui Basarab I, mai întâi fiind că tatăl lui Basarab a fost Tihomir sau Tugomir și a doua fiind că Negru-Vodă nu ar fi putut fi decât cel mult tată al lui Tihomir, deși e mult mai probabil, după cum am arătat în studiul meu „Negru-Vodă”»), cum că Tihomir și Basarab I sunt din neamul Voevozilor de dincolo de Olt. Nu este exclus că Voevozii de dincolo și de dincoace de Olt să fi fost din acelaș neam din Hațeg, de oare ce și Negru-Vodă ar fi fost Hațegan’)

Tot astfel în hrisovul lui Constantin Șerban din 30 Octombrie 1654 s) e zis că Egumenul Varlaam cu toți călugării și cu bătrânul Micud din Stoenești, om de 90 ani, și toți jurătorii au urât cum că au pomenit Groșanii rumâni la piatră dela zidirea bisericeii lui Negru-Vodă dați vecini la mănăstire. De aci ar părea că pe când Bădeștii au fost dăruți bisericeii de Neculai Alexandru I, Groșanii au fost dați de Negru-Vodă însuși la zidirea bisericeii.

Este evident dar că biserica n'a fost zidită de Nicolai Alexandru I ci, cu mult mai înainte de Negru-Vodă, probabil la anul indicat în pisania pusă de Matei Basarab la rezidirea bisericeii, care dată, tocmai pentru că se deosebește de data întemeierii Țării-Românești de Negru-Vodă din hrisoavele lui Matei Vodă, cată a fi mai veridică și luată din vechea pisanie, dată care con-

1) idem pp. 202-209.

2) Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, 1926, Iii, p. 740.

3) In Convorb. Liter., Iunie 1926, pp. 456-462.

4) Operile lui Constantin Cantacuzino, p. 19, în N. Iorga, Inscriptii din bisericile României, București, 1905, I 132.

5) Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, 1926, III, p. 741.

cordă cu epoca domniei lui Negru-Vodă, care a venit din Făgăraș la Câmpulung pe la începutul veacului al XIII sau pe la sfârșitul veacului al XU-lea¹⁾).

Împrejurarea tocmai că în pisanie s-a pus anul 1215, pe când în celelalte acte din această epocă era pus ca an al descălecării lui Negru-Vodă anul 1290, arată că această dată a trebuit să fi fost luată din vechea pisanie sau din altă veche sorginte.

După tradiție soția /ui Negru-Vodă se chema Ana, Doamna spun bătrânii din Câmpulung; isonul clopotelor, când se trăgeau, îl țineau copiii repetând vorbele: «Negru-Vodă, Ana Doamna, „Negru-Vodă Ana Doamna”.*)

Preoții dela biserica domnească din Curtea de Argeș, cunoscând această împărechere tradițională și atribuind zidirea a celei biserici tot lui Negru-Vodă,—după tradiția populară, după care toate zidirile vechi erau atribuite acestuia,—în fiecare an când se sărbătorea hramul bisericii, slujau parastasul în dreptul stâlpului la baza căruia s'a descoperit mormântul ctitoresc, iară în pomenirea ctitorilor, începeau cu numele lui Negru Vodă²⁾ sau cu acela al lui Radu-Vodă și al Anei Doamna.

Din cauza acestui nume al Doamnei Ana, unii scriitori³⁾, admitând că Doamna lui Radu I, fiul lui Nicolae Alexandru I, s'ar fi chemat Ana, (pe când, în mod indiscutabil documentai, ea s'a chemat Calinichia), conchid că ctitorul acestei biserici domnești de la Curtea de Argeș ar fi fost Radu I și că prin urmare el este îngropat în mormântul ctitoresc. Alții⁴⁾, stabilind cu drept cuvând, că ctitorul ar fi fost Radu I, comit altă eroare susținând că ctitorul ar fi fost Radu Negru adică Negru-Vodă descălecătorul Țării-Românești sau mai exact al Voevodatului dincoace de Olt, Câmpulungean.

Negru-Vodă nu are nimica a face cu biserica domnească dela Curtea de Argeș zidită deabea de Vladislav I care se află

1) C. Kogălniceanu, "în Convorbiri Literare, Iunie 1925, pp. 456-462.

2) S. Nicolaescu în România Nouă, București, 1908, p. 455.

3) Aurel Savela, Descoperirile istorice dela Curtea de Argeș, București, p. 10.

4) V. Drăghiceami, Curtea Domnească din Argeș în Buletinul Comisiunii de monumente istorice X—XVI.

5) Curtea domnească din Argeș în Convorbiri Literare, București, 1925, p. 383.

înmormântat în mormântul ctitoresc din această biserică zidită de dânsul, dar care poate să fi fost isprăvită sau reparată de fratele și succesorul său Radu I') care și el e înmormântat în această biserică.

Reședința lui Negru-Vodă și a succesorilor săi a fost la Câmpulung, până în domnia lui Vladislav I care a strămutat-o la Curtea de Argeș^{*)}.

Negru-Vodă a fost înmormântat de sigur la Câmpulung, unde descălecasse venind din Făgăraș, în biserica domnească de acolo, zidită de el fie de lemn fie de piatră. Acei cari susțin") că a fost de lemn și că deabea Basarab I sau fiul și succesorul său Nicolai Alexandru I ar fi zidit-o de piatră nu aduc nici o dovadă pentru această părere, ci emit numai o simplă ipoteză.

În actualul nivel al bisericii de azi, la doi metri adâncime prin săpăturile făcute⁴⁾, s'a dat de fundamentele vechii biserici de *tip roman, ca plan basilical*. Această împrejurare, turnul neobișnuit de mare, în fine totul sămănând atât de mult cu bisericile săsești din Ardeal din veacul al XIX-lea, atât de deosebit cu chiar biserica domnească de la Curtea de Argeș, ne îndreptățește mai degrabă a admite că biserica a fost chiar dela început de piatră și reînviată numai de Basarab I sau mai probabil de fiul său Nicolai Alexandru I cari sunt și ei îngropați în aceeași biserică⁵⁾.

C. Kogălniceanu.

1) C. Kogălniceanu, Biserica Sf. Nicolai Domnesc dela Curtea de Argeș, în Conv. Uter. București, Oct. 1924, pp. 759—766.

2) C. Kogălniceanu, Ibidem, pp. 760—761.

3) I. C. Filitti. Negru-Vodă, în Analele Academiei Române 1924, 19.

4) Vezi comunicarea făcută de d-l V. Drăghiceanu la Congresul al 2-lea de bizantologie, în Adevărul din 20 Aprilie 1927. Prin urmare părerea d-lui N. Iorga, Istoria bisericii românești, Vălenii-de-Munte 1908, p. 31, este neîntemeiată: cum că forma ei ar fi samant ca biserica domnească dela Curtea de Argeș.

5) C. Kogălniceanu, Biserica Sf. Nicolai Domnesc în Conv. Uter. București, Oct. 1922, p. 726.

Din istoricul Slavisticii în România¹⁾

În jurul anilor 1860-70 Știința istorică și filologică **românească** era în mână diriguitoare a așa numitei **Scoale** latiniste a Românilor din Ardealul încorporat Ungariei, cari o transmisese sau o aduseseră mai înainte și dincoace de Carpați în România. Această Școală, care se născuse ca un rezultat al luptelor politice și disputelor Românilor ardeleni cu Maghiarii stăpânitori ai lor, căută să dovedească, împotriva Științei străinătății (reprezentată de oameni ca Rosler și alții), că Românii sunt descendenți curați ai Romanilor împăratului Traian; că limba lor e curat latină, că cuvintele streine, îndeosebi slave, ce au intrat într-însa în curgerea vremilor dela Traian înapoi, sunt prin abuz intrate; că poporul sau popoarele slave cari le-au împins în limba română erau barbari și că, de asta, aceste cuvinte trebuiesc eliminate și înlocuite cu cuvinte latine din limba civilizațiilor Romani. Unii mergeau până acolo, în cât să susțină că alfabetul cirilic nu a fost compus de slavii Bulgari cari l-au transmis Românilor, ci, dimpotrivă, l-au format Românii și aceștia l-au dat Bulgarilor. Iar diferite cuvinte din limba română, cari erau evident slave, adepții acestei Școli latinești le scoteau că sunt curat latine-; ast-fel, filologi ca Laurian și Maxim lucră, chiar din sânul Academiei Române de pe atunci, Dicționarul limbii române, în care găseau că s. ex. cuvântul din limba noastră *a greși* nu e slav ci latinescul *gressus*, sau că rom. *dobândă*, la fel, nu e slav, ci lat. *do a-bunde* etc.

Ca o reacțiune împotriva acestei Școli patriotice iar nu științifice, care cu așa metodă a ei de cercetare falsifica cele mai elementare și evidente adevăruri, numai spre a scoate pe Români cât mai pur Romani și, deci, cât mai nobili și mai civilizați prin originea lor, se născu, în jurul anilor 1860—70, în România de atunci, Școala Științei istorice și filologice moderne. Reprezentanții

1) Studiul acesta,—subt această formă, afară de unele mici adăugiri completatoare—a apărut întâi în limba cehă, în revista din Praga: *Slovansky Prehled* No. 4 din April 1928.

de seamă ai acesteia fură, În acea vreme, B. P. Hasdeu, episcopul *Melchisedec*, Al. Odobescu, toți trei Români, și Cihak, acesta ceh de origine.

Hasdeu se născuse și trăise în Basarabia, fostă cândva rusească; știa deci bine limba rusească, ba și polona. Episcopul Melchisedec studiasse Teologia în Chiebul Rusiei; cunoștea prin aceasta limba literară bisericească slavă și pe cea vie rusească. Al. Odobescu știa ceva rusește mai cu seamă, separe, prin soția sa, o rusă de origine. Iar Cihak, care era ceh de origine, cunoștea, pe lângă limba sa cehă, încă alte limbi slave cu care se ocupase împins de curiozitatea minții sale distinse*.

Toți acești patru încep a studia Istoria și limba română nu numai cu ajutorul limbilor latină și romanice, cum făcea metoda Școalei latiniste, ci sprijinindu-se și pe Slavistică. În acest fel, au ajuns să prefacă în întregime, scriind, Istoria Românilor și să dea o cu totul altă idee—potrivit cu Știința din apus, de altfel—despre conștiința limbii române, pe care ei nu o mai vedeau curat latină, ci cu multe amestecuri slave și de altfel în ea; iar cultura românească a trecutului să o înțeleagă nu ca moștenire romană, ci ca existând veacuri de-a rândul sub influența și îndrumarea culturii slavo-bulgare mai întâi, iar apoi sârbe și rusești—care a dat Românilor și alfabetul cirilic și limba cu ortografia ei slavă cirilică. Pentru acești reprezentanți ai noii Școli și orice și filologice moderne, limba română era, în adevăr, latină în esența ei, dar era și plină de slavisme intrate în ea prin împrejurările istorice de mai apoi: *a greși* nu vine din lat. *gressus*, ci din slav *grăa*///; *dobânda* e nu din lat. *do abunde*, ci din slav *dob<tda*; *globă* nu vine din lat. *gabela*, cum spunea Școala latinistă, ci din slavul *globa*, nici *coabe* din lat. *cuple* ci din slav *kobk* etc.

Toate aceste prefaceri ale Științei istorice și filologice române le-au expus B. P. Hasdeu în a sa *Istoria Critică a Românilor*, *Cuvenie de bătrâni*, *Arhiva istorică a României* și în alte scrieri ale sale; Melchisedec în ale sale *Cronica Romanului*, *Cronica Hușilor*, în *Analele Academiei Române* etc; Odobescu în *Revista Română* etc; Cihak în al său însemnat *Dictionnaire étymologique daco-romane*.

Aceștia, prin lucrările lor, crează în România o atmosferă științifică modernă, la fel cu a apusului civilizat. Ei caută să for-

meze și pe a't'i în spiritul acestei noi atmosfere și metode de cercetare, în cari Slavistica ocupă un loc de frunte. Subt influența lui Hasdeu și Odobescu fu trimis să studieze, între altele, limbile slave la Praga și Moskva, Grigore Tocilescu; acesta, devenind apoi profesor de Istoria Antică și Epigrafie la Universitatea din București, studiază și cercetează trecutul poporului și țărilor române și din epoca romană dar și din epoca influențelor slave. Folosindu-se de Slavistică, Tocilescu a creat *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie* în care a dat un loc de seamă izvoarelor slave; și, pe ele întemeindu-se, a scris a sa *Istoria Românilor*, în care nu mai pune exagerările patriotice ale Școlii latiniste cu privire la cultura și politica Românilor, ci se ținea de adevăr, pe care i-l arăta foarte mult documentele româno-slave ce însuși studie. Grație acestei noi Școli și metode cari se sprijineau pe Slavistică nu se mai spuse în această carte de *Istoria a Românilor*, cum scriau istoricii Școlii latiniste, s. ex. că Românii (ca urmași ai mult civilizațiilor Romani) erau așa de civilizați, în cât în sec. XIV deja, sub domnitorul nostru Mircea cel bătrân, ei aveau deja, în Țara Românească, o oștire permanentă, pe câtă vreme, în restul Europei, nici chiar cele mai înaintate în civilizație dintre popoare și state nu aveau.

Aceeași atmosferă, pe care a creat-o activitatea științifică, întemeiată mai ales pe Slavistică, a lui Hasdeu, Melchisedec etc, a produs pe de o parte într-unele minți mai alese, dorința de a învăța și ele Slavistică spre a înțelege și lumina, prin aceasta, Istoria Românilor și constituția limbii noastre, iar pe de alta în mințile conducătoare luminate ale României a produs simțirea nevoiei de a se completa învățământul superior românesc prin crearea de catedre de Slavistică în cele două Universități ce aveam, la București și Iași.

În jurul anilor 1885—1890, profesorul secundar Gh. Ghibănescu, ca autodidact, se ocupa, în Iași, să învețe limba documentelor româno-slave. Pentru aceasta, fiindcă avusese ocazie să cunoască ruseasca, traduse chiar, și pentru alții, *Gramatica limbii vechi slavone* pe care o și tipări la Iași mai târziu, (la a. 1900. Aceasta nu era altceva de cât traducerea Gramaticii rusești: *Staroslavjanskaja Gramatika*, scrisă de rusul Kolosof, profesor la Universitatea din Varșovia și tipărită de acesta mai înainte, în vre-o 19 ediții, la Kiev. Dar deja mai înainte, Ghibănescu tipărise

ăniime în a. 1892, o suma de «documente slavone», în colecția cunoscută suh numele de *Uricariul* lui Th. Codrescu. În urmă» la a. 1906, Ghibănescu începu a tipări și alte „documente sla*vone” în colecți'le sale proprii cari poartă numele *Surete și Izvoade și Ispisoace și Zaplse*. Afară de acestea Ghibănescu a scris și diferite studii cu privire la Istoria - și Literatura veche a Românilor, în toate întemeindu-se, mai mult sau mai puțin, pe cunoașterea limbii slave a documentelor noastre româno-slave ș', rectificând, prin aceasta, multe din afirmările anterioare ale Școalei latiniste, Ghibănescu publică și astăzi documente româno-s'ave.

Un alt autodidact, pe care l-a produs atmosfera nouă științifică creată de Hasdeu, Melchisedec etc, a fost *Alexandra Ștefulescu*, in-titutor la o școală primară din orașul Târgu-Jiului. A-cesta, acum răposat, învătă singur limba documentelor româno-slave, împ'ns și încurajat mai ales de Hasdeu și Tocilescu. Iar apoi, interesându-se de dezvoltarea istorică a orașului și județului său, tipări documentele slave ce găsi despre acestea în trei volume din cari pomenesc: *încercare asupra Istoriei Târgu-Jiului* (București 1899).

În sfârșit, un alt autodidact, produs al aceleiași atmosfere fu profesorul secundar *Grigore Crețu*, care la a. 1900 tipări, după un manuscris ce descoperi, un *Lexicon slavo-românesc și tălcuirea numelor, din 1649*; pe lângă că scrise și diferite studii cu privire la limba și literatura română veche, în care utiliza oarecari date de Slavistică.

Acea atmosferă pentru Slavistică crtă, însă. cum am spus, și la guvernânți dorința și înțelegerea de a completa Universitățile prin ca'edre de această nouă Știință. Pentru acest scop, în jurul ar.ului 1886, guvernul, și sub îndemnurile lui Hasdeu și Tocilescu, trimise pe *Ion Bogdan*, licențiat în Litere dela Universitatea din Iași, să învețe Slavis'ica la Viena și Cracovia. După 4—5 ani de studii acolo întorcându-se în țară, Ministerul Instrucției publice crea, la a. 1891, Catedra de Savistică la Universitatea din București pentru dânsul; astfel că Bogdan devine profesor de această nouă materie aci, unde profesează și lucrează până la moartea-i întâmplată de curând. Iar peste nu multă vreme acelaș Minister trimite la Studii de Slavistică pe *Ilie Bârbulescu*, care o învață aproape cinci ani de zile la Universitățile din Praga, Agram, Leipzig, Berlin și Viena, obținând chiar titlul de **Doctor**

în această specialitate. La întoarcerea acestuia dela studii, se creiază pentru dânsul, în a. 1906, Catedra de Slavistică dela Universitatea din Iași, pe care o ocupă, ca profesor, și unde lucrează și astăzi.

Atmosfera de Slavistică,—pe care o creeaseră Hasdeu, Melchisedec, Odobescu, Cihac și din care se ridicase și Ion Bogdan, — se preocupa de luminarea și construirea Istoriei reale *vechi* a Românilor și de studierea constituției și evoluției limbei române. S'a văzut aceasta din cele ce am spus mai sus prin titlurile scrierilor scriitorilor eșii din această atmosferă și ale celor cari o creaseră. Ion Bogdan, ca profesor de Slavistică, merge în aceeași direcție și pe a elăs drum al înaintașilor și acelor contemporani imediați ai săi; căci și dânsul se folosește de Slavistică numai întrucât poate lămurii, lumineă și reconstrui, cu ajutorul ei, părți din Istoria *veche* a Românilor de d'ncoace de Dunăre, puțin și din limba acestora. Infemeindu-se pe Slavistică, Bogdan a scris câteva studii cu cuprins istoric; în ele a arătat, între altele, că Românii din fosta Dacie Traiană au început au se ocupa cu scrierea Istoriei lor mai întâi în limba literară slavă, la sfârșitul secolului XVI, și că numai în urma acesteia în slavonește, anume în sec. XVII, au început a scrie și românește Istoria lor. Istoria Românilor în românește au început a o scrie Românii atunci sub influența celor scrise de ei în slavonește, a arătat Bogdan cu ajutorul cunoștințelor sale de Slavistică. Afară de studii în acest sens pentru viața *trecută* a Românilor—conform în total cu atmosfera creată de Hasdeu etc. din care se ridicase—Bogdan a mai copiat și tipărit diferite documente scrise la și de Români în slavonește (—româno-slave) în secolii XV, XVI și XVII; ba a lucrat spre a tipări și redacția medio-bulgară a Cronicei lui Manasses.

În scrierile sale și în car"era-i profesorală, deci, Ion Bogdan a fost (ca și înaintașii și contemporanii imediați ai săi, ce am pomenit mai sus) numai un fel de *teoretician*; pe dânsul îl interesa viața popoarelor slave numai în trecutul ei și întrucât ea putea să-I slujească la luminarea și înțelegerea Istoriei tot trecute a poporului românesc de dincoace de Dunăre; nu-l preocupa nici de cum folosul *practic* de actualitate ce ar putea trage Românii din Slavistică, pentruca prin cunoașterea limbilor slave vii de *astăzi* să cunoască și viața de *astăzi* a acestui popor slav *fără* preocupare de raporturile lor în trecut cu Românii. În lecția de

deschidere, în a. 1891, a Cursului său de Slavistică la Universitatea din București, pe care a tipărit-o peste 3 ani cu titlul: *însemnătatea studiilor slave pentru Români*, spune, într'adevăr, următoarele ; „Cunoștința *practică* a limbilor slave nu vătnează nici odată în domeniul învățământului nostru universitar. Scopul nostru trebuie să fie *exclusiv* studiul *teoretic* al lor și prin aceasta studiul întregii ființe a popoarelor slave, *întrucât* ele au „exercitat oarecare influență asupra vieții noastre *din trecut*.... Am trecut cu vederea peste folosul cel mare *practic*, ce l-am putea trage din cunoașterea mai de aproape a limbilor *slave moderne*, de oarece studiile universitare *n-au a face cu trebuințele practice* ale vieții, *ei cu exigentele științelor istorice*”.

După ideea lui Bogdan, deci, ca și după cea din atmosfera arătată din care el eșise, Știința Slavisticii nu trebuie să fie întrebuințată în universitățile noastre și pentru trebuințele practice actuale a vieții românești, ci numai pentru cunoașterea *trecutului* Românilor.

În aceeași direcție merge și activitatea urmașului lui Bogdan la Catedra de Slavistică de la Universitatea din București. După moartea lui Bogdan în a. 1919, Catedra aceasta rămase puțin neocupată de un specialist, ci numai în suplinirea altuia. Dar îndată apoi, se întoarce de la studiile speciale de Slavistică, ce face, mi se pare aproape doi ani la Universitatea Cehă din Praga, d. P. Cancel, și, în a. 1920 j se dă acestuia suplinirea până în a. 1923 când ocupă catedra ca profesor titular în locul lui I. Bogdan. Ca slavist și profesor, d. Cancel a scris, afară de cât va mici articole, trei broșurele ; una *Despre „rumân” și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, alta cu titlul *Termenii slavi de plug în daco-româna*, și a treia, în sfârșit, despre *Originea poeziei poporane*.

În toate acestea se vede—ca și în titlurile lor, de altfel—directiva teoretică și pentru cunoașterea trecutului Românilor, pe care am arătat-o la Bogdan, contemporanii imediați și înaintașii acestuia. Iar lecțiile ce d. Cancel face, precum și lucrările-i cu studenții în Seminarul de Slavistică, sunt în aceeași direcție, cum se vede în *Anuarul* publicat de Universitatea din București,

Această direcție teoretică pentru cunoașterea numai a trecutului Românilor o urmează un alt fost student al lui Bogdan: d. *Stoica Nicolaescu*. Acesta e acum profesor de limba bulgă-

re scă la Școala de Război, în care ofteri din oști ea românească învață bulgara. Ca prof sor d această limbă modernă Nicolaescu, evide t, face o activita e practică iar nu t orefc ; de cât, aceasta o face nu d'n ideia s , ci pe tru că t ndința spre practicism a răposatului r g' Carol îm inese, ca ceea ce se socotise de cur nt a nu se fa e în Univers! ate, adică învățarea limbilor slave moderne, să se fa ă cel puțin la Școala de Război, Activitatea proprie a d-lui Nicolaescu însă e t t cea teoretică a lui Bogdan: pentru cunoașter a vi ț i t ecute a Românilor; și o vedem în publicația i de documente slave cu itlul: *Documente slavo-române* și alte lucrări istorice ale sale.

Ace'ași direcție aproape num i teoretică : de a cunoaș e trecutul istoric, economic, etnografic, flologic al Slav lor vec'ni nouă atunci—Ruș"i, Sârbii, Bulg rii—deșfăș ră *Institutul sud-est european*, creat la Ianu r 1914 în Buc irești, prin stăruințele d-lui profesor N. Iorga și ale reposatului profesor geograf și geolog N. Murgocl. Drept e că acest Inst tut, care nu mai există astăzi, are practic în act'vitatea sa faptul că în cup inaul lui se făcură cursuri de limbile bulgară rusă și sâ bă actuale ; numai atât însă, căci încolo activit tea lui se mărg'nea, pare-se, num i la cunoașterea trecutului mai mult sau mai puțin înd pãrtat al acestor popoare slave. Spre a confirma ac ea ce pun, dau aci titlurile câtorva conferințe, ce se ținură în Insftut în a. 1914—1915, în afară de cursurile de acele limbi slave: „Din I toria Bulgariei" (conferințe ținute de bulgarul RadeŃ), „Din literatura populară și modernă sârbească" (confer, de sâ bul Svilokosic"), „Resturi de vechi influențe sârbești în viața noastră" și „Util tatea învățământului limbilor neos ve* (conf rinț* de prof. Ilie B rbjl seu), „I toriografia b'zantină și Peninsula Balcanică, Românii și cronicarii greci după 1456" (confer, de Russo) „Haiducia în Peninsula Balcanică după monum ntele li «rare" (confer, de Pericle Papahagi) etc.

Așa că, activ tatea *Institutului sud-est european* propagă învățarea practic a celor trei limbi slave m derne, ca o complectare a cursurilor univer itare de Slaviscă ale lui I. Bogdan, care susținea că stud'ile de S avistică la Universitate nu trebuie să se ocupe de trebuințele practice ale vieții învățând limbele slave moderne ; încolo, și ace t Institut nu cercetează și nu dă învățături ascultătorilor săi despre vi ț a vie, pol tică, culturală, econom'că etc. de astăzi a acelor Slavi vecini, le căror li-nbi, totuș', le propagă.

Direcția teoretică pentru studiile de Slavistică a lui I. Bogdan—pe care acesta, repet, a luat-o și continuat-o de la înaintașii săi Hasdeu, Melchisedec, Odobescu, Tocilescu—o urmează d. /. Balotă. Acesta—după ce a fost student al lui Bogdan la Universitatea din București—a făcut mai departe Slavistica la Universitatea din Belgrad. Balotă, care a fost, mi se pare, asistent al profesorului Cancel, a scris, în acel spirit teoretic: *Reci slovenskog porekla i rumunska nazalizaci/a*, apoi *La nasalisation et le rhotacisme dans les langues roumaines et albanaises* etc, totul spre a arăta, și cu ajutorul Slavisticii, diferite stări și fenomene vechi din limba română.

O abatere, dar numai parțială, de la această directivă teoretică a lui Hasdeu, Bogdan, Cancel, Balotă, dar apropiindu-se de felul de activitate al „Institutului sud-est european”, o face d. P. P. Panaitescu, numit în anul trecut conferențiar de Istoria popoarelor Europei orientale la Universitatea din București (o catedră similară ceieia pe care o are și Universitatea din Cluj, aci ocupată de prof. Silviu Dragomir, despre care vorbesc mai jos). D. P. P. Panaitescu nu a studiat Slavistica în special, ci, prin faptul că a învățat și în Polonia, cunoaște limba poloneză, pe care o utilizează în scrierile sale. Aceste scrieri se referă, ce e dreptul, în sensul directivei teoretice, la raporturile *în trecut* ale Românilor cu Slavii (în deosebi Polonii); pomenesc din ele pe: *Le prince Wemetre Cantemir et le mouvement intellectuel russe sous Pierre le Grand*. Dar Influențat, se pare, de directiva practică de la Catedra de Slavistică a Unirersltății d'n Iași, despre care voi vorbi îndată, precum și, poate, de aceia a fostului „Institut sud-est european”, predă studenților săi, și limba polonă de astăzi, spre a completa, în parte, ideia lui Bogdan; fără ca însă să predea ceva și din *vieafa internă actuală* a Poloniei, fiindcă crede, se poate, și dânsul ca răposatul I. Bogdan, și chiar ca „Ins.itutul sud-est European”, se pare, că «Știința n-are a face cu trtbaințele practice ale vieții, ci numai cu exigențele Științei-istorice”.

Direcția aceasta teoretică o urmează și d. Ștefan Berechet, fost student în Teologie la Ch.'ev și Petrograd, iar acum profesor de Istoria Dreptului românesc la Universitatea din Iași. Scrierile sale se referă numai la Istoria veche a Românilor și uneori dau înd.mnuri de a se Învăța limbele slave actuale, pentiu ca

prin citirea lucrărilor relative la trecut, apărute în ele, să putem lumina și lămuri trecutul românesc în legăturile lui cu Slavii înconjurători. Așa cum, în acelaș chip și pentru acelaș scop, făcea „Institutul sud est european” și face d. P. P. Panaitescu. Nu se ocupă și nici nu îndeamnă a ne ocupa cu mișcările vieții actuale slave.

Însemnătatea S'avisticeii pentru trebuințele practice ale vieții române *actuale* a înțeles-o în parte, cel dintâi în România, răposatul rege *Carol*. Nevoind să se amestece în Universitate, a suplinit defectul ei, teoreticianismul, prin crearea, deja de peste 20 de ani, a unei catedre de *limba rusă* și al a de *limba bulgară* la Școala de Război. Numai de limbă însă. Voia ca, ast-fel, cel puțin unii din ofițerii noștri să poată citi scrierile rusești și bulgărești cari ar avea oarecare legătură cu interesele *militare* ale României. Ca consecință a acestei creații avem un *Dicționar ruso-român* și alt *Dicționar româno-rus* făcute de Em. Grigorovița, acum răposat, fost profesor de limba rusă la Școala de Război și *Dicționar bulgaro-român* scris de Zamfir Arbore, profesor la aceeași Școală militată de ofițeri după moartea lui Grigorovița.

La această Școală de Război însă s-a predat Slavistică, numai spre a se învăța limbile actuale bulgară și rusească ca la „Institutul sud-est european”. Nimic mai mult, cu privire la viața internă actuală a Rușilor și Bulgarilor nu s'a predat și nu se predă acolo.

Profesorul de Slavistică de la Universitatea din Iași, *Ilie Bărbulescu*, abătându-se de la drumul lui I. Bogdan și al înaintașilor săi îndeobște, și apropiindu-se de cel croit, în altă parte și cu o mai mică lărgime, de regele Carol, dă o *nouă largă direcție* studiilor de Slavistică, atât prin scrierile sale, cât și prin activitatea ce o desfășoară cu studenții la Seminarul de Slavistică al său. Noua directivă este, că catedra sa trebuie să aibă și preocupări teoretice, adică de a cunoaște și arăta legăturile *trecute* ale Românilor cu Slavii (cum făceau în lucrările și prin activitatea lor științifică Hasdeu, Melchisedec, Od bescu, Bogdan etc.); dar, în acelaș timp, trebuie să aibă și preocupări practice, adică de a cunoaște și arăta și viața *actuală* a Slavilor. Această activitate să o desfășoare atât pentru cultivarea studenților și a publicului extrauniversitar; căci aceștia pot învăța multe lucruri folositoare de la unii dintre Slavi, așa de la foarte civilizații Cehi și Poloni;

cât și pentru ca acești studenți și careva din publicul extrauniversitar, care vor fi conducătorii României de mâine, să cunoască nu numai limbile slave (ca la Școala de Război), ci și mișcările *vieții slave în toate formele ei actuale*.

Bărbulescu a gândit și crede și astăzi că această directivă nu numai teoretică, ci și așa larg practică, trebuie să o aibă activitatea catedrei de Slavistică chiar în Universitate ; numai aci poate fi as'gurată continuitatea statornică a acestei activități practice; căci în altă parte, «anume în instituții sau institute, ca acel „sud-est european” de pildă, cari sunt creații vremelnice, continuitatea acestei activități poate fi ușor nimicită, cum—parcă prevăzând—s-a întâmplat cu ea prin moartea aceluia Institut.

Această a sa *nouă directivă* a formulat-o profesorul Bărbulescu chiar în Lecția de deschidere a Cursului său de Slavistică, pe care a tipărit o, în anul 1906, sub titlul: *Problemele capitale ale Slavisticii la Români*.

Această nouă directivă se vede, de altfel, în însăși activitatea, ca scriitor de opere științifice și ca profesor, a slavistului de la Universitatea din Iași.

Activitatea-i teoretică, adică pentru trecut, a sa, se vede pe de o parte în scrierile profesorului însuși, iar pe de alta în scrierile studenților și studentelor care i-au urmat cursurile și îndrumările. Scrierile sale se referă, unele la Istoria Românilor în atingerile acestora cu Slavii, așa *Relations des Romains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie* ; altele la limba Românilor, așa *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din secolul al XVI și XVII, în legătură cu monumentele literare paleo-, sârbo-, bulgaro-, ruso- și româno-slave*; altele se referă la Istoria Literaturii Românilor, așa *Curențele literare la Români în perioada Slavonismului Cultural*.

Iar la studenții săi se vede această directivă teoretică*, adică pentru trecutul atingerii Românilor cu Slavii, la următorii. Prof. Dr. *Eafrosina Simionescu* a scris, sub conducerea sa : *Accentul în cuvintele slave vechi din limba română*.—Prof. *Al. Epure* despre *Influența fabulistului rus Krylov asupra fabuliștilor Români A. Donici și C. Stamati*.—Pcof. Dr. *Margareta Ștefănescu* despre: *Elementele rusești-rutene în limba românească și vechimea lor*. Ca să pomenesc nu toate, ci numai unele din lucrările foștilor studenți ai pcof. Bărbulescu,

Iar activitatea practică a noiei directive de la catedra de Slavistică a Universității din Iași se vede, încă de la începutul creării acestei catedre acum 21 ani, pe de o parte în cursurile făcute, mai namte, de profesor pentru ca studenții să învețe limbile s'ave de astăzi vecine cu România : rusa, bulgara și sârba etc; iar pe de alta se vede în Conferințele ce, de 21 de ani, țin în fiecare săptămână, la Seminarul de Slavistică, studenții și studentele, despre diferitele probleme ale vieții *actuale* a Slavilor vecini.

Spre a se vedea această nouă directivă practică și de actualitate, dau aci câteva din titlurile Conferințelor ținute săptămânal de studente și studenți la Seminarul de Slavistică al Universității din Iași, în anul acesta 1928 până-acum: *Despre republica Cehoslovacă*; despre : *învățământul în Ceho-Slovakia*; *Partidele politice și activitatea lor în Ceho-Slovakia*; despre *Rusia Sub-carpată din Republica cehoslovacă*; despre *Societățile de Socoli în Cehoslovakia*; despre *Slovacii din republica Cehoslovacă*; despre *Tolstoi, Dostoevski, Maxim Gorki, Turghenev și opera lor literară*; despre *Mujicul rus*; despre *Comunismul bolșevic și Lenin*; *Apropieri între revoluția franceză din 1789 și revoluția rusească din 1917*; despre *Jugoslavia de astăzi*; despre *Literatura și arta în special decorativă din Jugoslavia de astăzi*; despre *Programul partidului Socialist-revoluționar din Rusia de azi etc.*

Acestea printrucă noua directivă a catedrei de Slavistică de la Universitatea din Iași crede că Știința „are a face” și cu trebuințele vieții practice, nu numai cu cercetarea teoretică a adevărilor abstracte și trecute. Iar despre toate s'au publicat în totdeauna rezumate în ziarul *Opinia* din Iași, pentru ca și publicul cel mare să se instruiască din ele.

După marele război face parte din România încă dotă universități: cea din Cluj și cea din Cernăuți. Amândouă au astăzi catedre de Slavistică.

Profesorul catedrei de Slavistică de la Universitatea din Cluj a fost până acum 2 luni, când a încetat din viață, *Iosif Popqvici*. Acesta a studiat, cum spunea, la Viena, Leipzig și în Paris; n-a făcut însă studii speciale de Slavistică, cum se vede din chiar scrierile sale, ci mai curând de Filologie romanică și Fiziologia sunetelor. Căci într-adevăr, iată titlurile scrierilor sale: *Fiziologia vocalelor românești ă și î*; *Ortoepia și Fonetica* ; *Abatele Rottsselot creatorul foneticei experimentale*; *Voca-*

lele românești; în preparție avea: *Câmpul auditiv la surdomuți și Dijtonagii românești*. Dacă în aceste studii ale sa e de Romanis* tică în rebuințează ici-colo și oare cari date din Slav'stică, face ace sta—se vede din ele—nu ca cunoscător specialist în această ramură de Știi ță, ci ca ori-ce romani t astăzi, care trtbue să cunoască și câte ceva din Slavistică; așa cunoștea și întrebuița deja de mult, romam'Siul Schuchardt, care discuta cercetările din *Cuvinte din bătrâni* ale lui Hasdeu, și tot așa, ba ch ar mai mu t de cât Jos f Popovici, în r buințează oarecari date ale Slav's-ticei romanistul, profesor chiar la Universitatea din Cluj, d. T. Capidan. In acest sens trebue dar luate cele ce se spu e în re- vista din Praha: *Slavia*, 1,1, p. 186. O singură dată face Io- sif Popovici ceva Si vist'că propriu zisă, dar, și atunci, mai mult Fiz'ol gia sun telor, pe carej> învățase la abatele Rouss lot; e când a scris mica-i broșură cu titlul : *Une prononciation bulgare* (Cluj 1921).

Ac ivitatea ca scriitor a lui Iosif Popovici e, dar, m i ales cu aceea directivă veche teor tică a înaintașilor Hasdeu, Ioan Bo - dan etc. și a contimpor n lor ăi Cancel și Balotă. Ca profesor, însă, are o oare care activitate și în sensul directivei pr c ice ce, de 21 de ani acum, se practică de către profesorul de Slavistică de la Universitatea din Iași. Anume, fiindcă cunoștea din practică limba sârbească, ca unul ce-i bănățean de origine, iar nu ca fi- lolog slavist, predă studenților săi limba sârbo-croată de astăzi. Numai limba în ă, nu se ocupă și cu *viața* sârbo-croată sub for- mele ei interne diferite actuale; aceasta se constă în *Anuarul* Universității din CI j.

Tot în sensul vechii directive teoretice este activitatea d-lui *Silviu Dragomir*, profesor de Ist ria sudest-europeană la Uuiver- s'tatea din C uj, (catedră similară celei a d lui P. P. Panaitescu de la Universitatea din Bucure t). Această directivă se ved , în adevăr, pe de o parte din „Anu'rul Universității di Cluj", iar pe d'i alta din chiar publicațiile sale Prof, D agomir nu e slavist propriu zis ; căci nici n-a învățat în special Slavistica și nici nu e în curent cu cercetările ei; prin faptul însă că e bănățean de origine și, prin aceasta, știe sârbește, și pentrucă înainte de răz- boi a făcut ceva studii teologice în Rusia, are oarecare înclinare de a se ocupa cu probleme din Istoria trecutului românesc care au legături cu lumea slavă. Astf I, anul trecut a copiat și publi-

ILIE BĂRBULESCU

cat niște documente româno-slave de curând descoperite. Publicația aceasta are titlul: *Documente nouă privitoare la Relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolul XV și XVI*; despre ea, din punctul de vedere al Slavisticii moderne eu am scris o recenzie în revista din Iași, al căreia director sunt: *Arhiva*, XXXV, 1.

Universitatea din Cernăuți are și ea o catedră de Slavistică ; e ocupată, din a. 1927, de d. *Grigore Nandriș*. Acesta a învățat Slavistica, între alte părți, în Polonia. Activitatea sa este în sensul acelei vechi d'rective teoretice a lui Hasdeu, se pare; așa rezultă cel puțin din scrierile-i care se referă numai la trecutul raporturilor Românilor cu Slavii și la trecutul slav. Pomenesc din scrierile sale : *Aspectele verbale în evangheliarul slav de la Putna (sec. XIII—XIV)* și *Les dlphongues à llquides dans les llements slaves du roumain* apărută în a. 1926.

Eu—acum alături și de încercările, fe și numai parțiale, spre practicism ale profesoriilor P. P. Panaitescu și Iosif Popovici—stăruiesc mereu a crede că, ~de oarece Româna e aproape de toate părțile înconjurată de state și popoare slave, un interes vital al ei este de a cunoaște nu numai teoretic viața trecută a acestora pentru trebuințele Științei istorice și filologice române și pentru lămurirea Istoriei *trecute* a poporului românesc în legăturile acestuia cu Slavii, ci de a cunoaște și practic, atât limbile cât și viața lor actuală, sub diferitele ei forme, pentru nevoile vieții Statului românesc de acum și pentru a ști ce îndrumări se cade să se dea acestui stat spre viitor. Aceasta cu atât mai mult, cu cât unele dintre popoarele slave de astăzi, așa Cehii, sunt de o superioară cultură occiden'ală.

De aceea, cred că, îndeosebi de aci înainte, ar trebui ca și catedrele de Slavistică de la celelalte Universități românești să înceapă a se îndeletnici, ca cea din Iași, nu „numai cu ex'gențele Științei istorice", adică nu numai cu viața trecută a Slavilor și nici numai cu învățarea unor limbi slave actuale, ci și cu cunoașterea vieții interne a acestor Slavi de astăzi; căci, numai pe această cale mergând, vom fi în stare să dăm soluțiile cele mai *reale* problemelor politico-sociale și naționale, interne și externe, românești actuale și viitoare.

Ilie Bărbulescu

COMUNICĂRI

O recenzie în „Zeitschrift für romanische Philologie”

Prof. E. Gamillscheg, pe când era profesor de Romanistică la Universitatea d'n Insbruck, a recenzat în rev. germană *Zeitschrift für romanische Philologie* din a. 1923, numerile din a. 1921 (voi. XXVIII) ale *Arhivei*. A înțeles deci ce scriu eu (cf. *Arhiva*, XXX, 2, p. 206—214). Despre aprecierile sale,—cari sunt, cât omenește e cu puțință, obiective—am relatat deja cu satisfacție în *Arhiva*, XXX (a. 1923), 3—4, p. 384—387. Acum, de când nu mai e la Insbruck (în Austria), ci profesor de aceeași materie la Universitatea din Berlin, a recenzat numer'le din anii 1922, 1923 și 1924 (voi. XXIX—XXXI incl.) în aceeași *Zeitschrift für rom. Philologie*, voi. XLVIII, fasc. 1 și 2 din April 1928. În această nouă recensie a sa Gam. apare, ca și în cea trecută, omul de Știință adevărată și, pe cât e cu puțință omenește, obiectiv, împins de acest spirit, spune, între altele, că „cercetările făcute în „Arhiva” asupra raporturilor reciproce slavo-române dau acestei reviste valoarea ei *deosebită* (ihren *besonderen* Wert); așa că, zice mai departe, ea (revista) constituie o întregire a altor reviste care se îndeletnicesc numai cu elementele romanice ale limbii române, lată pasagiul acesta: „Der grOsste Teil der Zeitschrift wird von dem Herausgeber Ilie Bărbulescu, dem Slavisten der Universität Jassy bestritten. Es sind daher gerade die Untersuchungen, über die slavisch-romanisch'n Wechselbeziehungen, die dieser Zeitschrift ihren besonderen Wert verleihen, so dass sie als Ergänzung der anderen rumänischen, in erster Linie die Roma-

nischen Elemente berücksichtigenden Zeitschriften volle Existenz» berechtigung hat".

În această obiectivitate a sa Gam., crezând greșit că din Ianuar 1925 *Arhiva* a avut o întrerupere în regulata ei apariție> daclară că „ar fi fost fără 'ndoială foarte regretabil, dacă această întrerupere a apariției ei ar fi dus-o la o totală încetare de a mai apărea" (Seit Jänner 1925 ist die Veröffentlichung der Zeitschrift unterbrochen worden, und es wäre zweifellos sehr zu bedauern, wenn diese Unterbrechung zu einer vollständigen Einstellung führen sollte). În realitate însă revista noastră n-a fost niciodată întreruptă, în apăsarea ei, din 1921 de când am reînceput a o scoate, după război, până astăzi. S-a înșelat, deci, prof. Gamillscheg.

Această obiectivitate a sa—care face cinste și prof. Gam. și Științei germane, desigur—onoratul coleg o împinge așa de departe, încât, scriind, despre o observare ce, cu privire la prima-i recenzie i-am făcut (în *Arhiva*, XXX, 3—4, p. 387) despre o eroare ce comisesse zicând că rom. *Urechie* ar fi venit în românește din lat. *auricula*, iar nu din lat. pop. *oricula*, recunoaște și, făcând să fie obligat, reamintește că : also meine Folgerungen über die lat. Grundlage von rum. *urechie*... nicht begründet sind—deci concluziile mele cu privire la originea rom. *Urechie* nu sunt întemeiate. Un altul, trebuie să o recunoaștem, n-ar fi făcut această declarație fără să fie obligat, ci, ca să nu pară că nu e grozav de învățat, ar fi tăcut din gură. Totuși, câteodată apare și Gam. om, deci cu slăbiciunea omenească de a nu fi chiar cu totul obiectiv. Deja în voi. XXX făcusem observarea, că înclină oarecum a fi ceva păr'initor cu cei de specialitatea sa, adică cu romaniștii. Acum face od. ită acelaș lucru, măcar că mai sus recunoaște că observările mele slujesc ca o „întregire" (Ergänzung) revistelor cari se ocupă numai cu elementele romanice. Astfel, vorbind despre recenzia ce am făcut în *Arhiva* din a. 1922 studiului d-lui Sextil Pușcariu publicat în „Zeitschr. für rom. Phil." sub titlul: „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen", z'ce că în acea recenzie a mea s-ar fi văzând că „ihm", s'că mie: doch fehlen die nötigen Kenntniss» aus der Romanistik, um ein richtiges Urteil abgeben zu können (p. 215)". De cât, dacă mai sus recunoaște, cum am arătat, că observațiile mele slujesc ca „întregire" (Ergänzung) studiilor de Romanistică, evident că e o contradicție din parte-i a spune numai ceva mai jos, că mie îmi lipsesc : die nötigen Kent-

COMUNICĂRI

nisse aus der Romanistik. Cum că în ac asta lipsește lui Gatru obiectivitatea științifică pe care o are de obicei și îl caracterizează, cred că poate sta dovadă faptul că un romanist ca și dânsul, prof. A. Philippide, în noua sa operă *Originea Românilor*, Iași 1925, p. 824, recunoaște că am doborât cu succes susținerile lui S. Pușcariu, spunând că Bărbulescu: „a putut așa lesne reduce la nimic afirmațiile lui Pușcariu”.

De alt-fel, mic le observat i, ce Gam. îmi face cu privire la cele ce scrisesem eu în recenzarea studiului „zur Rekonstruktion” al lui Pușcariu despre dualismul rom. *auz* și *aud*, *văz* și *văd* etc. precum și despre imperf c’ul rom. pers. 1 *sg. lăudam* și *lăuda* nu pot nici de cum să arate că „doch fehlen ihm”, adică mie, acele „nofigen Kentinisse aus der Romanistik”, îndeosebi pe câtă vreme eu nu admit teoria că limba străromână (das Urrumänische) s-a format pe teritoriul de extraordinară întindere, adică și dincolo și dincoace de Dunăre cum,—ca alți, susține și d. Pușcar’u în acel studiu al său; căci eu-cred, cum se va vedea și din studiul ce public în *Arhiva* sub titlul: *Formarea individualității limbii române și elementul slav*, că „Das Urrumänische”, adică „străromână” s-a format numai la apus de Olt până la râul Temeș din Banat, deci pe un foarte restrâns teritoriu.

Mi se pare dar, din acestea, că Gamillscheg se simte prea mult legat sufletește de romaniști, deci și de Pușcariu, pentru ca să se expună la așa evidentă contradicție. Trebuie să observ însă că nu de toți romaniștii se simte așa de legat prin simpatia sa,“ căci, s. ex. articolele din „Arhiva” ale profesorului romanist I. Iordan, cu toată seriozitatea lor științifică, le apreciază în recenzia sa (p. 213—214), mise pare că greșit, nu cu aceeași bunăvoință.

Iată de ce spuneam mai sus că și Gam. e relativ obiectiv, adică numai atât cât e omenește cu putință.

Oricum însă, această lipsă de obiectivitate în folosul specialității sale și a d-lui Pușcariu e lucru mic față de restul recenziei sale în care e obiectiv într’adevăr.

Ba ceea ce face și mai mult onoare profesorului Gam. și revistei germane „Zeitschrift für romanische Philologie” e că d și recenzază despre studii în mare parte de Slavistică care au numai atingeri cu lumea romanică, totuși analizează aceste studii cu o solidă amănunțime. Regret că trebuie să fac această observație în comparație; dar trebuie să o fac, fiindcă, dacă ne căznim tot

pentru aflarea adevărului, acest adevăr ce găsim trebuie să fie luat sau nu luat în seamă de cei care citesc despre el nu după anumite considerații oportun'ste sau după ce le șoptește tendențios la urech'e unul sau altul dintre cei protinic interesați. Căci, iată, de pildă, revista din Paris *Revue des etudes slaves*; ea e deci o revistă de Slavistică, și totuși, când s. ex. în Tom. VII (a. 1927) găsește cu cale să pomenească despre studiile de Slavistică din *Arhiva* nu le analizează ca Gam. cu solida sa Știință germană, ci se mărg'nește a zice pur și simplu (la p. 274): On notera dans *l'Arhiva* de la Socie 6* d'histoire et de philologie de Iași (XXXIV Tno. 3—4) la suite des observations d'Ilie Bărbulescu sur les éléments slaves en roumain (p. 81—87) et l'étude de Margareta Ștefănescu sur l'influence de la traduction moyen-bulgare de la Chronique de Manasses sur la littérature roumaine". Atâta tot.

Dar cam cari sunt aceste «observations" ale lui Ilie Bărbulescu și Margareta Ștefănescu, cari toate sunt din domeniul Slavisticii, adică din domeniul revistei *Revue des études slaves*—nimici Pe câtă vreme „Zeitschrift" și Gam. arată și analizează aceste „observations" de Slavistică pentru a aduce foloase Romanistici pe 11 pagini ale revistei și cu literă mică (petit).

Atrag atenția d-lui Gamilscheg însă, că la p. 206 a recensiei acestea a sale îmi reproduce greșit gândul teoriei mele despre «Formarea individualității limbii române și elementul slav". Eu susțin că cele mai vechi cuvinte bulgare au pătruns în limba română nu după sec. X (na h dem 10 Jdt) cum scrie acolo Gam., ci cu *Începerea din sec. X*, adică cu începerea de când, prin vre-o revoluție internă întâmplă în limba bulgară, încep a se ivi în aceasta „abaterile" de la limba paleoslovenică (altbulg. Sprache), pe cari le constatăm, ca ceva neobicinuit și anormal, în textele paleoslovenice ce avem azi și cari sunt copii din sec. X după origina'e pierdute din sec. IX de când, dacă am fi avut acele originale din S. T. IX, nu am fi găsit și în ele acele abateri. Abateri sunt: sunetele *postpaleoslovenice* (sec. X) *o* pentru *%*, *e* p. *i*», *x* p. *K*, pierderea sunetelor *%* și *K*, amestecul lui *** cu *A*, *i* p. *t* etc. Aceste «abateri" sunt tocmai și în cuvintele slave vechi din limba română, ceea ce înseamnă că ele au început a intra în limba noastră nu în secolul IX, căci atunci nu existau, ci cu începerea din sec. X când s-au ivit în textele *paleoslovenice* (vechi bulgare).

Gam., vorbind încă (p. 215) în darea sa de seamă despre recenziile ce se fac în *Arhiva*, spune că, în afară de studii: „și în re^ensii se găsesc multe lucruri bune (manches Gute). Dar, ccutinuă, trebue să se condamne hotărât, că personalele antipatii a'e recenseșilor și autorilor își fac loc așa de puternic în recenzii, cum face un domn în recensiile sale despre lucrările lui S. Pușcariu. Are dreptate Gam.; recensiile acelui domn, care acum de mult nu mai scrie la „Arhiva”, erau în adevăr prea tari, uneori chiar vu'gare în expresii. Eu desaproab așa recenzii față de un om de muncă ca Pușcariu. De cât, nu știe Gam., că uneori așa expresii tari sunt o apărare împotriva mijloacelor necorecte cu cari, în România, lucrează ambiția neîndreptățită a unora spre a scoborâ munca și valoarea altuia. În Germania nu au, poate, loc așa ambiții și așa ambițioși; la noi însă sunt multe și mulți, potrivit cu stadiul nostru relativ redus cultural și științific. Ast fel, anumiți, adversari au lucrat,—prin intrigă, căci prin Știință nu pot—împotriva mea la lumea Învățată din străinătate cu cari am avut legături. Despre o așa intrigă am scris altă dată în *Arhiva*, XXX (a. 1923), 2, p. 213. De atunci însă s-au mai ivit altele, lată două. Acum un an s-a ținut la Belgrad Congresul de Bizantinologie. L'a prezidat acolo prof. univ. Radonic, care mă cunoaște personal și cu care am stat chiar de vorbă în Belgrad acum doi ani când, fiindcă sunt membru c. al Academiei de acolo și fiind invitat de aceasta, m-am dus la serbarea centenarului lui Dani<Sic> Pe di altă parte se știe ce strânsă legătură este între Slavis ică și Bizantinistică. Ei bine, Congresul din Belgrad a invitat să ia parte la el, pe alții din România, între cari pe prof. Iorga, iar pe mine nu. De ce ? Să-i spun eu d-lui Gamillscheg: fiindcă „intriga” aceleași persoane (cf. *Arhiva*, XXX, 2, p. 204—206 și XXXI, 2, p. 143) a operat ca Belgradul să facă astfel. Dar încă una.

Direcția nouă, pe care am înf ințat-o pentru Slavistică la Universitate, e ca să se facă conferințe și despre viața *actuală* politică, economică, culturală etc. a Slavi'or cu cari Românii au avut și au legături ')• De aceea am căutat să se știe bine la noi, s. ex. ce se face în Jugoslavia de după război. Pentru asta am rugat acum 3 ani, pe ministrul plenipotențiar al Jugoslaviei d. CIol?k Antic; ca să-mi trimită la Iași ziare care îi vin zilnic din patria

1) Cf. p. 242.

sa, pentruca și studenții mei să le citească și ca, astfel, să cunoască și ei viața zilnică din Jugoslavia. Ministrul, foarte bucuros, a primit și mi-a și trimis vre-o 2—3 luni. De la o vreme însă, apoi, nu mi-a mai trimis. I-am scris câteva scrisori, cu rugămintă de a-mi trimite mai departe. Nici nu mi-a răspuns la scrisori însă, și nici nu mi-a mai venit ziare până astăzi. De ce, mă rog? D. Gamiilscheg nu știe, dar să-i spun eu: din pricina intrigilor invidioase ale acelorași de mai sus, despre cari mai spun lucruri de acestea în *Arhiva*, XXX, p. 213 și cari o idntică operație au mai făcut ca să mă ocolească congresul de Bizantinologie de la Belgrad. Aceleași intrigi s-au operit și la Congresul istoricilor, care s-a ținut vara aceasta în Oslo : nimeni n-a invitat *Arhiva* și pe nimeni din cercul ei, măcar că e o revistă care apare de 35 de ani.

Ei bine, așa apucături, care paralizează *activitatea științifică* a unui om, nu merită să fie înfierate tare, „stark” ? Eu cred că da; și, totuși, *Arhiva*, afară de acel domn, și-a păstrat sângele rece întotdeauna, chiar când alții au întrebuințat vulgarități de stil (ca s. ex. Drăganu, în *Dacoromania*, IV, 2, p. 768—774) față de studiile și recenziile din ea, pe cari însuși Gam. le laudă (cf. p. 251).

În sfârșit, în această recenzie a sa, prof. Gamiilscheg mai pomenește de cartea mea *Fonetica alfabetului cirilic* apărută în 1904, care a adus însemnate inovații în cunoașterea limbii textelor române din sec. XV și XVII, împotriva reconstituirii greșite a acestei limbi de către filologii de până la apariția ei. Menționarea acestei cărți o face cu regretul pentru Știință că: „Das Buch ist leider in romanistischen kreisen vollständig übersehen worden”

Recenziile profesorului Gamillscheg, repet, fac cinste nu numai autorului lor, dar și Științei germane îndeobște.

iarăși despre etimologia cuvântului „Ardeal”

În *Arhiva*, XXXII, 2, p. 120 și 3—4, p. 255—258, intervenind în polemica dintre d-nii prof. N. Drăganu și flaior I. Martian cu privire la etimologia cuvântului *Ardeal*, spuneam în concluzie, că: chestia etimologiei cuvântului *Ardeal*, pe care d. Drăganu, ca mulți alții, între cari mai de seamă Maghiari, îl scot din limba magh'ară, „stă încă deschisă” și că «greșit își închipue dânsul că a rezolvit-o”.

Cu prilejul acestor discuții am făcut (în acele numere din *Arhiva*) și unele excursii filologice lăaturalnice, spre a-mi întări această concluzie arătată.

Onoratul domn Drăganu s-a supărat foc însă, că mi-am permis să nu gândesc ca dânsul, măcar că ideile sale cu privire la *Ardeal* erau șubrede. Și îmi răspunde în *Dacoromania* IV, 2, p. 768—774, atât cu privire la *Ardeal*, cât și cu privire la excursiile-mi lăaturalnice despre cuvintele *rablă* și *sulă*.

În răspunsul acesta al său, care-i împănă cu vulgarități de Stil, spune, mai întâi că eu nu știu nici latinește, nici ungurește, nici Filologie română, ba nici limba cehă, cum știe dânsul care în acelaș număr din *Dacoromania* (la p. 1121) recenzează o carte cehă, și că, totuși m-am amestecat în acea polemică a sa. Ba că nu știu nici Slavistică, spune dumnealui l Risum teneatis, amicii Apoi, spre a dovedi neștiința mea, dă zor cu fel de fel de schimbări de consonante și vocale cari crede dânsul că se întâmplă în limba română: / în r (p. 770), b în u, r—r în l—r (p. 772), ă în î, a în cf (p. 773) etc, etc O comedie de Filologie, care fără să vreau îmi aduce aminte de vestita ironie a lui Voltaire la adresa filologilor din vremea lui: „L'Etimologie est une science ou les voyelles ne sont rien et les consonnes fort peu de choses”.

Nu răspund la vulgaritățile de stil ale domnului coleg, pentru că eu nu vreau să-mi terfelesc astfel condeiul. Nu i-ași răspunde nici dumnealui, în general, dacă nu ar fi la mijloc nevoile Științei. Aceasta însă ne impune ca, atunci când îi găsim date nouă, să trecem peste orice neplăceri, spre a le transmite celorlalți pentru luminarea deplină a adevărului. Iată de ce, lotuși, răspund și fiindcă am de spus ceva nou.

Ziceam în acele intervenții ale mele, că etimologia din limba maghiară a cuvântului *Ardeal* încă nu e rezolvată, cum credea d. Drăgan că a rezolvat-o dânsul definitiv. Cuvântul acesta, spus neam, se poate să fie de altă origine, Și citam numele călugărului italian *Ardelio* dela anul 1728. Acum aflu încă ceva în Franța Anume, A. Vincent arată (în *Revue belge de Philologie et d'histoire*, VII, 1 (a. 1928), p. 25) că: „*Vardelon*, affl. g. de la Grande-Maine à la Miljiere, Vendete, passe, peu aprets sa naissance, à *Ardelay*, Vendete. Nous devons supposer une stade intermediaire **Ardeleon*”.

Aceste *Ardelio*, *Ardeton*, *Ardetap*, **Ardeleon* se poate Să fie

cuvinte celte acolo. Dar nu e exclus că și noi avem cuvinte cele în numirile noastre topice. Atrag atenția, fiindcă mi se pare că a trecut nebăgat de seamă, asupra studiului, încă nu prea documentat și susținut, dar de oarecare valoare prin noutatea ce conține, pe care d. Ioan Bilețchi Albescul a publicat în revista din București *Orpheus* anul IV, No. 2, din Mart-April 1928, sub titlul „*Celfiitn toponomastica României*”.

Cu toată supărarea d. lui Drăganu, se poate foarte bine că cuvântul nostru *Ardeal* n-are deloc aface, ca origine, cu ungur. *Erdely* < *Erdd-elu*, cum crede și dânsul, pe câ.ă vreme îl găsim la fel și în Franța; se poate ca, întocmai ca aci, el să fie și la noi de origine celtică.

Originea sufixului românesc — *eseu*

Sufixul românesc — *esc(u)* se află în toate limbile europene: greacă, latină, tracă, germană, lituană, slavă etc.; în aceste însă el are forma tipică — *isk*, adică cu / în loc de rom. *e*. De aceea, unii, având în vedere credința în puternica latinătate a limbii noastre, susțin că acest rom. — *esc* e de origine latină. În timpul din urmă însă. d. A. Graur susține în revista *România* (Paris 1927[^] jr. 533—552), că acest sufix nu e latin ci trac, dânsul crezând, poate, în un puternic tracism în limba română. Zice că — *esc* nu poate fi latin, mai întâi pentru că el nu-i pare că era (indo-european) în limba latină și nici nu era prea întins în aceasta, ci aci era de origine germană, iar al doilea fiindcă în limba latină, când se află, acest sufix arată diminutivul cuvântului pe care-l termină. Limba tracă însă are acest sufix foarte răspândit, și, în ea, el arată, nu diminutive, ci originea și cui aparține ideia exprimată de cuvântul pe care el îl termină.

Din aceste argumente însă nu rezultă de loc tracismul lui — *esc*. Tot așa de altfel, nici înaintașii săi nu aduceau nezdruincabile probe pentru latinitatea lui — *esc*.

În adevăr, expresia *vico romanisco* în text din sec. VII și VIII din regiunea Salzburgului se traduce exact prin *sat romanesc*, adică romanic; ea arată că sufixul nu e germanic aci, în-deosebi pe câtă vreme și limba italiană mai are *cagnesco* cu sensul de rom. *câinesc*, adică spre a arăta nu diminutiv, ciori-

ginea sau apartinerea. Așa că, de asta, se poate susține mai departe foarte bine că sufixul e latinesc în limba română. Singura deosebire a lui de latina e că aci sună —*isc*, ca în toate limbile indoeuropene, pe câtă vreme în româna el e —*esc*, cu *e* nu cu /, De cât, se știe, ce e dreptul, că un lat. *i* a dat în româna *e*.

Totuși, atrag atenția că, cu ajutorul Slavisticii, se mai poate suține și altfel originea acestui sufix.

Lui —*isk* din limbile indoeuropene mai sus pomenite îi corespunde în paleoslovenica, adică bulgara veche, sufixul *bskx*, în care *k* s-a născut din un *i* indoeuropean. În limba bulgară sufixul acesta formează, ca și în acele limbi indoeuropene șl, deci, ca în traca și latina, adjective, cari arată originea și apartinerea din ideea fundamentală a cuvântului pe care-l termină sufixul. Astfel, din plsl. *6gs(s)=drac*, s-a făcut în, plslovenica din sec. IX, adj. *b g so v-kskx* = drăcesc, din care apoi, în sec. X, s-a născut *b i s o v s k* și chiar *b e s o v e s k*; din plsl. *Slo Vefl* = Slovean s-a derivat în plsl. veacului IX adj. *sloVe/i-ksks* — slovenesc, din care în sec. IX s-a produs *slove/isk* și *slovenesAr*, din *Grek* s-a născut adj *greġ-wsk%* = »grecesc, din care, apoi, a ieșit (în sec. X) *gtecesk*; din plsl. *Latin(in)* s-a născut adj. /ah'/jhsks, din care (în sec. X) a eșit *latinesk*. Așa și din *pogan* = »păg3n>adj. *poganesk* = rom. păgânesc, din *clovek* = om>*Slovecesk* = rom. omenesc, din maz—*bitbaO*>*mazesk* = bărbătesc, din *zena* = femeie > *zenesk* = femeiesc, din *idol* > *idolesA*; din *dete* = copil^> *dŷtesk* = copilăresc. Toate aceste, cu un *e* în loc de plsl. *k*, conform cu prefacerea fonetică a lui *k* în *e* cu începere din sec. X, — despre care am discutat pe larg în *Arhiva*, XXXIII, 3—4, p. 167-170. Cf. Vondrāk: *Vergleichende Slavische Grammatik*, ed. 2, Lp. 623 și *Altkirchenslavische Grammatik*, ed. 2, p. 200, 203, 207, 211.

Acest —*esk* postpaleoslovenic (din sec. X) e tocmai ca sufixul rom. —*esc*, cu *e*, iar nu cu / ca la celelalte limbi indoeuropene. Așa că, pe câtă vreme spre a-l scoate din latinește șt traca trebuie mai întâi să presupunem că lat. sau tracul *i* a devenit în rom. *e*, în bulgara (postpaleoslovenică) din sec. X îl aflăm chiar cu *e*: *esk* ca în româna. De aceea se poate chiar mai ușor presupune că rom.—*esc* e luat din vechia bulgară cu începere din sec. X, tot așa cum din aceeași limbă a mai luat româna și alte sufixe, ca —*nic* (s. ex. în *dornic*), ca —*iște* (s. ex. *noriște*) etc. Iar această

ILIE BĂRBULESCU

concluzie confirmă încă odată teoria mea, a posrpaleoslovenismului, prin care susțin (în *Arhiva*) că cele mai vechi cuvinte slave au intrat în româna din bulgara nu în epoca lui Iordanes, adică nu între sec. IV sau V și VII, ci cu începere din sec. X.

De altfel, pentru originea slavă a rom. —*eseu* militează și faptul că în textele româno-slave din sec. XV din care eu am extras exemplele cu acest sufix (în *Arhiva*, XXIX, 2, p. 270 și urm.) pe cari le menționează, citându-mă, și d. Graur, acest sufix prin *raritatea* cu care se întrebuințează față de numile fără de el, pare a nu fi intrat de prea multă vreme în limba noastră; căci în acest secol (al XV), cele mai întrebuințate sunt numile simple: Hudicî, Vitolt, Costea, Grozea, Gangur, Neagu, Mârzea, Stanciul etc., mult mai rar vin și cele ca Călinescu(l), Sinescu, Goenescu, Dimitrescu, Vitoltescu, etc. Aceste cu —*eseu* par, prin această raritate a lor față de celelalte simple fără sufix, că sunt o inovație mai mult sau mai puțin vechie, dar că, în orice caz, nu sunt așa de vechi ca momentele de plămădire ale elementului trac cu cel român din care a eșit apoi individualitatea etnică românească.

Oricum, aceste noi date ale Slavisticii arată—ca la discuțiile ce am făcut cu privire la *e* din cuvântul românesc creștin (în ale mele *Studii privitoare la Limba și Istoria Românilor* p. 66)—pe de o parte că Slavistica deschide noi orizonturi în studierea și cunoașterea originii și formării limbii române, iar pe de alta că, în specie, nimic nu dovedește nezdruincabil nici tracismul nici latinitatea sufixului —*eseu* din limba română.

Ilie Bărbulescu

Istoricul „afacerii” Glozel

Poate nici una din certurile științifice dela război încoace, —iar în domeniul veșnic frământat de dispute al arheologiei preistorice mai de mult încă—n'a dat loc la atacuri și manifestări pasionate ca „afacerea” Glozel. Termenul nu ne aparține, dar e perfect justificat. În adevăr descoperitori străini de specialitate — un țăran și apoi un doctor—, doi ani de tăcere sau „lucrături” locale, intervenția pe rând a tuturor arheologilor, geologilor, pale-

ontologilor și orientaliștilor franceji, apoi străini, în cercuri din ce în ce mai largi, tabere în cruntă polemică în întreaga opinie publică, condusă de mari cotidiene, de „glozelieni”, și „antiglozelieni”, comisii internaționale de anchete, învinuiri de falsuri și incorectitudini, intervenția însăși a parchetului care să resolve adânci probleme de preistoriei

O întreagă literatură pro și contra, din care unele lucrări de serioasă envergură, s'a publicat în 1927 și 1928; o publicație de seamă ca „Mercure de France” s'a ținut în pas cu succesivele săpături și descoperiri, rezumând în fiecare număr o cronică „quinzenală” a Glozelului. Un inventar cronologic al obiectelor descoperite se poate găsi în cele patru broșuri ale dr. Morlet epuizate de mult; o cronică credincioasă a evenimentelor glozeliene a publicat Reinach în recente sale „efemeride”¹⁾. La noi d. Tafrali a scris câteva articole în „Viitorul” de anul trecut și curent, un sumar cu bune informații de un elev al d-sale în „Arta și Arheologia”, un articol documentat și rezervat al d. Botez în numărul de vară al «Vieții Românești». Ecoul Glozelului răsună în România numai la Iași; pare curioasă tăcerea specialiștilor și mai de aproape interesați dela București.

Ne propunem a lărgi cercul cunoștințelor la noi în țară asupra acestei chestiuni, care pare definitiv tranșată din vara curentă, nu atât după mărturisirele specialiștilor, cari rareori se conving în conversiuni bruște, cât mai ales după opinia generală a celor pricepuți în materie, de care m'am putut convinge «de visu» —ca să spunem așa. Și pentru motivul că o lucrare de ansamblu n'a apărut încă—mi s'a spus c'o pregătește Morlet, autorul Glozelului și mai ales pentru că așa s'a dezvoltat „afacerea”, ca un foileton de roman, vom expune în primul capitol desfășurarea cronologică a descoperirelor dela Glozel.

*

Glozel, o mică așezare din comuna Ferrieres-sur-Sichon, la 20 Klm. de Vichy, numără printre puținii locuitori familia Fradin, stabilită de mai bine de 50 ani în partea locului, Reprezen-

1) Dr. A. Morlet et E. Fradin «Nouvelle station neolithique» Vichy 1925, 1926 (2) și 1927.

2) Salomon Reinach „Ephe*merides de Glozel” Paris 1928.

tantul celei de-a treia generații, bunicul fiind încă în viață, Emile, arând câmpul numit „Duranton, la 1 Mart 1924, dă peste două cărămizi cu „cupule” și cercetând mai departe scoate la iveală o groapă ovală lungă cu olarii, iar a doua zi o cărămidă cu semne. Peste două săptămâni învățătoarea comunei, D-ra Picadet, venind în excursie cu elevii, admiră groapa bine conservată, cu pereții sticloși și imediat scrise inspectorului Academiei din departamentul Allier, anunțându-l că probabil sunt urmele unui vechi oraș cam 300 ani a. Ch., distrus de Vizigoți. După sfaturile ei, Emile Fradin sapă mai departe și descoperă la 1 m. adâncime un dala] de cărămizi pe o lungime de 2,50, sub care trei pături de petre, ciment și pământ roș se succedau acoperind rămășiți de oase și hârburi; la margine o lespede mare verticală părea să fi marcat un mormânt. S'au mai găsit și alte cărămizi, dar multe din obiectele descoperite au fost luate de curioși, distrugând aproape în întregime groapa.

Președintele Societății de emulație a Bourbonnais-ului, informat de inspector, trimite în cursul verii pe institutorul Clernent la Glozel, despre care se interesează la început, dar încetează mai apoi vreun motiv mai serios. În acelaș timp vine și procurorul Viple, care se crede în fața unui cuptor; cu consimțământul lui Fradin trimite Dr. Căpitan câteva fragmente. Clernent prezintă Societății burboneze un raport cerând o mică subvenție pentru săpături, pe care neobținând-o se pare c'a fost câștigat unei tendințe antiglogeliene. Informat de acest refuz în Aprilie 1925 Dr. A. Morlet, medic de profesie în Vichy, dar familiarizat cu preistoria, vine la Glozel, unde Fradin mai descoperise câteva galeuri, și dă seama imediat de importanța stațiunii.

De-acum începe perioada de glorie a Glozelului. Pentru a cerceta în tihnă, Morlet închiriază pe 9 ani locul, pe care Fradin era tocmai gata să-l redea lucrului. Ambii încep săpăturile, pe care le conduce Morlet într'un chip original, dar prudent — cele ce-au urmat au dovedit dreptatea acestei preveniri —: tae pământul în tranșee separate, lăsând teren virgin pentru săpături ulterioare de probă; fără grabă se detașează fiecare obiect cu cuțitul. În acelaș timp Clement își redactează raportul, din care vede c'afară de olărie, cunoștea încă galeuri și topoare de silex cu semne, concludând pentru un cuptor. La Glozel vine în Iunie și Căpitan. În Septembrie prima campanie de săpături se'n-

chee c'un fericit rezultat, un material bogat de cărămizi cu cupule sau cu semne, unelte de peatră cu semne, vase; Morlet publică o broșură la Vichy, bine colportată.

Primul semnal fu dat. Cei dintâi care îl primesc bine și îl pun în lumină sunt Van Gennep cu articolul său în „Me cure de France” și colonelul Saint Hilier cu o scrisoare în „le Matin” fiind de părere că s'au descoperit inscripții egeene în Franța. În Noembrie Morlet vine la Paris pentru a vizita pe specialiștii savanți: Dussand, Mortillet, Boule, Jullian, Reinach, Brenil și Champion; fu primit variat: primul e sceptic, se îndoește chiar de anticitate, Boule îi scrie entuziast. Cam tot atunci Cle"ment e dat, în Buletinul Soc. burboneze, ca adevăratul descoperitor al Glozelului.

Cu începutul lui 1926 se'ncepe lupta împotriva Glozelului, care va duce la culminări puțin obișnuite. Sunt două fronturi: unul mai mic local, pe care se va sprijini din când în când luptătorii celuilalt front al savanților dela Paris. În „Buletinul Societății pentru emulația Bourbonis-ului” apar articole și informații tendențioase ale lui Clement și Viple, ceia ce aduce un protest din partea D-rei Picandet pentru inexactitățile lui Viple, un altul al lui Fradin contra lui Cle"ment, care doar a vizitat de câteva ori Glozelul și a împrumutat obiecte găsite de Fradin pentru a le fotografia și demisia lui Morlet din societate. Iar la Paris Căpitan, făcând darea de seamă a broșurii lui Morlet, semnalează o bucată de fier ce s'ar fi găsit în groapă și crede că e vorba de-o stațiune galo-romană, dacă nu cumva e opera unui falsificator.

Cei doi colaboratori nu se descurajează, în Martie dau la iveală a doua broșură cu ultimele descoperiri. Sunt foarte importante obiectele în șist și galeuri cu semne alfabetice — broșura poartă subtitlul „Alfabetul dela Glozel”—și figuri stilizate ; și curând Morlet publică primul articol în „Mercure de France” despre acelaș subiect. În acelaș timp întetește corespondența cu Reirach, care sceptic la început, pe încetul se convinge de dreptatea argumentelor lui Morlet. Von Gennep e pe deplin c'știgat în urma unei vizite la Glozel din Iunie, lună în care Morlet se așteaptă la o vizită din partea unei delegații a Comisiei monumentelor istorice,

În curând apare a treia broșură, Morlet și Fradin sapă mereu; pe lângă similarele obiectelor anterioare, apar harpoane, vase cu inscripții și „cap de mort”. își continuă și colaborarea la

„Mercure de France" cu studii speciale și'n „Nature*"; acceptă vizita delegației numită de directorul Artelor frumoase, cu condiția ca să nu facă parte Dr. Căpitan, ce-a afirmat falsitatea gisementului dela Glozel. Condiția n'a fost primită la minister, se renunță astfel la quasi-ancheta oficială.

În cursul verii, paralel cu săpăturile, Morlet are o întinsă corespondență cu caracter polemic sau primește diferite vizite, dintre care pomenim pe cea a regelui "Ferdinand I, ce-și făcea cura la Vichy. Avertizat de Sal. Reinach, răposatul rege vizitează ferma la 19 August, când scrie principsei Marta Bibescu:

„Gri am fost cu Dr. Morlet, care face săpăturile, la locul de „care-mi vorbea S. Reinach la Paris. Trebuie să spun că tot ce s'a găsit acolo e foarte interesant, mai ales plăcile de pământ „ars cu semne alfabet forme; s'a putut d stinge până'n prezent „90 semne. Este, în adevăr un alfabet, sau semne indicând si- „labe? Nu se poate încă p onunța, dar dacă s'ar adevăra, ar fi o „adevărată revoluție. Gândește-te, dacă s'ar găsi cheia șt dacă „noi — adică anum ții savant,! — am putea ceti scrierea neolitică I".

În cursul aceleiași luni își spun cuvântul, în diverse publicații sau comunicări: H. de Varigny, care-i de părerea lui Morlet că Occidentul a inventat alfabetul; Chabot, președintele Academiei de inscripții, contestă caracterul fenician al alfabetului dela Glozel; Jullian: stațiunea n'are nimic neolitic, intră în domeniul vrăjitoriei clasice; abatele Breuil cam de aceiași părere. Spre finele lunii Sal. Reinach vine pentru întâia oară la Glozel și după două zile de săpături, la care Fradin nu luă parte, se declară complet convins; și s'a ținut de cuvânt, fu cel mai vajnic apărător al Glozelului în bătălia ce urmă. În prima zi a fost însoțit și de Seymour de Rieci, care consideră totul de falș și nu se sfiește a-I acuza pe Fradin de excrocherie. Reinach și Jullian își dezvoltă părerile, de care am amintit, în două ședin(e) apropiate ale Academiei de inscripții, iar la 10 Septembrie întâiul se face interpretul lui Morlet ce prezintă Academiei o serie de fotografii după obiectele descoperite.

În Septembrie apar noi apărători: Clermont Pallu de Lessert, în timpul lui A. Mallat, garantează la Societatea anticarilor din Franța de moralitatea descoperitorilor; dela 9—11 Septembrie Esperandien, membru al Institutului face săpături, însoțit pe rând de profesorul portughez Leite de Vasconcellos și de Mosnier,

toți trei prieteni ai Glozelului după acesta; Deperet, decanul facultății de Științe din Lyon și Viennot, președintele Societății geologice din Franța, fac săpături la 14 și 23 Septembrie, descoperind, între altele, cărămizi străpunse de rădăcini, ceea ce adaogă la convingerea lor că pământul n'a fost remaniat, gisementul e autentic. Înafara acestor ajutoare de preț, Morlet continuă săpăturile și studiile sale, fie publicând articole de comentarii în „Mercure de France”, fie polemizând cu adversarii, între alții cu Bégoneu, ce reclamase o comisie de control.

În ședința Academiei de inscripții dela 24 Septembrie Reinach cetește scrisoarea—comunicare a lui Esperandieu, de o importanță capitală pentru înlăturarea tuturor bănelilor și învinuirilor aduse împotriva autenticității gisementului. Asistând cu atenție declară că era imposibil ca cineva să fi ascuns cu repeziciune obiecte în pământul săpat, de oarece mai toate cărămizile sunt de o extremă fragilitate, că uneori numai apucarea lor cu mâna le sfarmă. Ipoteza pregătirii terenului cu anticipație este iarăși de exclus, de oarece unele cărămizi sunt străpunse de rădăcini, care întretae păturele de pământ de deasupra, ceea ce denotă o vechime de cel puțin 30 ani, Fradin n'are de cât 21. Și apoi cât de învățat și abil trebuie să fie falsificatorul, cel bănuît fiind un simplu țaran. De aceeași părere este și Deperet, iar de Varigny conchide într'un articol din „Derjats”: „Ceea ce o vizită „la Glozel trebuie să inspire mai întâi cercetătorului este că gisementul e la loc, natural, spontan, **autentic**”. În comunicări diverse se stabilește natura unora dintre animalele gravate: căprioare, străine de localitate sau chiar un ren, ceea ce împinge vechimea stațiunii dela Glozel până'n paleolitic.

De-acum apar studii și comunicări în mai multe reviste. Camille Jullian menține părerea că e stațiune galo-romană, inscripțiile sunt „laminae litteratae” latine cu formule magice; invită pe specialistul Audollent, decanul Facultății de litere dela Clermont-Ferrant să le descifreze—acesta însă a contestat orice caracter latin. Jullian a invitat și pe profesorul portughez Mendes Correa. Deperet stabilește data Glozelului în neoliticul franc, apropie scrierea cu semnele dela Alvao (Portugalia) și dela Montcombroux, considerate ca enigme. Loth, profesor la College de France și membru al institutului, e de părerea lui Morlet în privința simbolului idolilor neolitici. Două publicații englezești, una datorită profesorului Smith, se ocupă de aceeași chestiune.

În Octombrie vizita importantă a lui Loth și Brenil, acesta din urmă ca delegat al Institutului de paleontologie umană, Boule răspunzând lui Morlet că nu poate veni; fără nici un gând de contestare, Breuil crede că este o colonie orkn ală, ven'tă cu animalele sale, dar în strânse raporturi cu ultimii magdalenieni, iar Loth că Glozelul este mai vechi de cât epoca megalitelor. La finele lunii vlz'ta englezului O. S. Crawford, ce publică un articol în „Observer” și a lui Audollent, care nu vede nimic roman. Interesantă e părerea lui Loth, comunicată într'o scrisoare către Morlet, că Glozelul ar putea fi opera unui trib magdalenian, rămas izolat. Studii în „Revue des e'tudes anciennes”, „Mercure de France”, „Correspondent”, „Anthropologie”, „Revue scientifique”, „Revue celtique”, „Times”, publicate de Morlet, Loth, Jullian, Brenii, Franchet — care fixează gisementul în epoca ferului —, Elliot Smith, care face o comunicare la University College și două detaliate comunicări la Academia de inscripții ale lui Jullian susținându-și tema obișnuită. Din toate remarcăm încheerea unui articol din „le Temps” al lui Loth: „Descoperirea dela Glozel e „poate cea mai importantă ce s'a făcut de-o sută de ani în Franța „pe tărâmul arheologic”.

La Sorbona, în ședința Societății preistorice franceze, Felix Regnault cere o comisie, urmată de o discuție îndelungată, în genere ostilă Glozelului; de Mortillet crede în falsificări, la care-i răspunde Van Gennep. Noi adesiuni prin scrisori din partea lui Espeîrandien, Courty și Cle*ment Pallu de Lessert; cu trei răspunsuri ale Dr. Morlet către diferiți detractori și adesiunea lui Vendrps se'nchee campania anului 1926.

Cu începutul anului următor literatura glozeliană se îmbogățește mai mult ca îndoit, faima stațiunii va trece granițele și „chestiunea” va lua uneori aspecte senzaționale. Reinach publică un articol de ansamblu în „Antiquaries Journal” din Londra și trimite o scrisoare lui Morlet, care mai primește mărire dela Loth și Esperandieu; toți îi aprobă sistemul inteligent după care a făcut săpăturile — tocmai învinuirea cea mai gravă ce i se aducea în ultimul timp.

Se făcuse mare caz de prezența unei bucăți de fer, care ar con'razice vechimea njoitică dată zăcământului; D-ra Pieandet explică însă că e vorba de un fragment de fer de plug, al Fradin-ilor—pentru cine e de bună credință. Intervin încă Mar-

cel Boudouin, care vede la Glozel o rămășiță a civilizației Atlantidei; Bufavand, care cetește inscripții grecești; Be"goUen într'o lecție de la Toulouse e de părerea lui Jul'ian, stajiunea e autentică, numai săpăturile nesistematice; Paul Lecour, secretarul general al Societății de studii atlanteene, susține aceeași temă ca Boudouin.

Breuil în „Anthropologie” recunoaște autenticitatea stațiunii, dar crede într'o influență orientală, ridicu'izând pe cei ce-au anunțat cu sgomot o apropiere mare de timpurile noi a magdalenianului. Contrarul acestei păreri, pe care o admite și elogiează Begouen într'o altă lecție de curs, îi constituie comunicarea lui Brinkmann, directorul muzeului zoologic din Bergen, care vede în cervideea gravată un vertabil ren; deci glozelianul l-a cunoscut, e autochton. Pe când Be"gouen face rezerve, apărându-se de învinuirea c'ar fi gelos, Mortillet atacă mereu, provocând un răspuns din partea lui Morlet, ce-i amintește doar eroarea enormă de-a atribui picturele autentice de la Altamira unor ciobani spanioli.

Felix Regnault aduce învinuirea că Morlet nu s'a adresat unei reviste de specialitate, la care răspunde Van Gennep că „Mercur” s'a oferit cea dintâi, că publică de mult articole științifice, și apare mai regulat; pentru popularizare face o dare de seamă entuziastă de Varigny în „Je sais tout”, după care și „l'Uustration” va da o deosebită atenție Glozelului, trimejind un delegat special, Labadie', cunoscut prin săpături anterioare reușite. Intre timp apare a patra broșură a lui Morlet și Fradin, cu ultimele cercetări din 1927 și studii separate de Morlet în „Mercur de France”, pe care Loth le prezintă Academiei de inscripții elogiindu-le. Pentru că Be"gruen se antrenase și devenise pătimaș atacând, i se răspunde pe rând de Loth, Esperandieu și Morlet punând la punct unele afirmații neadevărate.

O nouă campanie de săpături se'ncepe în Iunie, când Morlet deschide primul mormânt, ce va da la iveală numeroase obiecte similare celor deja găsite; curând al doilea; despre ambele Esperandieu face o detaliată dare de seamă la Academia de Inscriptii imediat după descoperirea lor. Interesant e amănuntul că la descoperirea celui de al doilea mormânt asistând mai mulți învățați, unul din ei roagă pe Esperandieu să nu-i pună numele în comunicare, fiindu-i teamă să nu fie rău văzut de antiglozelieri I

În adevăr ceata acestora se mărise ; de curând se adăugară Nourry, de Klercker, Vayson de Cradenne, ce crede totul falș; însuși, Begoneu devine mai accentuat antiglozelian.

Cu aceeași intensitate răspund prietenii: Reinach într'o comunicare la Academia de Inscriptii de la 15 Iulie, după care peste cinci zile sapă la Glozel cu Esperandieu, Alex. de Laborde, Albert De"chelette și alte persoane ; acelaș într'o scrisoare către Morlet și într'o nouă comunicare scoate în evidență amănuntul interesant că nu se găsește nici un B între cele 1500 caractere, cași 'n alfabetele iberice, ceia ce denotă imposibilitatea falșului—argument pe care nici un critic nu l'au putut distruge. În ultima ședință a Academiei, provocat de Reinach, și Laborde fu obligat să recunoască autenticitatea zăcământului; acelaș lucru îl face Butavand în „Mercure de France”.

La 31 Iulie noi săpături „de control” se fac de Depei-et, dela Academia de științi, Dr. Arcelin și BjOrn, conservatorul muzeului preistoric din Oslo—toți declară deocamdată că recunosc virginitatea terenului în „Mercure de France” de la 1 August, număr bogat în cronica glozeliană. Cuprinde: studiul lui Morlet asupra ultimului mormânt descoperit, un ironic răspuns lui Vayson, altul lui Julian și explicarea neinvitației la săpături a lui Begouen, care are obiceiul să publice în ziare decoperirile imediate. Dacă Vayson răspunde glozelienilor în „Bulletin de la Soc. prăhistorique”, BjSm aruncă o expresie care va rămâne celebră. „Cât privește „chestiunea autenticității, trebuie să fie orb sau necinstit cel ce ar „vrea s'o mai pună din nou”.

Un nou articol al lui Morlet descrie pe larg cel de-al doilea mormânt, din care a scos 121 obiecte; ceia ce-i da curaj să primească noile atacuri, de fapt mai mult apărări ale lui Begouen și Vayson, care se plâng de învinuirile lui Morlet. Acesta se explică imediat și dovedește cu fapte manierele lui Be'gouen cu prilejul săpăturilor de la Hounaton, despre care a publicat fără să amintească pe adevăratul descoperitor. Vayson de Cradenne publică în acelaș timp un articol detaliat „Bul. de la Soc. prehist. fr.”, în care se încearcă se desvâlue treptatele faze de falsificări, datorite în special lui Fradin, pe care de frica justiției îl numește numai „geniul de la Glozel”.

După vizita lui Bayet, de la Academia de medicină din Bruxelles, care-i scrie lui Morlet c'a avut impresia să fi vizitat Eyzles

și Troia deodată, Mendes Correa, profesor la Universitatea din Porto și L. Mayot, de la Lyon, fac săpături la Glozel la 11 Septembrie; ambii fac imediat declarații asupra necontestatei autenticității și valorii deosebite a stațiunii. Curând însă intră în luptă un mare adversar al Glozelului, R. Durrand, cunoscut prin lucrările sale asupra civilizației preheleneice și feniciene, atacând ca fals gisamentul descoperit de Morlet și pe acesta, într-o ședință secretă a Academiei de Inscricții j imediat a și apărut un rezumat al criticii sale în „le Journal”, dat de el însuși și probabil tot de el în „le Petit Parisien”. Totuși, în același timp, Björn scrie elogios în „Tidens Tegn” din Oslo, care mai publicase și alte articole despre Glozel; iar Morlet un studiu important în „Mercure de France, despre gruparea inscripțiilor de la Glozel.

Morlet, care impută prin același organ lui Dussand că a venit clandestin la Glozel, refuzând să vie cu el în 1925, când l-a invitat, primește scrisori de noi încurajeri de la Loth și Reinach, acesta explicându-i neexactitatea dării de seamă din „Journal”. Asupra aceleiași ședințe scrie și Be'gouen în „De'bats”, menționând că deși membrii au jurat menținerea secretului, au transpirat unele informații: teza lui Dussand n'a găsit nici un răspuns, deși Reinach era de față; la care acesta răspunde imediat tot în „le Journal” pentru Dussand, iar pentru Be'gouen în „De'bats”.

O nouă întâmpinare din partea lui Dussand în ziarul „l'Oeuvre” nu întârzie chestiunea cu nimic, cași scrisoarea lui Labadie din „Progres civique” pentru Glozel. O dată mai importantă demarșiază ziua de 25 Septembrie, când o echipă de învățați, formată din Peyrony, conservatorul muzeului de la Villeneuve—sur—Lot, face săpături cu rezultate fericite, consemnate și subscrise de toți într-un proces-verbal.

În aceeași zi era în toi congresul internațional de antropologie de la Amsterdam, care va însemna unul din cele mai importante episoade ale afacerii Glozel. Format din membrii de-o mare inegalitate științifică, Institutul internat de anthropologie este în bună parte sub inspirațiile lui Căpitan și Be'gouen; de aceea, când a vorbit Mendes Correa despre Glozel, fixat în ordinea de zi, avu o sală aproape în întregime ostilă,* totuși se hotărî ca o comisie Internațională să ancheteze la fața locului, după propunerea lui Be'gouen și Correa. Malet acceptă ancheta, comisiei internaționale, desemnată de congres, nu de Be'gouen, secretarul general al congresului.

Urmează o serie de articole și polemici în „Figaro”, „Petit Parisien”, „Journal”, „l'Oeuvre”, „De"bats”, „Comoedia”, semnate de Dussaud, Jullian, Reinach, Loth, Charles ChassSs—de reținut o scrisoare a lui Dussand, pe care la început o trimete anonimă, apoi e silit să se recunoască autor—ceia ce aduce o interpelare din partea senatorului Massabuau, Dussand fiind înalt funcționar al Luvrului, muzeu de stat. Morlet continuă seria studiilor interesante în „Mercure”, la 1 Octombrie despre „Glozel, le premier âge de Pargile”, în acelaș timp polemizând prin scrisori cu Dussand, a cărui intervenție influențase mult opinia publica.

Alte articole în „Echo de Paris” care trimite un corespondent special la G ozel; în „l'Intrasigent” sau în z are de provenie e și străinătate, ca'n „Gazette de Francfort” cu o obiectivă dare de seamă, Marcel Sauvage dela „Comoed'a” se'ntoarce convins din vizifa la G'ozel; Mendes Correa expune săpăturile executate de el într'o publicație portugheză; Cazedessus răspunde lui Begouen în „Mercure de France”; Reinach trimite un articol ia „Petit Parisien”, și un interview la „Intransigeant”, în special în ches-tiunea interpretării unor anumite semne.

La începutul lui Octombrie două fapte noi se produc, cu urmări importante mai târziu. Ministerul Instrucției anunță că va deschide „o instanță de clasare” pentru Glozel, autorizând săpă-turile, dar sub supravegherea delegaților săi: Pegrany și Cham-pion, directorul atelierelor dela muzeul St. Germain; la care Morlet răspunde indignat, desvăluind metode necorecte din partea lui Căpitan față de sine. In acelaș timp Be'gouen anunță formarea comisiei internaționale indicată de congres, de fapt aleasă de Be'gouen și Căpitan, prezidentul Marin iscăbind de formă.

P. Constantinescu-Iași

Paris, Septembrie 1928.

Obiceiuri la Cehoslovaci

Așâ cum e organizat în momentul de față, Muzeul etnografic din Praga¹⁾ poate bine informa pe oricine-ar dori să știe despre viața poporului cehoslovac: obiceiuri, locuințe, portul național,

1) Situat în grădina Kinsky'.

mica industria rustică, ocupațiun', muzică, danturi, ceramici etc.

Multe obiecte expuse în acest muzeu denotă o viață rustică asemănătoare cu a țăranelor noastre.

În Mladoboleslavská o *covată*, ca la noi, la TVdonic *ulciorașe* cum am găsit la Bistrița-Năsăud; într'un loc o *chiuă de lemn* în felul celor românești; în tindă *râșniță*—zerna—și *culcuș* pentru găini, ca la noi (sin s Cernou kuchyni a Lba' Oravská); *culmea* ț'ne loc de cuier, ca și cuiul din grindă, unde se atârna cușma; în *grindă* se pun obiectele de valoare, care nu se pot lăsa pe mâna ori cui, prin casă (vezi Svetnice z Plzenska); pe jos, pământul, după ce a fost bine bătut, *se presară cu nisip galben*, iar la noi se *unge cu lut* (*se lipește, se dă o lipitură*).

Termeni pastorali de la Valachii din Moravia: sa/ase=bergeries, *baca* — ga--de-moutons, *zinlice* = caille", *koliba* = baraque dans la montagne pour l'abri du bača et de ses a'des: *košār*= dans le voisinage de la koliba, sort de parc, oii les brtbis restent avânt d'âtre traites; *strunqa* => abri primitif ou les moutons restent la nuit').

Între obiceiuri:

Obiceiul de a împodobi pom (stromiiek). Se află expus un pom ișor (Stromek svatební ze sardic, KJ yjova) pentru ceremonia nunții; ramurile sunt împopobite cu țărțămuri de hârtie colorată; de ele alamă colaci și diferite figuri făcute din turtă dulce, vopsite în culori și cu diferite inscripții de urare, scrise cu dungă de zahăr; în vârfuri se înfig tot felul de poame. După cât știu, la Iași se pregătește un astfel de pom la panaghie, iar în Basarabia, la înmormântare chiar. În ambele cazuri, SJ pun și haine pentru a se da de pomană, de sufletul celui mort.

Bukal sau *byk* e un fel de buhaîu (instrument bourdonnant), care servește de acompaniament muzical, când se cântă colindele de Crăciun (în muzeu se află un exemplar).

În dimineața Duminicii Floriilor, în Cehoslovacia, băieții înconjoară satul. Ei bat la fiecare ușă și plesnesc') pe femeii și fete cu *ramuri de salcie*. Am observat acest obicei și la Chișinău, dar seara, Sâmbătă, înainte de Florii.

Margareta Ștefănescu

1) Vezi Guide du visiteur des collections du Musée Ethnographique Tchécoslovaque, Prague 1914, p. 76.

2) La noi flăcăii și fetele se bat cu urzici de Sf. Gheorghe, desdedimineață.

Asyndeton

Prof. Oldrich Hujer: *K nauce o asyndetu*, Sbornik Prof. Josefa Zubatého 1885–1925, Praha 1926, p. 152–174, tratează despre fenomenul Sintactic asyndeton, dă exemple din limba cehă și observă, ori de câte ori poate, coincidențele din celelalte limbi slave, din latina și greaca clasică.

Vlad. Smilauer în recenza. *O sbornika Zubateho* «Bratislava», časopis uSene" spol anosti safarikovy, číslo 1–2, rof. II (1928), p. 277–978, adaugă, la exemplele date de Hujer, op. cit., paralelisme din limba ungurească. Susține că existența asynd. în ceha s'ar datori influenței maghiare («Zdâ se mi 2e tito shody Cini vliv mad'arâtiny na oblibu asindeticky'ch spojeni pravdepodobny'm») iar în rusa influenței finice (părere susținută și de Jacobson, *uvuScopov*, 1914, p. 206).

Mi se pare puțin că părerea d. Hujer p. 173–174 când zice că nu se poate rezolva definitiv chestiunea asyndet. în limbile slave, deoarece fenomenul acesta nu este încă destul de cercetat: în unele e numai menționat, în altele e trecut cu vederea chiar.

Prezența lui în latina, greaca, engleza, contrazice presupunerea d. Smilauer că ceha l-ar avea prin influență ungurească.

Menționez existența asynd. și în limba românească și citez¹⁾ din ea corespondente aproape la fiecare dintre exemplele din limba cehă, discutate de Hujer și amplificate în urmă, cu paralelismele din maghiara, găsite de Smilauer.

— Asynd. compuse din cuvinte care sună la fel, apropiat în totul sau în parte, rimând (Hujer, 161): rom. *tura-vura*, ceh. *trma-vrma*.

— Asynd. prin repetarea aceluiaș cuvânt (Hujer, 162): rom. *de mult, de demult*, (așa încep unele povești)" cf. ceh. *dávno, dávno, încet, încet* departe ajungi".

1) Citez din memorie exemple luate numai din limba vorbită românească, neavând acum la îndemână, aici la Praha, operele Scriitorilor români și ni în diferitele colecții de literatură populară.

Terenul fiind neexploatat, se impun cercetări minuțioase în această direcție. Programul de lucru e bine schițat de d. Hujer, 172: *Bude treba popsati jeho roz&iifeni, dobove" i mistni, sledovati jej v mluve lidove" i jeho vyu2iti V dikci básnicke: nale-zti pokud jde o ustalena rcleni a pokud u2ito asyndeticke"ho spojeni samostatnS, volne a pod.*

— Repetarea comparativului adverbilor (Hu*er, 162): rom. *mai departe, mai departe; mai încet, tot mai încet*, cf. ceh. *vy-6ez vyăez; hlube hlubez v Jordan vstupil; dâlez dâlez potahuje; bli2ez biizez; menez me'nez; v ecez Vecez; s'ă/ez, le'peă le"pez; le-pe le'pe; vic-vic* (ung. *tebb n-tObben*).

— Asynd. compuse prin combinarea a două cuvinte cu înțeles diferit (Hujer, 164): rom. „te aștept *zi noapte*, dar nu vii”, cf. ceh. *ve dne v noci* (ung. *e'jjet nappal*); fie *iarnă vară*, ceh. *v. zim8 v le"tă* (ung. *telen-nyâron*); *din cale afară*, ceh. *na cestg mimo cestu* (ung. *uton-utfe'len*); ce mai *in sus în jos* (*caută'n sus, căută'n jos*, ce mai *la deal la vale*), ceh. *horydoly (nahot-e-doIe > na horâch v Udolf)*, ung. *hegyen-vOlgyen*; se uită *la dreapta la stânga*, ceh. *pravy -levy'*; unul *dela răsărit*, altul *dela apus*, ceh. *zâpad-vychod; câte'n lună și'n soare* (cf. și cât îi lumea și pământul pe cuprător nu bate vântul; i-a făgăduit marea și sarea), ceh. *nebe-zeme; înainte-înapoi*, ceh. *v pfedu-v zadu*; „*stăpân și slugă*, cu toții la olaltă”, ceh. *pân nepân • numai ochi și urechi*, ceh. *vyjde (zpevafka) vposfred s vfncem bobkovy'm, zaSne, vâechnș;h ocli, uSi na ni; nesărat, nechipărat*, ceh. *neslany nemastny'*; cu *trup, cu suflet* (sau *trup și suflet*), ceh. *duăe-telo, s telem s duli* (ung. *testeslul-lelkestiil*); *unul altul*, ceh. *jeden druhy'*; *ici colea*, ceh. *sem tam, tu tam; azi mâine, mâine poiniâne*, „că doar nu te știu de eri de alaltăieri”, cf. ceh. *dnes, zitra; unul doi*, ceh. *jeden-dva* (magh. *egz-ke't*); *o zi doua, două trei zile*, ceh. *jeden-dva* (ceh. *jen dva-tri dny tam = rom. ia! acolo două trei zile numai*), în *lung și'n larg*, ceh. *Siroko daleko*; „*dau din mâini, din picioare* doar să ies la liman”, = mă silesc, ceh. *rukama-nohama, rukami-nohami* (ung. *Ke"zzel lâbbal*); *tineri, bătrâni*, ceh. *stări mladi; săraci, bogați*, ceh. *chudl bohati; mici mari*, ceh. *mali velei; vrând nevrând* (de voie-de nevoie rus. *volej-nevolej*), ceh. *chte-nechte, chtej > slov. chcejuc-nechcejuc*.

— Asynd. prin exprimarea membrilor de familie: „lăsă*mamă*, lăsă*tată*”, ceh. *otec-matka*; frate-soră (cf. și repetiția: *frate, frate* dar *brânza-i 'cu bani I=f e cine-a fi*), ceh. *bratr-sestra; femeie-copii*, ceh. *zena-dȘti; să-ți ție de sete de foame*, ceh. *jídlo-piti*.

(Voiu reveni cu complectări).

Margareta Ștefănescu

Românii de peste hotare

După recensământul din 1920, s-a constatat că arăbii în Bulgaria 57312 Români. În anul școlar 1925—1926, ei au avut 3 instituții școlare cu 6 învățători și 167 elevi (vezi noua revistă bulgărească *Образование в България*, Sofia, anul I (1928), nr. 1, pg. 15, recenziea lui Mișev asupra cărții *Minorities in Bulgaria*, editată de Българския съюз на македонските българи, Sofia 1927).

În URSS arăbi 238930 Moldoveni, anume în Katerinoslav 5172, Olexandriiska 5172, Odesna 48365, Odeska okr. 6345, Zinovivska 10707, Mikolaivka 6510, Persomaiska 24071, Hersonska 732, Razom 53537, Ljudimist 474, Ukr. 54011 (vezi *Etnografica Mapa ukrains'koi socialisticnoi radjanskoi respubliki*, îndată de Narodnogo Komisarjat Vnutrișnih Sprav URSS, granițele administrative din August 1924, nomenclatura geografică îngrijită de secretarul Academiei, academicianul Krimskij. O notă marginală indică statistica populațiilor din ea. Harta aceasta a fost expusă în expoziția rușilor sovietici (Vy'stava dneșni Skoly a lidove' osvobodivšies' v SSSR) dâla Praha, în Mai anul acesta.

Margareta Ștefănescu

Un clopot al lui Const. Brâncoveanu în Trnovo

În „Sieverna Makedonia” de Iordan Ivanov, Sofia 1906, la pag. 168, în notă se spune că la biserica St. Nicola din Trnovo se află un clopot, a cărui inscripție românească spune: „Acest clopot iaste făcut de Măria Sa Ioan Constantin Brâncoveanu Basarab Voevod și Iau dat besearecii de la satu Brâncoveni ude „este hramul svintului și făcătorului de minuni Nicolae 7215”=1707.

Cum va fi ajuns acest clopot de la Brâncoveni (Romanați)

1) A se vedea *Arhiva*, XXXI, 2, p. 122 (Ilie Bărbulescu): O biserică a lui Matei Basarab în Vidin.

la Trnovo, nu știu, în tot cazul n'am putut înțelege din lord. Ivanov, dar știu că lângă Trnovo este satul Arbanași, care înainte vreme e-a loc de vilegiatură și pentru boierii din Muntenia ; Const. Brâncoveanu avea o casă acolo, a cărei inscripție a văzut-o fostul Consul la Rusciuk, D. C. Petrescu, cu mulți ani în urmă, pe la 1898 î-mi pare.

M, Burghilea

Pușkin despre Români

În volumul *Pușkin „Pis'ma”* se cuprind 192 scrisori „belove i cernovye" (adică scrisori expediate și ciorne), scrise de Pușchin între anii 1815 și 1825, și comentariile redactorului asupra lor. Modzalevskij a revăzut originalele, păstrate acum în diferite biblioteci și muzee din Rusia Sovietică ; el a verificat datarea lor, din edițiile precedente, fixând-o pe-a unora (vezi p. XLIII — XLIV, XLV).

Însemnătatea acestei noi ediții a Scrisorilor lui Pușchin, dintre 1815 — 1825, a fost deja evidențiată de Alexeev în recenzia din *Izvestija po russkomu jazyku i Slovesnosti* Sojuza Sovetskikh socialističeskikh Respublik, izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Leningrad 1928, tom 1, kniga 1, p. 309 — 325.

Pentru Români, această publicație este importantă din două puncte de vedere: 1) Unele dintre scrisori cuprind *știri asupra evenimentelor politice ale timpului*, petrecute pe pământul țării noastre, sau în legătură cu noi și *asupra Basarabiei, a Chișinăului și a lumii de-acolo*; 2) din Comentările lui Modzalevskij asupra scrisorilor, pentru care el a consultat pe „pușchiniștii de primul rang”, obținem o *bibliografie rusească, cuprinzătoare de știri și date asupra unor persoane — ruși sau pământeni — al căror nume rămâne legat de Basarabia, unde el au avut un rol politic ori administrativ în acea epocă*.

Știrile despre evenimentele politice ale timpului sunt cu pr-

1) Pod redakciei i s primei ianijami B. L. Modzalevskogo, tom I (1815—1825) — trudy puškinskogo doma Akademii Nauk SSSR, gosudarstvennoe izdatel'stvo Moskva—Leningrad 1926, 538 pg. -f-48 prefața, 17 ruble.

vire la revoluț'a din 1821 a Grecilor eteriști, conduși de Ipsilanti și Tudor Vladimirescu, Ca martor ocular, în Basarabia, Pușchin **relatează** despre această mișcare *lui V. L. Davydov în scrisoarea din Mala 1821, Chișinău*. În această scrisoare se vorbește despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu, începută în Fevruar'e 1821, și despre mersul ei crescând, Pentru Ipsilanti și entuziasmul insurgenților P. găsește vorbe de laudă. Constată sacrificii și abnegație din toate părțile: Grecii din Basarabia și Odesa își vând avutul, ca să cumpere arme; fac donații și subscriu benevol sume pentru susținerea cauzei, Subliniază momentul când Ipsilanti se unește cu Vladimirescu și patriotismul grecilor, căci „până la cel din urmă călugăr se înscriu ca voluntari”. Pușchin se întreabă, în cele din urmă, asupra rezultatelor care le vor avea aceste mișcări, asupra politicei rusești: de aici se vede planul rușilor de-a înainta în Balcani, trecând peste țările române ori ocupându-le.

Iată cuprinsul acestei scrisori:

V. L. Davydov. p. 19—21 : „UvSdomljaju febjja o proizSedstvîjahx [naăego kraja. OneJ kotoryji budute im ta [vaznyja] poslfcdstvija vaznyja ne tol'ko dlja naș [ihz] ego kraja, no i dlja vsej Evropy — [osobenno dlja Roșii —].

Grecija [vzbuntavalas'J vozstala i provozgiasila svoja svobodu. [Nekto] *Teodori Vladimiresko, sluievlij ntkogda va voisk& pokoiinago knjazja Ipsilanti* va nacVtl fevralja nynjaanjago goda —vylel% iz* *Buharesta* [sa neokol'kim] [sa tolpol] sy *malymz ašlom%*. *voorulennyh* Arnauiov* i obzjavifo* [va] cio [ugn taemye] Greki [iiSiilis'J /ie vx *silahz boite vynosii'* [nespravedlivosii] [ugrS] *pril&snenii i grăbitei"s/va Tureck [ago] ih%* /Pravitel'stva] *nad&Y nikovi, a-A oni r&ilis' osvobodit'* [sja] rodi <nu> ofa [nesnosnago iga iha] iga *nezakonnago*, [cio vpered»/ #o nameVeny plați' /ispolnjat'/ tol'ko podati, nalozennyja pravitel'stvoma—*Sija proklamacijavstrevozila vsjwz* Mold<.aviju. [k, Succo/ /va znaka/ k. Succo i . . .')* konsula . . . hoteli uderzat' r •< asprostra > nenie — bunta. — Pandury 1 Arnauty otovsjudu bezali ka sm8lomu Vladimiresko — i va nSskol'ko dnei ona ule nacal'stvovala 700 voiska.

1) Prozzeno, kak i dalee v mestah, gde postavleno mnogo#e,

21 Fevr. Generala knjazx Aleksand.x Ipsilanti — sx dvumja izx svoihx bratevx 1 sx knja. Georg. Kan, pribylx vx Jassy izx Kiäineva, gdS ostavilx onx mal' sesterx i dvuhx brat'evx. Onx byl x /prinjatx/ vstrecenx 3 stami Arnautovs, Kn. Su. i R. K, i tot'asx [obxjavilx sebj] prinjalx nafil'stvo Goroda. [S<uliot>ykx nemu javilis'] Tamx izdalx onx proklamacii kotoryja bystro razlilisja povsjudu — [mx] vx nihx skazano — Cto [casx voz.] Feniksx Grecii [vozsta] vosprjanetx îzx svoego pepla, dto 6asx gibeli dlja Turcii nastojă i proi i Cto *Velikaja Derlava odobrijaet*% [si] [se] podvîgx vel koduSnyi [Sto Rosiiskoe] [Vostorgx] [Iri zna mja], Greki stali stekal'sja tolpami podx ego troe znamenx [ia] izx kotoryhx odno treh<etnce, na drugamx razv8vaetsja krăstx obvityl lavrami sx tekstomx simx znamenemx pobSdisi; na tret'cmx izobrazenx vozrozdaj râtiisja feniksx. — Ja [tfitalx] videx pis'mo odnago insurgenta — sx [vostorgomx] zaromx opisivaetx onx obrjadx osvStenija znamenx i me<a knjazja Ipsilanti—vostorgx Duhovenstva i Naroda—i prekrasnyja minuty Nadezdy i Svo-body —

Vx Jassahx vse spokoîno — semero Turkovx byli privedeny kx Ipsilanti—i tofcasx kazneny — [strannoe dfiistvie] strannaja novosl' [dlja] [dlja] so storony Evropeïskago Generala [sx kotorymx za <n 6 k o> l'ko dnei [sto] [sto] . . . plakahx Tu'ki, vx Jislă 100 ^elovSkh, byli perer < gjany > [Greki] — <tri> deat' Grekov toze ubity — Izvgjtie o [sems] VozmuStenii «c dostig > Io Konstantinopolja. 02idajutx . . . ešte jhx nS'x — Troe bSâavâihx Grekovx nahodjatsja [teperx] so vcerasnjago drja vx zd&nemx karatine* — oni uniJtoiili mnogie Ioinye sluhi — Starecx Aii prinjalx Hristianskuju VSru i okreätenx itm?hemx Konstantina — Dvuhlysjajenyî otrjidx ego, kotoryl šelx na svedinenie sx Suliotami unitftozenz Tureckim voi komx.

Vjstorgx umovx doselx do vysocaišel stepeni; vše mysl [Greko'x] ustremлены kx odnomu [Jeli] predmeltu— na n zavisi most' drevnjago ote§2Stva~ vx Odessahx ja uâe ne zas'alx ljubopy nago zrSišta: vx lavkahx, na ulicahx, vx traktirahx vezdă sobiralis' tolpy Grekovx, vâe [pokupali] prodavali za nicto svoje imustestvo, pokupali sabli, oruâ'ja, pistolety, v6e govorili obx LeonidS, obx ThemistoklS, vâe šli vx voisko gdatlivsa Ipsilanti [Vie] zizn', imenija Grekovx vx ego [vx rukâhx] razporjazenii Vx na&ale imelx onx dva milliona — odinx Pauli dalx 500 t. pias.,

sa tãria títoby emu iha vozvratit'po vozstanovlenii Grecii. 10,000 Grekova zapisaloss va vdisko {Mol druga, vseeto prekrasno} Ipsilanti ideta na soedinenie sa Vladimiresko. Ona [D]rinial% nazvaetsja Glavnokomandujuãtima sãvernoyba Grec", voïska—• upolnomociennyma Taïnogo Pravitel'stva. [D]lja todnogo ponjatja sego tomu] Dolžno znat' to uze tridcal' lela [va]., [jro] sostaviloï' i razprostranilos' tainoe obâtestvo koegu celiju bylo osvo-bozd-nie Grecii.. razdãleny na trf < step >> eni... Niz < šuju st> epen' [byli voennye] sostavljala voennaja...—vtoruju—...dane: feny < tret ei s'epeni [nogli] imeli pravo kaziyt < priisk-at' seb6 tovan'S el—no n3 vainova—kotoryha izbirala tolko 3 vysSaja stepen'. Ty vidiã prostol hoda i glavnuju mysl' sego obâtestva k)torago osnovateli ešte neizv6stny——otdel'naja Vera, otdeTnyl Jazyka, nezavisimost' knigopeSetanija; sa odnoï storony provSãtenie, sa drugoï glubokoe nevgzestvo — vse pokrovitel'stvovalo volnojubivyma patriotama. [Vše Greki, v3e] [Ne bylo odnogo, Monaha, KotoJ Vãe Kupcy, vse duhovenstvo do poslednjago monjha, scitalos' va (sema) obâtestvã torzestvueta i koego tfslo elte ...vota [va kakoms polozenie nahodjatsja] tebf podobnyi [korotkî] otdeta [o] poslãdniha [aaSiha] pioizãedstvil [naSego kraja — kinema proroceskil vzora na buduSfee, i postaraemsja razgadal' sud'bu [vozobnovlennoï] Greci]

Strannaja Kartina! Dva [olago < ro > d iyhs] [velikie] ve- I kie nafoda, davno padãiha va prezritel'noe nictoz"Stvo, va odno vremja vozlajuta [ota dolgago usyplenija] iza praha — i vozobmv-lennye, javljajutsja na politice'koma popriSlg [Evropy] mira—Pervyl Saga Ipsilanti prekrasena f blistatelena! Ona stastlivo ngîila—28 lã'a [zasluz'nnoe] otorvannaja ruka, cel' velik)duãnaja! otnynã i mertvyi ãli pobgditel' ona prinadlez'ta Istorii—Zavidnaja uzast' i—Kinzala izmennika opasnãe dlja nego sabli < turk > ova; Konstantina Pasa ...ne sov8stnše budeta Klodovika ...imira... vlijanie molodago mstitelja Grecii... ego [podozritel'nym] ego vstrevozit' —[Pokam s', meza nami] Piiznajus'ja by prosov<?tovala V. Ipsilanti predupredif prestai 6 ago zlodãja: nrazy toi strany, gde? ona teper' d<?jstvuet' [budut* dostatocnyma opravdaniema sego] opravdajuta politicïeskoe [udarã] ubijstvo.

Vaznyj voprosa: pta stanet dilat' Rossifa J zafmemz li my Moldavlju i Valahi/u pod* vldomi mirol/ubivyh* posredmkovt; perejdemt li my za Dunaj [zaStitnikami/ sojuznikami Grekovt, i

COMUNICĂRI

vragami ihi wagovt. ? [Vo vsjakomx sluea8 budu ocevTdnyl svidă tel' perv'hs] Vo vSjakomx sludae [na vsjakoe vâ^noe] budu uvejomljat'... »)*

în traducere:

„Îți comunic despre întâmplările [de prin părțile floaStre, ele] care vor avea [însemnate] urmări însemnate nu numai pentru părțile noastre, ci și pentru întreaga Europă — [îndeosebi pentru Rusia—].

Grecia [i'a buntuiuit] s'a răsculat și și-a reclamat libertatea. [Un oare care] Teodor Vladimiresco, care a slujit cândva în armata răposatului cneaz Ipsilanti la începutul lui Februar al acestui an — porni din București [cu câțiva] [cu o mulțime³⁾] cu un mic număr de Arnăuți înarmat și a anunțat [întru cât] că [d'n cauza apăsării] Grecii [s'au hotărât] că nu mai sunt în stare să suporte [nedreptatea⁴⁾] apăsarea și jafurile conducătorilor [Guvernulu] Turci, că ei s'au hotărât să-și elibereze patria de nelegiuirea in-suportabilă [că dintru întâi] că au intenția să plătească [≤ă îndeplinească] numai birurile, impuse de Guvern. — Această proclamație a ridicat întreaga Moldovă. [K. Suțu] [ca semn] K. Suțu și ...consulul ...au vrut să oprească⁴⁾ întinderea buntului.—Pandurii și arnăuții de pretutindeni la chemarea) lui Vladimirescu — și în câteva zile acesta avea deja sub a sa conducere 700 ostași.

La 21 Februarie, Generalul Cneazul Alexandru Ipsilanti—cu doi dintre fraț i săi și cu Cneazul. Georg. Kant. ven' ră din Chișinău—unde lăsase mamă, surori și doi frați — la lași. El fu [primit] întâmpinat de 3 sute de Arnăuți, de Kn. Su. i R. K., și din acest moment [i s'a anunțat] a primit conducerea orașului. [Sulioții i se înfățișară]. Acolo a dat el proclamația care repede s'a răspândit pretutindeni — [el] în care a spus — că [ceasul re-învierii] Fenixul Greciei [se înalță] îl scot din cenușă că a venit⁵⁾ ceasul pieirei pentru Turci și altele⁶⁾ și că Marele Stat prețuește ")

1) Am lăsat textul întocmai așa cum l-a dat Modzalevski.

2) ceată.

3) **ugnl** ca sinonim în idee, îl las netradus.

4) ție în frâu.

5) kx srrfiloms.

6) nastalx.

7) i proC.

8) odobjael».

țaceastă¹⁾] mișcare mărinimoasă [că Ruseasca] /ațâțare/ /trei steaguri/. Grecii revoltați aleargă se adună în cete sub cele trei steaguri dintre care unul de trei ori mai mare²⁾ pe al doilea fâlfâie crucea împodobită de lauri cu tecstul cu această emblemă vei învinge; pe al treilea e întruchipat fen'csul care Învie. — Eu /am citit/ văzut scrisoarea unui insurgent—cu /aprindere/ foc descrie el ceremonia sfințirii steagurilor și a săbiei lui Ipsilanti—focu' spiritualității și a poporului—³⁾ și prea frumoasele minute de nădejde și libertate.

În lași liniște în toate — șapte Turci fură duși la Ipsilanti— și îndată judecați /stranie faptă/ stranie noutate /pentru/ /pentru/ din partea Generalului European/din care*) peste câteva zile /o sută] /o sută/ . . plângea Turcii, în număr de o sută de oameni, fură tăiafi/Grecii/ . . . treizeci de Greci deasemenea uciși — Vestea despre revoltă a ajuns la Constantinopole. Așteaptă . . . n'au știri de la ei⁴⁾ — Trei dintre Grecii fugari se găsesc /acum/ de erii în carantina locală⁵⁾—ei au nimicit pe multe slugi false — Bătrânul Aii a primit legea creștină și a fost botezat cu numele de Constantin — Două mii, din detașamentul Iu', care au eșit⁶⁾ la unire cu Sulioții — nimiciți de armatele turcești.

Aprinderea spiritelor a ajuns până la cel mai înalt grad ; toate gândurile /Grecilor/ năzuiau spre un/tel/lucru — pentru neatârarea vechii patrii la Odes a eu n'am mai întâmpinat) priverile curioasă: în dugheni, pe ulițe, în tractire pretutindeni s'a adunat cete de Greci, toți /au cumpărat/ au vândut pe nimic avutul lor, au cumpărat săbii, arme, pistolete, toți vorbeau despre Leonida, de Temistocle, toți veniră la oaste dând lui Ipsilante /toată/ viața, avutul Grecilor în a lui /în manile] dispoziție 1 La început a avut el două milioane — Un oare care ») Paule a dat 600 mii p'aștri, cu acea condiție ca răsculații să i le dea înapoi

1) /sii/ /sel/.

2) trehchetnoe.

3) vostorgx Duhovenstva i Naroda*

4) pentru care.

5) eâte ih nfitx.

6) de aci — zd&m'i, venit _ iei*.

7) zastala.

8) odini = unul.

după reconstituirea liberării) Greciei. 10,000 Greci s'au înscris în armată /Dragă amice, asta-i admirabil] Ipsilanti se unește) cu Vladimirescu. El [a prim't] se numește Comandant principal al armatelor grecești din Nord — și plenipotențiar al guvernului secret [Pentru exacta înțelegere a acestui cu el^s)] Trebuie să știi că deja de treizeci de ani [în] . . . [pentru] s'a alcătuit și s'a răs-pândit *) societatea secretă al cărei țel a fost eliberarea Greciei . . • divizată în trei secții) — treapta cea mai de jos [erau ostași) alcătuind armata . . . a doua . . . cotizațiile«): membrii într'a treia s.ct'e [au putut] au avut dreptul fiecare să-și caute tovarăși dar nu dintre ostași — dintre care s'au recrutat numai pentru a treia secție și cea mai înaltă. Vezi tu calea simplă și principalul gând a acestei societăți al cărei fondator încă neștiut———Credință autonomă⁷), limbă autonomă^s), libertatea presei; pedeoparte cultură⁹), pe dealta adâncă inconștientă¹) — pe toate le-a ocrot't prin patrioții voluntari, [toți Grecii, toți] [Nu a fost nici un călugăr, care] Toți negustorii, toată preoțimea până la cel din urmă călugăr, s'a înscris ") în [acea] societate — [acea] care acum tri-» umfă și a cărei număr încă — iată [în ce stare se găsesc] — și o amănunțită dare de seamă despre cele din urmă [ale noastre] evenimente [din părțile noastre și o privire prevăzătoare asupra celor ce se vor întâmpla, și mai stăruiesc să ghicesc soarta [re-înnoirii] Greciei.

Ciudat tablou J Două dintre nobilele mari popoare, de mult căzute în desprețuită neînsemnătate'«), în acelaș timp se ridică [din îndelunga adormire ")] din pulbere —și înoite, se arată în mersul

1) vozstanovlenie.

2) ideta na soedinenie.

3) cu aceasta =sego tomu.

4) razprostranilo.

5) grade, trepte.

6) dani. J

7) otdSlenaja vera.

8) otdeTenji jazyka.

9) prosv&fteni.

10) glubokoe nev<?zestvo.

11) sclitalos'.

12) va prezritel'noe niStozestvo.

13) *ot% dolgago usyplenija* se vede că era frază curentă întrebuințată ; o avem și în al nostru „Deșteaptă-te, Române, din somnul cel de moartei".

politic [al Europei] al lumii — Primul pas Ipsilanti cel minunat') și strălucitor l El a început cu noroc — braț [încercat] 28 ani mână ruptă), țel mărinimos! deacum sau mort sau învingător el aparține Istoriei — Soarta compăt'mitoare *) și — pumnalul trădător cel mai periculos pentru sabia lui <Turcilor ; Constant'n Pașa . . nu e sigur va fi Klodovik . . . Emir . . . influența tânărului răz-bunător al Greciei . . . pe el [între necredincioși] pe el îl tul-bură—[Între acestea, între noi] îmi închipui 'y> că eu zș fi sfă-tuit pe K. Ipsilanti să întrecă pe prea bătrânul⁶) rău făcător; moravurile acestei regiun', unde el acuma își desfășoară act'vi-tatea (vor fi destul de îndreptățite ale acestuia) îndreptățesc asa-sinatul (lovitura politică).

O chestiune importantă: ce rămâne să facă Rusia; ocupăm oare Moldova și Valahia sub chip de mijlocitori iubitori de pace ; vom trece oare peste Dunăre (ca apărători) ca aliați cu Grecii și printre dușmanii dușmanilor lor (în orice caz voi fi printre cei dintâi martori oculari) În orice caz (când va fi ceva important) îți voi da de știre . . . "

Dar apoi pare-se că entuziasmul poetului pentru cauza gre-cească scade, despre ceia ce-l bănuiește și Davydov într'o scri-soare, la care Pușchin răspunde desvinovățindu-se, justificându-se, prin *scrisoarea de la jumătatea anului 1824, din Odessa*: p. 80. V. L. Davydovu? (<ernovoe)—sered'na 1824 g. Odessa.

„(Mn8) Sa udivleniemx slyău ja eto ty pčbitae,s' menja (var-varoma), vragoma osvoboždajuSteisja Grecii i pobornikoma Turec-kago rabstva. (Mng slutfalos' inogda govorit' o Grecii:) Vidno slova moi byli tebŧ stranno peretolkovany. (Povtorju tebS) (Stoba opravdat'sja). No ctoba tebe" ne govorili, ty ne dolzens byla va-rii', ftoby kogda nibud' serdce moe nedobroialel'stvo <valo> (osvobo deniju) (svobodg) blagorodnyma usilijama (svobody) voz-ra"dajuștagosja naroda. ZalSja Jto prinuidena opravdyvat'sja pe-reda toboju, povtorju (tebe) i zd8s' to c'to slucalos' mne fdumaju govorit' kosatel'no Grekova—.

1) prekrasena.

2) 28 leta ŧsaslu/ennoe] otorzannaja ruka.

3) zavidnnaja ueast'.

4) priznajub'.

5) prestar^lago.

Ljudi po bolSei casti (Ijudei) samoljubivy, (ograni&nny), bezpamjatny, legkomyslenny neve"2estvenny, uprjamy; staraja istina kotoruju vse taki ne hudo povtorit'—Oni (ne)(sa trdomx) i&dko terpja'a (ni rezkago) protivurficija nikogda ne proătajutx neuva-zenija; Oni legko uvhkajutsja pyănymi slrfvami, ohotno povtorja-juta [cto] vsjakuju novost'; i (odnazdy prinjava) ka nel privyknuvx ize ne moguts sa neju raztat'sja.

Kogda îto nibud', javljaetsja obăfms mneniema to (ono ne primâtno) glupost' obstaja—vredita emu stol'-ze skol'ko obŝtce (usilie) edinodLSie ee podderzivaetx. Greki mezdu Evrop. imejula (nrfnoz. glupyhs) gorazdo bolee vrednyha pobornikova, nezeli bla-gorazumnyhx (poleznyha) druzeî—(NevSîestvo) nicto^ este ne bylo std *noradno* kaka dŝ!o Grekovx, hotja mnogie va iha po-lit^eskoma otno&enil byli vaznge dlja Evropy".

în traducere:

„Cu mirare aud că tu mă socoti (dintre barbarii) printre dușmanii liberării Greciei și părtașii robiei turcești (Mi s'a întâmplat să vorbesc câteodată despre Grecia:) Evident că vorbele mele ți-au fost comunicate ciudat. (Îți repet) (că mă justific). Dar despre aceasta nu ți-au spus, tu n'ai fi trebuit să crezi, că nici-odată inima mea n'a fost nebinevoitoare (liberării) (libertății) no-bilelor efortări (ale liberării) ale poporului care se reлноește. Do-resc afectuos ca să se adeverească înaintea ta, îți repet și aicea, ceia ce mi s'a întâmplat să (cred) spun cu privire la Greci.

Oamenii cea mai mare parte (dintre oameni) egoiști (măr-giniți), lipsiți de pricepere, ușurateci, inconștienți, încăpățînați; se silesc să repete cu sens rău adevărul cuiva.—Ei (nu) (cu greu-tăți) rar sufăr (nici ce e pe scurt) contrazicerea niciodată nu iartă disprețul. Ei ușor se lasă atrași de cuvintele pline de stră-lucire, cu plăcere repetă orice noutate; și (îndată ce o primesc) sunt obișnuiți și n'o pot ține.

Când ceva, după părerea tuturor, se arată (lipsit de însem-nătate) complectă prostie—valorează într'atât cât obșteasca nă-zuință (curajul) îl susține. Grecii între Europeni au (mulțime de prcrști) au foarte mulți vrednici sprijinitori decât înțelepți (folosi-tori) tovarăși — (Inconștiența) Nimic încă n'a fost atât de popular ca afacerea Grecilor, fiindcă în ce privește raportul politic a fost însemnată pentru Europa.

lut:'o scrisoare, rămasă ciornă, adresată tot *lui Davydov*,

din mijlocul anului 1824, el se declară contra ofițerilor greci,, și ridiculizează incapacitatea lor, d'scutând-o:

p. 80: V. L. Davydovu (?) cernovoe (*Seredina* 1824 g. Odessa.

„de, Constantinople—... a de gueux (de courtiers,,... des juifs, de coupeurs de bourse) timides, voleurs et vagabonds qui n'ont (ne pouvoient me fa) (jamais) pu nnSne soutenir le premier feu de la mauvaise mousquetterie turque, (vollă ce que sont les) (c«s h-r.) formerolt une singuliere troupe dans l'arme'e (Russe) du Comte Vitgen,—Quand â ce que reg. lea officiers, îls sont pires que leș soldats—(ou peut voir) N. avons vu les nouveaux Leonwdas dans les rues d'Odessa et de Kichenev — (nous) plusieurs nous sont personnellement corinus, nous certjfions leur complete nullite"—aucune ide'e de l'art milifafre nul pofnt d'honneur, nul enthousiasme — (un) ils ont trouve l'art d'etre insipides, meme au moment (me.) ou leur conservation devoitinteresser tout European—les {officiers) françois et les Russes qui se trouvent ici — (leur disent des grosses injures en face et quelquefois) leur marquent un me'pris dont ils ne sont que trop dignes, ils supportent tout, m^me les <oups de baton avec un sang froid digne. de Themistocle—Je ne suis ni un Barbare ni un apâtre (du gouvern) de l'alcoran, la Cause de la Grece m'fnieresse vivement, c'est pour cela tr«"me que je m'indigne en voyant ces miserables revetus du -minister* «acie* des defenseurs de la liberte'.

Impresiile sale asupra Basarabiei, a Chișinăului a oamenilor de-acolo și a vieții în acest mediu le găsim în fraze și versuri incidentale îa unele scrisori.

Sosit în Basarabia, cu nădejdea că șederea aci va fi de scurtă durată, poetul se simie bine în ea, dovadă scrisoarea *către baronul Del'vig, 23 Martie 1821 Chișinău*):

p. 16* Baronu A. Del'vigu 23 go Marta 1821 g. Kisinev.

„Nedavno prieehala va Kiăineva i skoro ostavl'aju blagoslovennu fu Bess&rabiju; est' strany blagoslovennpe.—Prazdnyj „mira ne «amoe k^ăee sostojanie zizni, daze i Skarmentado ka- „zetsja ne ptava: —*Samago luâSago sostajanie ne-fa na svetă; „no roznoobrazie spasiel'no dljă duși*",

în traducere:

„Nu de demult am sosit în Chișinău și în curând voiu pă-răsi binecuvântata Basarabie, țară binecuvântată...

Nu există o stare mai bună pe lume; varietate salvatoare pentru suflet.

Poetul se înfățișează pe sine în stare contemplativă în scrisoarea *către N. I. GnSdiâ, 24 Martie 1821 Chișinău*:

p. 17.: N. I. GnedZiu 24 Mart 1711 g Kiăinevx.

„Vx strane, gde Juliel voncannyj
 „I hitrymx Avgustoms (vSi<5annyj) izgnannyj
 „Ovidii mrăCrjy dni vIacilx;
 „Gdi elegifieskuju liru
 „Gluhomu svoemu Kimiru
 „Onx maiodusno posvjatilx.
 „DaieJe siivernoj stolicy
 „Zabilx ja vecmy vasx tumanx,
 „I vol'noj glasi. moej cSvnIcy
 „Trevoziti sonnyhi Moldavan%”.

în traducere:

În locul, unde de Iulia încununat
 Și de August cel viclean [încununat] isgonit
 Ovidiu a dus întunecate zile;
 Unde cu lira elegiacă
 Și-a umplut chimirul său cel gol
 Descurajat.
 Depart de Capitala nordică
 Am uitat veșnica ta ceață,
 Și liber glasul lirei mele,
 Deranjează pe Moldovenii cei somnoroși.

Dar fiindcă exilul durează, poetul își arată nemulțumirea și nrâțul său în aceste locuri: scrisoarea *către N. I. GnSdiS dela 97 Iunie 1882 Chișinău*.

p. 32. „Zdăs* u nas Moldovanno I toSno, ahx Boae moj
 „(ito to sx nimx delaetsja — sud'ba ego menja bezpokoitx do
 „krajnosti — napsite mne obs nemx esli budete otvfiSat'

în traducere:

Aici la noi moldovenism și antipatic. Ah, D-zeul meu, ce e cu el — soarla lui mă neliniștește la culme — scriți-mi despre el, dacă-mi veți scrie.

Sau scrisoarea *Către Cheazul P. A. Viazemskl, sfârșitul lui Dec. 1822—începutul lui Ianuarie 1823*;

p. 42: Knjazju P. A. Vjazemskomu, konec Dekabrja 1822 g.—naŭalo Janvarja 1823 g. KiSinevx.

Ja barahtajus' vx grjazl moldavskoj, Cortx znaetx kogda „vykarabkajus'. Ty-barahtajsja vx grjazf oteclesivennol i dumai: „OteSestva I grjaz' sladka namx i prijatna—”.

În traducere:

Eu mă bleotocăresc în glodul Moldovei. Dracul știe, când mă voiu cărăbănl de-aci. Tu —bleotocărește-te în glodul patriei și cugetă; Patria și glodul dulce și plăcut nouă—.

El se simte izolat, ca un pustnic în Basarabia: Scrisoarea către Onedic 13 Mai 1823 Chișinău.

„Blagodarju Vasx, Ijubeznyî i poctennyi, za to c'bo vspomnili „vy Bessarabskago Pustynnika”.

în traducere:

„Vă mulțumesc, iubite și stimate, că v'ați adus aminte de un pustnic al Basarabiei.

Sau în scrisoarea adresată unei doamne necunoscute, Noem brie^-Decembrie 1823 Odessa..

p. 63: NeizvSatnymx daman* (<?emovoe) — Nojabrx — De kabr 1823 g, Odessa).

«Oui, sans doute je les ai de'vine'e, [cettes] les deuxfemmes „charmantes qui [se soni] ont daigne" se ressouvenir de l'hermite „d'Od., ci devant *hermite de Kichenef*— J'ai baisé miile fois ces „lignes qui m'ont rappelle" tant de folie, de tourment, [de soire'es], „d'esprit, de grâces, de soire'es, [valse] mazourka etc. — Mon „Dieu, que vous Stes cruelle, Madame, de croire que je puis „m'amuser là ou je ne puis ni vous rencontrer ni vous oublkr. „Helas, aimab'e Maiguine, loin de vous tout maussade [toutes] „mes faculte"s s'anSantissent, j'ai perdu jusqu'au talent des carri- „catures, quoique la fami < lle > des Pr. Mourouzi [m'en ai] „soit si bien digne de m'en inspirer [les des plus grotesques]...”.

Departa de amicii săi, se plictisește: scrisoarea către A. I. Turgenev, 7 Mai 1821 Chișinău,

p. 18: A. I. Turgenevu 7-go Moja 1821 g. Kiăinev.

„...be?%. Kaxamzint, bez% vasx dvu/zx, da eUe bez năkoto- „ry/zx izbrannyh%, soskuâi&'sja î ne vx Kiseneve, a vdali Kamina „K. Galidynol zamerzneâ' l porfx nebom% Italii”. Vx rucS tvoij „predajusja, Otce l Vy, kotoryj sbjizeny sx ziteljami Kammenago

„ostrova, ne mozete-li vy menja vytreboval' na neskol ko dnei
 „(odnakozx ne bolee) sx moego ostrova Pathmosa ? Ja prlvezu
 „vamx zato socinenie vo vkuse" Apokalipsisa... V naăei Bessarabiî
 „vs vpe<?atlenijahx nedostatku n tz, Zdes' takaja kaăa řtj huze
 „ovsjanogo kiselja..."

în traducere :

Fără Karamzin, fără voi doi, ři încă câțiva aleři, mă plic-
 tisesec nu numai în Chișinău ři nu numai departe de căminul lui
 K. Galidin ci ch'ar sub cerul Italiei. In mâinele tale mă dau, pă*
 rinte l Dta care ești aproape de cei ce locuesc în Kamena Os-
 trovo nu mă poți cere pentru câteva zile (nu mai mult) în al meu
 ostrov Pathmos? Eu vă voiu aduce pentru aceasla compunerea
 în genul Apocalipsului... In Basarabia noastră nu e lipsă de im*
 presii, aici e o astfel de cașă') că-i mai rea de cât...')

In „Moldova" (Basarabia) viața ři va ři părut de tot primitivă,
 vezi scrisoarea către fratele său L. S. Pușchin, *Odessa 25 Aug*
1823:

p. 53: „...Zdarov'e moe davno trebvalo morskihz vannz,
 „ja nasilu ulomalz Inzova, ctobx onx, otpustilz menja v* Odessu
 „—fa ostavilz moju Moldavifu i favilsja vz Evropu—Restoracija
 „i Italianskaja Opera napomnili mne starinu i ej bogu obnovili
 „mne duău—Mezdu temz priezzaetz Voroncovz, prinimaelz menja
 „cien' Iaskovo, obzjavljajut' mnă bio ja perehozu pod* ego na-
 „/alstvo, «to ostajus' vz Odessa—kazetsjă i horoSo—da novaja
 „peřal' mne szala grud'—mre" stalo zal' moiix pokinutihx c8pei
 „PriShalz vz K'Senevz na nřsk)l'ko dn.î, provelx ihx neiz'jasni-
 „mo elegiCeski -i vgyhalz ottuda navsegda—o Ki&eneve fa vzd-
 „hnulz—Teper' ja opjat' vz Odessa i vse eăte ne mogu pri-
 „vyknuf k% Evropefskomu obrazu jizni—vprocdemz, ja nigdř ne
 „byvaju krome vx Teatie"

în traducere :

Pentru sănătatea mea de mult mi-au trebuit băi de mare,
 eu cu greu am înduplecat pe Inzov ca să-mi dea drumul Ia O-
 dessa am lăsat Moldova mea ři mi-am făcut apariția în Europa
 —Restaurantul ři Opera Italiană mi-au adus aminte de trecut ři
 zău m'-au reînoit sufletul—Intre acestea a venit Voroncov, m'a
 înștiințat că eu trec sub a Lui ocrotire, cât timp voiu sta în 0-

1) un ři de pilaf.

2) las expresia nįradusă.

desa—și mi pare bine—o nouă tristeță îmi apasă pieptul — m'a cuprins jalea lanțurilor mele părăsite— M am dus la Chișinău pentru câteva zile, le-am suportat neexplicabil de trist — și plecând de-acolo pentru totdeauna—O Chișinău, am respiciat — Acuma-s din nou în Ode»sa și încă nu mă pot cu totul obișnui cu un chip de viață europeană—dealtfel, nu mă duc nicăieri decât la teatru.

L\ numește Chișinăul «Sodomă» în scrisoarea către Cneazul Vjazemski, 14 Oct. 1823 Odessa și în acea către F. F. Vigel', ciornă, din Noembrie 1823 Odessa îi spune „prokljatyj gorodx Ki-Senevx”, învoacă tunetul și trăsnetul asupra wselor lui murdare, asupra dughenelor jidovilor și chiar asupra casei lui Vartolomei. În Chișinău viața-i apărui plină de lipsuri (sg. ne naîdeă' ni milyhx damx, ni svodni, ni knigoprodavca) și deaceia nu-l poate compara (egală) cu vechea Sodomă «Parizx bibleiskil”, pe deplin!

p. 55 Knjazju P. A. Vjazemskomu 14—90 oktj^brja (1823 g). Odessa:

«ZrfeY Stwdza monarhiieskol; ja sx nimx ne tol'ko prija-
„tel', no kol o eemx i myslimx odinakovo ne likavja drugx pere-
„dx drugoms. Citalx-li ty ego posi<*tinjuju brochure o Giecii?..
*VigeV zdeY byl x, i poShali vx Sodomz-Kisenevz, gk? dumaju,
„budetx Vicz-Gubernatoromx.

p. 56 F. F. Vigelju (cernovoe) Nojabr' 1823 g. Odessa:

«(Ja znaju) Prokljatyj gorodt. Kilenevi,
«Ty (ty li){pero ustanetx} (pero)
*Tebja branif jazyk' ustanefa
«(Na) Kogda nibud' na gr65nyj staryj krovz
*Tvoi hz zapaăkanny hz domov%
•Nebesnyj gromi konečno grfanefa —
«/ ne natdu tvoih sledovz.
«(I rihnu ls vdru g) Padutz, pogibnutz plamenoja
*I lavkt grjaznyja zidovz,
«7 pestry'i dom* Varthalomeja.
„(Ne) Takx, (zdSs') (slovamx ...) esli verit Moîseju
„Pogibx neStastlivyj Sodomx—
»No tol'ko sz etlm* (milym*) gorodkomz
„Ja Kilenevi ravnjal' ne smeju,,—
„(Sodomx blistalx i prosvSăten'emx)
„(Pariix biblejsk'j (otli&lsja) by'x otligenx)
„(Ne tol'ko v62livymx)(Gostepriimstvomx i gnhomx)

„Ja s'škomz sx Biblie] znakomx
 „I kz lesti vovse nă privycena.
 „Sodomz—ty znaeš'—byla otli^na
 „Ne tol'ko vSzlivytrx grghoma,
 „No prosvSăteniema, (stihami) piramf,
 „(Gostepriimstvomx i pirami) Gostepriimnymi domami
 „Krasotoj nestrogihx dSva.
 „(Za tema ze) plamennyja st'eVy (I bezpoă'.adnyj gromx).
 „Mne zal' (serdetfno) *ăto* gromami
 „Nada nimx . . . bozii) Ego sraziiz Egovy gnevix.
 „Vz blazenstvo, vx razvlečen'jahz sveta
 „Izbrannyj Bogom fizelov^kx
 „(Skazi, kakx (tvoj) ty provodis') Proveix svoj tnirnyj vlkx
 „No vz *K i&enevi*, v/d/S' sama —
 „Ty ne natde# ni milyh* dam*,
 „Ni svodni, ni knigoprodavca.
 „Zaleja o tvoej sud'bă,
 „(kx tebe) „Ne bojsja ezeli ne pridutz) Ne znajuta, pridu'x
 li kx tebS ,
 „Poda vecera (milyhx) 3 krasavca.
 „(No ja (javljus') priSdu, milyj moj) Na vsjakoj slutfaj,
 grustnyj druga,
 „Liŕ' tcl'ko brudet, mne dosugs
 „Proătus' sx Odessoju (dorogoj) javljus':
 „Tebe" sliiit' ja budu radx
 „Svoej besgdoju sal'noju,
 „No (to 'ko) Vigel'—pogtadi moj zada «—
 „Eto st hi, sl^Jstvenno ŕutka—ne serdi'es' iusmăhnites* lju-
 „beznyj Filip Fii.—V> *skulaete* va (*etomi*) *vertepd*, *gd\$ skutal**
 „Ja 3 goda. Zalej t vasa (uteSit) razsgjat* hot' na minutu—i so-
 „obŕtaju vama svădenija kotoryha vy trebovali ota menja va pis'
 „me kx Sv.jiza 3 (kras.) zna... dumaju godena na upotreblenie
 „va pol'zu sibstvenno satijj men'ăoj (Note scandaleuse) N B,
 „Ona spiŕa va odnoî Komnatg sa br. Mihai. i trtsutsja nemilo-
 „serdio—izx etogo mozete vyvesti vaznyja zakliucenija, predos-
 „tavljaju iha vaSei opy nosti i blagorazumiju—Star&ij brata kaka
 „vy iize zam<?tili glupa kaka Arhierejskij zezla—(vtorij) Van'ka—
 „< . . . > —sledstvenno eorta sa nimi — obn'mitej iha ota
 „menja druzeski — sestrutakze — i sk^ite ima

MARGARETA ȘTEFĂNESCU

„2e—i skuite ims *ăo* Puăkina calueta rucki *Mdiginz, i z^laela*
„ei stas'tja na zemlă—umaltfvja o nebesaha—

„ O kotoryha ne poluřilz (obz nihz) este dostatocnyh* s-
„vSdenij. *Pul'herii V.* obajavue za lainu ito ja vljublena vz nee
, beza pamjati, **i** budu na dnjahz ekzekutorz **i** kamergerz va podr.
„drugu Zaval'evskomu ; Poltora ck'mz poklonz **i** staraja družba !
„Alekseevu tozî **i** eâte 2to —nibud'—Gde **i** co Liprandi? Mne*
„brj homz hoCSsja videt' ego—".

în traducere:

(către Vjazem'ki) Aici e Sturza monarhul; eu cu el nu-s
numai prieten, dar și ceia ce gândim de o potrivă nu mințim u-
nul față de altul. Citit-ai broșura lui ultimă despre Grecia? ...Vi-
gel' a fost aci și a plecat în Sodoma — Chișinău, unde socot, că
va fi ViceGubernator.

(către Vigel)

(Eu cunosc) blestematul oraș Chișinău,
(Tu (tu oare) (pana se obosește) pana)
Limba-ți se (ostenește) de-a bațjocori ³⁾
(Pe) Oare-când pe (păcătosul) vechiul acoperiș
A caselor tale mânjite
Va detuna însfârșit tunetul ceresc ⁴⁾
Și nu voîu mai găsi urmele tale.
(Și tot odată va cădea) va nimici flăcările
Și dughenile murdare ale jidovilor,
Și casa pestriță a lui Vaitholomei.
(Nu) Astfel, (aci) pe cuvânt ')•••) dacă crezi pe Moisi
PI rzând) nefericita Sodomă—
Dar numai că cu acest orășel.
Eu nu îndrăznesc să compar Chișinăul, —
(Sodoma a strălucit și prin cultură)
UJ Pariz biblic (s'a distins) fi'nd distins «))
Nu numai prin po'iteți) (pr'n ospitalitate și păcate)
Eu nu-s prea mult inițiat în cheștiile Bibliei

- 1) prokljîtyj proclət.
- 2) tebja hrănit' jazyk' ustaneta.
- 3) ncbesnyj groma konetno grjanetz.
- 4) slovamz.
- 5) pogibz neătastlivyj Sodoms=nimicind...
- 6) (otlicalsja) byla otlifienz)

Și ale lingușire! pe deplin ')
 Sodoma—tu știi—s'a distins
 Nu numai prin păcatele pol'teței*
 Ci prin cultură, (prin versuri) prin ospete,
 (Prin ospitalitate și ospete) prin casele primitoare de oaspeți
 Și prin frumuseța fetelor bune la inimă)
 (Și pentru ce) săgețile fulgerului (și îngrozitorul tunet)
 îmi pare rău (din inimă) că pr'n tunete
 (Asupra lui... zeii) L-a doborât') mama lui Ehova.
 În fericire, în răspândire de lumină
 Om ales de D-zeu
 (Spune, cum (a *ta*) tu-ți petreci timpul°) ai petrecut veacul
 tău liniștit»)

Căci') în Chișinău, vezi singur —
 Tu nu găiești nici dame plăcute,
 Nici amante⁸⁾, nici librării.
 Îți jălesc soarta,
 (Spre tine) (Nu te teme dacă nu vin) Nu se știe, vin oare
 la tine

Spre seară trei zîne plăcute°)
 (Eu însă (*se* pare) vin, vin, dragul meu) În orice caz, trist
 amic,

Numai cât îmi va fi lene°)
 îmi iau rămas bun de la Odessa (cea scumpă) îmi fac a-
 pariția.

Îți voi sluji' 'J bucuros
 Cu vorba mea prostească,
 Cu versuri, cu proză, cu tot sufletul,

1) Ja sliSkomz sx Bibliej znakomx. I kx lasti vovse ne pri-
 vyfienz.

- 2) velilivymz greriomz.
- 3) Lipsite de severitate — nestrogij.
- 4) srazilî = ruinat.
- 5) ty provodiă = o duci.
- 6) pacinic = mîrnyj.
- 7) dar = no.
- 8) svodnja-i = Kupplerin.
- 9) (m'Iyhz) 3 krasavca.
- 10) liS' tol'ko budet' mm* dosugz.
- 11) ca să-ți slujesc.

Dar (numai) Vigel' — să-mi râzi din urmă •)

Iată versuri, încercări dramat'ce—nu te supăia și nu râie dragă Filip. Fii. — D-ta te plictisești în (această) boriă, unde eu m'am plictisit trei ani. Îți doresc să te distrezi fie și pe un minut și îți comunic>) cunoștința care mi-ai cerut-o în scrisoarea către Sv.; dintre cei 3 știu . . . cred potrivit pen'ru uzul propriu numai pe cel mai mic. El doarme într'o odaie cu fratele Mihai și se chinuește fără îndurare — din aceasta poți să tragi însemnată concluzie, ți-i încredințez Experienței D-tale și înțelepciunii D-tale — Fratele cel mai mare, după cum ai observat e prost ca și bastonul*) Arhiereului—(al doilea). Vanka — < . . . > — în cele din urmă dracul să-i ia ') — îmbrățișați-i din parte-mi frățeste— pe sora lor deasemenea —și spuniți-le că Pușchin sărută mânuțele lui Maigin și-i dorește fericire pe pământ — să tacă despre ceruri — despre care n'am primit (despre ei) încă suficiente dovezi. Pulheriei V. desvăluie-i în taină că eu sunt înamorat de ea, pierzându-mi mintea*), și voi fi într'o zi eczecutor și camerher lui Zavale"vski ; închinăciune Lui Poltoracki și veche prietenie! Lui Alecseevici deasemenea și încă ceva — unde-i și ce-i cu Li-prandi ? Tare vreau să l văd—*.

O descrierea Bacului (râul lângă care e așezat Chișinău!) cu apele sale triste (dămoale) Poetul aruncă cu ironie o privire la situația-i de-acum, dar fost membru al societății literare „Arzamas", în scrisoarea către A. I. Turgenev, a doua jumătate a lunii Iulie—August 1821 Chișinău.

p. 23. A. I. Turgenevu (cfernovoe) -vtoraja polovina Ijulja—avgustz 1511 g. Kiăinevx).

»Vz leto 5 otz Lipeckago potopa—(prevoshoditel'nyj Reinz „i prevoshoditel'noj zalobnyj sverăokz (sidja n) na (luze) luzice „goroda Kiseneva (svoi) imenuemoj Bykomz sideli i plakali vos-„pominaja teba, (o) Arzamasi, (Ierusalimz urna i vkusa) ibo (otz) „blagorodnye gusi veliăestvenno (gusi) barahtalis' predz ihs. gla-„zaml vz mutnyhz (potokahz) vodahz (eja) (Byka) (vy&eskazannoj

1) poStadi mol zadx = să mă batjocorești pe Ia spate.

2) Soobstaju.

3) âezlx = Stab.

4) <Sor[Ń sx nimi.

5) ja vljublenn vx nee bezx pamijali,

„r%6ki i sa bjatskoj) *upomjanutoj*. zivo predstavills' (namz) imz „vasi otsutstvujuație prevoshod tel'stva i (otz izbytki) va polnoie „serdca (nasego) svoego (sostavili my zaseldanie, sostojaStee) po- „lozili uvghdomit o setei (brat ju) <?lenovz pravoslavnago bratstva „(osvj ātajutishz) ukr,āajustihz berega Mojk* i Fonlar kī (ipotomu).

„In al 5-lea an dela Potopul lui Lipețchi — (excelentul Rein și excelentul gr'ere tânguitor, stând pe malurile unei mocirle a orașului Chișinău, -numită Bâc, stau și plâng aducându-și aminte de tine O, Arzamas (Erusalime), căci (nu) nobilele găște maiestos (găștele) se bleotocăresc înaintea ochilor lor (în triste) ape ale (acelui) (Bâc) (acelui mai sus numit râu și cu frățescă) celu' amintit. Viu li (nouă) se înfățișează lipsa Excelentei Voastre și (d'n prisosul) cu deplinătatea inimei (noastre)') am făcut o consfătuire constatând) am hotărât să înștiințăm despre noi pe pravoslavnicii frați (care luminează) înfrumusețază malurile Moikăi și ale Fontankăi—(și după aceasta).

Din scrisorile de până aci citate, am văzut că e vorba și despre persoane d'n Basarabia: *Ipsilanti* (scrisoarea către Davydov), *Tudor Vladimirescu* (aceiași), *Sturza* (către Cneazul Vjazemski) și încă despre alții, d. ex. despre eroii *Skulian* și *Seku*, despre *tordaki* (în scrisoarea către prințul *Vjazemski* din 5 April 1823 Chișinău).

p. 48. K'jazju P. A. Vjazemskomu; 5-go ApreUja 1823 g. Kiăinevz.

„...Esli lftomz ty po<?deă' vx Odessu, ne zaverneh'-li po do- „rogi va Kilenevz. ? *Ja poznamolju tebja 5a Gero/ami Skuljanz „i Seku, spodviznikami lordaki, sz Grecanko/u kotoraja calo- „valas' sa Bajronomz**.

p. 48. Cneazului P. A. Vjazemski 5 April 1823 Chișinău:

„Dacă la vară te duci la Odessa, nu te întorci din drum prin Chișinău? Am să-ti fac cunoștință cu eroii Skulian și Seku, cu lOidaki și cu grecoaica care s'a sărutat cu Byron".

Despre *grecul Sajianos*, „eroul dela Sculeni", despre *fiica lui*, Rodoes, și despre *Caterina Krupenski, soția fostului Guvernator al Basarabiei*, vorbește în scrisoarea către *zakovskif la sfârșitul lui Octombrie 1824 Mihailavskoe*:

p. 93: V. A. zukovskomu Konec Oktjabrja 1824 g. Mihailovskoe.

1) Cu toată inima.

„Ne znaju poluflla-li ty oden' nu'noe pis'mo; na vsjakoj
 „sluSal povtorju vx kratc o dele kotoroe menja zadiraeta za zivo.
 „8-i lgtnjaja Rodoesa Saf'anosa, d 6' Greka, padăago vx Skul-
 „janskoî bitve Geroja, vospityvaetsja vx Kiseneve u Kateriny
 „Hristoforovny Krupenskoj, zeny byvSago vicx—Gubernatora
 „Bessarabii. Nelzja-li sirotku prijutit'? Ona plemjannica Ruskago
 „polkovnika, sl dstv. mozetz otv'caf za dvorjanku.

în traducere:

Nu știu primit-ai foarte trebuincioasa scr'soare; în orice caz îți repet pe scurt despre afacerea care mă interesează în chip viu. Rodoes Safianos de 8 ani, fata grecului, care a căzut în lupta dela Sculeni ca un erou, e crescută la Ch'șinău la Caterina Hristoforovna Krupenski, soția fostului Vice-Gubernator al Basarabiei. Oare nu trebuie s'o ocrotim pe orfană. Ea e rudă a polcovnicului rus, prin urmare poate să se înfățișeze ca o nobilă.

Despre *Vartholomei și casa sa* se vorbește în scrisoarea către Vigel', mai sus menționată, și în scrisoarea către *Gorcakov*, sfârșitul lui *Ianuarie 1823 Chișinău* puțin : p. 45. V. P. Gortfakovu, *konec Ianuarja 1823 g. Kismeva.*

„Zimna mne' ryhloju s^enoju
 „Kx vorotamz zagrada put'
 „Poka tropinku predz soboju
 „Ne protopiu ja kakx nibud',
 „Siiu ja doma, kakx bezdeYnikz ;
 „No ty, <So budeta va ponede.'nikz,
 „cto skazeŧa naS% Vartholomej.

în traducere :

Iarna mi-a găurit zidul
 Mi-a închis drumul spre porți
 Cât nu-i parte înainte-mi
 Nu fac un pas nicăieri;
 Stau acasă, ca un pierde-vară ;
 Dar tu, ce va fi Luni
 Ce ne va spune Vartholomei ?

Din citațiile de până aci se găsesc și nume de femei; *Mai-ghin* (nu lasă a înțelege cine anume era) și *Pulheria*, fiica lui

VartolomM, pare că l-au interesat mai îmult din societatea basarabeană (deși, am văzut, mai sus că spune că Chișinăul n'are doamne plăcute).

Aluzie la gusturile soc'etății de-acolo din Chișinău în scri-soarea *către Cneazul P. A. Vjazemski 6 Februarie 1823 Chișinău*, p. 46 : Knjazju P. A. Vjazemskomu 6 go fevralja 1823 g. K binevs,

„U nasx pos!6 zavtra balz — priăziai potancovat' „— Poltorackie zovutx.

„*Stastie supruzeskoe*

„Domu sidja i bezx deVa

„Budu n62no govorii'

„Ahx mol drugz l kakx ty < , . . , > !

„ *Votz modnye stihi vz KisinevS* — ne moi — Poltorackago vx ci st' buduStej mo.j zenit'by".

în traducere :

„La noi poimâne e bal — vino să dansăm —

Fericire casnică

Stând acasă și fără treabă

Voiu vorbi gingaș *)

Ah tovarășul meu I Cum tu . . . I

Iată versuri la modă în Chișinău — nu ale me'e — ci ale lui Poltoracki — în cinstea căsătoriei mele.

Basarabia îl inspiră totuși pe poet. În *scrisoarea către A. A. Beztulev* (ciornă) vorbește despre versurile sale „Contemplații din Basarabia".

p. 52: „ . . Vz razsuzdenii 1824 goda (ja) postarajus' „prislat' (vamz) tebe svoi *bessarabski/a bredni*".

în traducere:

La începutul anului 1824 mă silesc să-ți trimet (să vă) ale mele Contemp'ații din Basarabia.

Atât cuprinde această parte a Corespondenții lui Pușchin cu privire la Basarabia și Moldoveni. Pentru o cunoaștere completă a acestui material ar trebui cercetate toate cele"alte scrieri ale lui)

\\) In corespondența lui Pușchin apare și numele lui Alex. Rosetti (vezi Cjavalovskj *Pis'ma Pulkina i K Puskinu Moskova* 1925 Gos. Akad. Hudaă. Nauk și indicele de la colecția *Pis'ma*

mal ales Jurnalul „D evnik” (Vezi interpret rile lui Modzalevski, p. 177—538). Intere a te ar fi, dacă am putea cunoaște și scrisorile locale lor mo dovenl că re Pu chin. In culeg rea lui M-Cjavlov kj: *Pi ma Pu kina i k Pu kinu*, p. 8. se găsește un bilet al Iul A. Balș (Ocț. 1820—Iunie 1823 Chișinău;— „Comment f i e p ur vous trouver ?”

In erpret r le lui Modzalevski, aducătoare de explicații, înlesneș e c ti orului înțel gerea cuprinsului și a unor aluzii din aceste sc isori. M n 'onăm câteva no e privitoare tocmai la pasagiile de roi r r d s mai sus:

Puș hin dă exp icări d spre revoluția d'n 1821 lui Davydov, care era „d kabrist”, d portat apoi în Siberia (p. 224). La Odessa a lucr t e era, Hușii au sprijinit-o. Ipsilanti a locuit la Ch'șinău pe Ia începutul anului 18 0, la sora sa, soț'e a guvernatorului Katakazi. Fondatorul eteri i a fost grecul Skupas. Știri rusești despre d sfășurarea revoluției. Despre relațiile dintre Pușchin și Mihail Suțu la Chișinău și felul de viață al acestui din urmă și a familiei ale aci, apoi în Rusia ; despre familia Ipsilanti în Basarabia și Cn azul George Kantakuzen, membru al eteriei; omorârea lui Tud r Vladimirescu, de către Ipsilanti, pentru că a îndemnat pe Va ahi p ntru propria elib rare, ci nu la susținerea cauzei grecești, d spre *Masonerie în Basarabia* (p. 231), despre Ioan Balș de la Gura-Galbăiă, despre Vartolomei (p. 263), despre „horonk *Ku onica* Puieria” fiica lui Vartolomei (p. 263), despre Eroiii Skuljan, S ku, lord ki O impiot (p. 268); despre grecoica ce-a cunoscut-o Byron (258); despre Sturdza, syn byvsego Pra. vitelja Bes rabii (p. 278), care a cunoscut bine pe Pușchin și-a fost cunoscut de acesta — scriind reciproc unul de-altul în jurnalele lor ; impresiile minunate de bine ale lui Vigel' despre Pușchin (p. 279) ; despre familia Cneazului Muruzi (p. 291); desprej Krup nsky «bol's j hleboso ” (p. 219); despre Liprandi, prețuitu amical lui Pușchin, și înalt fun ționar în Basarabia (p. 237), despre Gorcakov (p. 235), despre *Șalul Negru* (p. 228), etc.

O lipsă simțită în acest volum e aceea a indicelui, indispensab'l la o atât de b gată colecție de note și observații.

Margareta Ștefănescu

Pu kina k Elizavete Mihajlovne Hitrovo 1827—1832 trudy Pusk. Doma vyp. XLVIII, Leningrad 1927 izd. Akad. Nauk SSSR, 1927, redaktor Izd. ak. S. F. Platonov.

O comunicare la Academiile rusească despre Români

N. V. Viatkov în *Izvestija otdelenija ru^ks o jazyka i stovesnosti imperatorskoi Akademii nauka* 1914, tom XIX, cartea a 4 a, sub titlul: *Iz oblasti vlian'ja rusk i literatury na rumynskuiu*, (din domeniul influenței literaturii rusești asupra celei românești) recenzează cartea d-lui A. Epure: *Influența fabulistului rus Krylov asupra lui A. Donici și C. Stamati*.

N. Vlaicov, după ce arată că domnul prof. Ilie Bărbulescu este titularul catedrei de slavistică din Iași—sub direcția căruia a lucrat domnul A. Epure, afirmă că Al. Donici și C. Stamati, amândoi fabuliști români din Basarabia, au jucat un rol mare în istoria literaturii românești.

În partea I—spune recenzorul—Al. Epure tratează „istoria întrebării”: influența literaturii rusești asupra Românilor a cărei început îl pune în timpul lui Petru cel Mare, întărindu-se în veac. al XIX-a. înșiră apoi scriitorii cari au scris despre Al. Donici și C. Stamati, arătând talentul fabuliști or în lucrările lor originale și în cefe prelucrate după Krylov.

În partea a II-a, d-l Epure după ce combate întâlnirea personală a lui Al. Donici cu Pușkin ca fiind neadevărată, întru cât datele biografice nu permit această afirmare, trece la subiectul care-l preocupă. N. Vlaicov laudă sistemul de lucru al d-lui Epure, căreia fabulele caracteristice și cele comune și le alăturăază originalului. Observă că atunci când fabuliștii români se cam îndepărtează în traduceri de original (cum e mai ales Donici) „perd orice poezie”. Apoi spune, că, luând în considerație mai mult forma, vom găsi că fabulele lui Al. Donici sânt mai bune ca ale lui C. Stamate. Versurile celui dintâi sânt mai armonioase mai poetice decât versurile prozaice ale lui C. Stamate. În general Donici ține mult la formă, pentru care jefuie adesea conținutul. După d-l Epure însemnătatea acestor doi fabuliști constă într'aceea c'au tras primele brazde în ogorul fecund al literaturii românești.

N. Vlaicov încheie, constatând cu plăcere că învățații, atât cei Români cât și cei Ruși, încep să se intereseze de influența literaturii rusești asupra celei românești și dorește domnului Al. Epure un început bun.

Th. Holban

Iarăși chestia rotacismului și disimilării

În comuna Coșcodeni din județul Bălți și prin împrejurimi am găsit următoarele cuvinte cu rotacism: *păr*, *mai'rainte*, *mai'rapoi*, *marunchi*, *pâroi*, *de-amăruntul*, *nimârui*, *șără*, a *șirâl*, *Ghe-rea* (nume de familie ; probabil e rotacism dela numele de femeie Ghe-nea), *gerunchi*, *suschiră*, *ghire (bine)* și altele. Toate acestea sunt o dovadă că cuvintele care au *n* intervocalic prefăcut în *r*, sunt rotacisme, care era un fenomen general în limba românească cf. Arhiva, XXXV, 2 p. 123, după cum dovedește d-l prof. Ilie Bărbulescu,

D-l Sextil Pușcariu a revenit, (cf. Margareta Ștefănescu în Arhiva No. XXXII, 2 p. 151 și urm.), spunând că nu întotdeauna sunt disimilări; de asemenea a revenit și d-l Procopovici care în Dacoromania IV, 2, p. 1175, zice la fel, luându-se după d-l prof. Ilie Bărbulescu, care reprezintă această părere în Arhiva loc. cit. și în opera sa. E regretabil însă că domnii S. Pușcariu și Procopovici, revenind la părerea d-lui Ilie Bărbulescu, nu spun aceasta, cum cere adevărata știință.

Th. Holban

Fenomene linguistice din Basarabia

Moldovenii dintre Prut și Nistru se împart în două grupe: cei care trăiesc în regiunile păduroase se numesc *codreni*, iar cei dela câmpie, *câmpeni*. Deosebirea dintre dânșii nu constă numai în port ci și în limbă. Astfel la câmpeni se păstrează fenomenul: *a* neaccentuat înainte de vocală accentuată nu se prefăce în *ă* după cum de obicei există această lege în limba română. Exemple: la câmpeni *haram*—*h* codreni *hăram*, *bălan*—*bălan*, *matană*—*mătană*, *matasă*—*mătasă*, *harapnic*—*harapnic*, *lăsat*—*lăsat*, *bătut*—*bătut*, *talanca*—*talanca*, *baiță*—*băită* (bădiță), etc.

Afară de aceasta, câmpenii mai au în limba lor un fenomen foarte interesant. Exemple: l'au *bătută-lă*, l'au *trănită-lă*, l'au *fugărlă-lă*, s'au *sfădltă-lă*, ne-au *văzută-lă*, l'am *lăsată-lă*, apoi *hotărâtă-lă*, *venită-lă*, *trănită-lă*, etc, etc. Acest — *lă* este un pronume arhaic, care s'a păstrat și, în virtutea tradiției, îl mențin în limbă, deși fără nici un rost, întru cât vedem—din exemplele citate mai sus—că ei mai pun un pronume înainte.

Th. Holban

RECENZII

P. P. Negulescu: *Reforma învățământului*, București 1927, p. CLXXXVIII -f- 250. Editura „Casei Școalelor”.

Orice istorie scrisă trebuie, după concepția modernă a acestei Științe, să cuprindă, în expunerile sale, și un Capitol despre mișcarea culturală a poporului cu care se îndeletnicește. În acest Capitol are să intre, mai întâi ideile mai mult ori mai puțin generale, acele principia'e și curente de gând're cari se desprind d'n activitatea cercetătorului în feluritele ramuri ale Științelor, Litere'or și Artelor; acest Capitol nu se ocupă, pr'n urmare, de cercetările de specialitate ale acelor ramuri, ci numai de rezultatele generale ale acestor cercetări și cel mult și de directivele sau metodele după cari se fac. În al doilea rând, apoi, intră în Capitolul acesta de Istorie a Culturii—pentru că Istoria nu este moaște, ci un organism viu—aprecierile istoricului scriitor, în legătură cu mediul cultural și social al epocilor, asupra valorii acelor ide', curente și directive din punctul de vedere al progresului, ce ele au fost sau nu în stare să ducă societății a cărei Istorie o scrie.

În acest fel înțelegând rostul istoricului, revista „Arh'va”, care caută să studieze și să lumineze viața istorică a poporului românesc, se simte datoră, când se poate, să se ocupe și cu problemele de învățământ; aceasta o face însă în cadrul aceluia rătăcit: nu analizându-le din punctul de vedere al cercetărilor speciale pedagogice, ci numai din cel al ideilor generale, al curentelor de gândire și al direcțiilor sau metodelor cari se desprind din acele cercetări speciale. Acesta e și motivul pentru care voiesc a mă ocupa aici de cartea „Reforma învățământului”, care după titlu ar părea mai mult de natură pedagogică, dar în fond intră

ILIE BĂRBULESCU

în sensul pomenit mai sus, și în cadrul Capitolului despre Istoria culturală a Românilor.

Volumul acesta cuprinde în esență gândirile autorului, concretizate în 4 proiecte de lege,—pentru „reforma învățământului” întru toate gradele, începând dela Școala primară elementară cu grădinițele obligatorii de copii, premergătoare ei, cu învățământul primar superior obligator și cu învățământul adultilor, trecând prin școala secundară teoretică și profesională cu corolarul ei școala medie, apoi prin Universitate, spre a culmina în urmă cu Academia de Științe, care va fi o prelungire a Științei ce ar trebui să se facă, dar nu s-ar prea fi făcând, în Universitățile.

Volumul cuprinde însă și un Proiect de Lege pentru organizarea Administrației și Controlului învățământului, care se face tot în interesul bunului mers al Învățământului de toate gradele; și mai e prevăzut cu o Introducere și un Discurs ținut în Senat, în cari se explică și se lămurește gândurile autorului, cari au prezdat alcătuirea proiectelor sale de lege.

Dacă faptul, că autorul s-a gândit să cuprindă sub o privire unitară întreaga învățăminte noastră, pe care l-a studiat în toate gradele lui înainte de-a-l legifera, arată superioritatea concepției sale față de reformele încercate până acum de alții. Negulescu a înțeles că a studia învățământul în etape, adică sau numai cel primar mai întâi, pe urmă cel secundar și în urmă cel universitar, ori studiind pe cel secundar mai întâi și apoi pe cel universitar și în sfârșit pe cel primar deosebit, cum s-a făcut de alții, înseamnă să faci legi defectuoase pentru oricare din aceste etape sau grade; căci, în fond, e, pentru un spirit observator, o mare legătură de continuitate și ajutorare reciprocă nu numai între învățământul secundar și universitar, ci chiar și între cel primar și universitar, dacă legiuitorul vrea să obțină maximum de efecte pentru progresul cultural și social al țării. Studiind și reformarea școalelor în etape face ca legiuitorul să piardă firul de legătură și de influențe reciproce dintre gradele de învățământ. E aceeași psihologie care se observa la școlarul din licee de până mai acum, când nu dădea examen de fine de an odată la toată materia fiecărui obiect, ci numai la părțile din ea în cursul anului; acest școlar care astfel trecea clasa, chiar de era bun elev, nu rămânea cu idee clară despre legăturile dintre părțile obiectului și deci, nici despre întregul obiect, astfel că trecea

RECEN II

clasa cu foarte slabă Înțelegere de cuprinsul materiilor ce învață și de unitatea lor. Tot astfel nu poate avea idee justă de nevoile învățământului de orice grad și de chipul cum să le îndrumeze reformatorul care le vede numai în etape pe fiecare și izolat.

Această concepție largă, pe care i-a dat-o spiritul său de profund observator, l-a pus, apoi, în stare să formuleze tot așa de larg și scopul învățământului. După autor (p. LXXXI și LXXXVIII), «Școala—primară, secundară și superioară—caută, pe de o parte să dezvolte posibilitățile sufletești ale tinerilor, spre a le ajuta să funcționeze normal și intensiv, ca oameni și ca adevărați fericiți de răstăcirii și atitudini etice și sociale urâte și nedre, iar pe de altă parte, caută să le dea cunoștințele indispensabile în viață; dar încă trebuie ca, în același timp, să „lucreze, pe de o parte la unificarea sufletească a neamului nostru, acum după război, ca să-i consolideze unitatea politică, iar pe de altă la apropierea claselor sociale, ca să întărească organismul statului" (p. CLXX).

Potrivit cu acest scop, autorul crede că, spre a-l ajunge, trebuie să se schimbe metoda de până acum, să se formeze în școli tânăra generație. Și cere, anume, ca în grădinile de copii și școlile primare să se introducă, în locul metodei hiar intuitive, metoda sau „școala muncii"; în învățământul secundar să se renunțe la ideea specializării în cursul superior, cum era până acum, și la ideea unora de a i se pune ca bază materia era unui obiect, așa Filosofia (după d. prof. I. Petrovici) ori Sociologia (după d. prof. Zeletin) sau alt obiect, ori Științele pozitive după alții (așa după d. prof. E. E. Racoviță de la Cluj) ci să se considere toate materiile egale de importante pentru cultura generală a elevilor și încă să se dea o mare dezvoltare nu numai de li se, cum se face, ci de școală profesională; în învățământul universitar, apoi, să se prevadă pe de o parte un an preparator, pe care ca astfel studenții să poată înțelege cursurile specializate lor din Universități, iar pe de altă să se facă „cursuri enciclopedice cu caracter de sinteză" cari îmbrățișând mai multe Științe deodată, să completeze cursurile de specializare și astfel ele să lărgescă orizontul minții studenților lor pentru problemele științifice și înțelegera unității vieților de pe pământ. Pentru atingerea a celui scop formulat al învățământului, ce am arătat mai sus, apoi, autorul mai preconizează în învățământul superior „extensiunea univer-

sifară", adică conferințe, ținute de profesori ai Universităților în afară de Universități, cu caracter popular și pentru rarele public, în diferite orașe, asupra diferitelor chestii de actualitate.

În sfârșit, ca o prelungire a cercetărilor științifice—cari se fac în universități, dar nu într-o suficientă măsură, din pricină că profesorii din ele, fiind prea mult ocupați cu facerea cursurilor, n-au timp și pentru așa cercetări—autorul cere transformarea Academiei Române din instituție numai pentru studierea limbii și istoriei Românilor, cum e astăzi, într'un institut de cercetări în domeniile tuturor științelor; ori, dacă Academia Română se împotrivește la așa transformare, cere crearea, alături de ea, a unei alte Academii care să aibă acest scop și căreia statul să-i puie la îndemână, formându-i, o mare bibliotecă și alte mijloace de lucru.

Astfel înțelege d. Negulescu că trebuie reformat învățământul nostru. Sunt, în această reformă a sa, o lărgime de vederi și o fineță a spiritului de observație, nebănuite chiar la noi, și acestea împreunate cu rezultatele celor mai noi cercetări ale Psihologiei și Filosofiei cu privire la chipul cum se capătă cunoștințele de mintea omenească, într'adevăr, preconizând „metoda muncii” în potriva chiar a metodii intuitive, în gradinele de copii, școala primară elementară și superioară și în școalele profesionale, s-a întemeiat pe ultimile cercetări ale acestor științe și ale cugetării filosofice, cari arată că cunoștințele omenești se formează în minte-ne, deci și în mintea copilului, nu numai prin simțurile pasive, văz, auz, pipăit, miros și gust, adică nu numai prin contemplație, ci și prin sensuațiile musculare și voință, adică prin simțurile active. Iar simțul fin al observației se vede, în comparație cu încercările de „reforma învățământului” ale altora, la sâruița ce pune de a se da mare dezvoltare nu liceelor, ci școalelor profesionale. Dacă s-ar fi ascultat ideea aceasta a sa, învățământul nostru secundar n-ar fi ajuns în halul de ignoranță a elevilor la cari asistăm și apoi n-ar mai fi fost nevoie să creăm, pentruca acum să fim nevoiți a transforma, cum se face chiar în acest an școlar, diferite școli teoretice în profesionale, cum s-a făcut s. ex. la Plenița din Oltenia, la Becești din Iași și în alte părți. O mare greșală, eșită din lipsa unui așa fin spirit de observare a realităților ar fi fost desigur și încercarea (d-lui profesor I. Petrovici d'n Iași) de a transforma liceul din școală cu 2 cicluri, inferior și superior, în liceu unitar. Această mare eroare nu e însă în re-

forma de care vorbim, fiindcă spiritul de observație s-a arătat autorului că aproape 3/4 din numărul școlarilor intrați în clama, apucă altă direcție de cât aceea de a merge mai departe în cursul superior al liceului, așa că, prin o unificare a celor 2 cicluri toți acești elevi cari s-ar fi lăsat de școală la terminarea clasei a 4-a ar fi rămas, în societate afară fără cunoștințe indispensabile în ea. Precum, de asemenea, spiritul de observație a realităților l-a făcut să nu admită organizarea liceului cu o materie ca fundament (așa Filosofia după d. prof. Petrovici) în fiecare clasă, căci ar fi dat elevilor o cultură în sens unilateral și protivnic scopului școlii, Filosofia fiind prea abstractă și prea lipsită de date pozitive sau măcar coerente și unitare. Și nu pe această cale se pot dezvolta puterile sufletești ale elevului, care-i unul din elementele scopului esențial al învățământului. În sfârșit, desființarea secțiunilor de specializare de mai înainte din cursul superior al liceului și înlocuirea lor prin 3 ani comuni și numai unul de specializare (clasa VII) sunt iarăși o dovadă de înțelegere a realităților, deși, ce e dreptul, această desființare au cerut-o mai demult deja mare parte dintre profesorii secundari și președinții comisiilor de absolvire a liceului. Sunt și eu de părere, că se procedează prin înțelegerea realităților, când se pune în cadrul Universității anul preparator, pentru ca studenții să poată pricepe cum nu se cade cursurile de specialitate universitară; căci numai profesorii universitari pot cunoaște lipsurile culturale cu cari vin studenții din liceu și din care pricină nu înțeleg lecțiile lor de specializare.

Autonomia universitară, pe care o susține autorul, e lucru bun, cred și eu; numai, aici pare-se că ar trebui să se pună oarecând să se lupte împotriva spiritului de gașcă, clădit pe Interese personale sau de alt fel, între profesori. Va fi bine ca la recomandarea profesorilor să se ceară în rândul întâi lucrări scrise și numai în rândul al doilea colocvii sau examen. Dar și la această cerere va trebui, cred, să se pună sancțiuni împotriva aceluiași vechi spirit de gașcă, constrângând prin lege pe raportorii asupra scrierilor să decida în raportul lor ce, anume idei noi a descoperit sau a desprins candidatul în lucrarea sa. Prin aceasta raportorul va trebui să dovedească el însuși, mai întâi, că e bine cunoscător al problemei tratate de candidat; căci, dacă se va dovedi, apoi, că nu știe să arăte acele idei noi, el însuși își va compromite situația

sa p ntru viitor. Pân-acum însă rapoartele cuprind de regulă numai generalități, fără să se arate ce nou aduce candidatul; și de asta a fost cu puțință că cei mai mulți candidați, deși n'au scris decât compilații, să fie recomandați de raportori profesori deadreptul pe temeiul vestitului articol 81.

Și eu cred, că va avea bun efect pentru formarea spiritului științific al studenților crearea acelor „cursuri enciclopedice cu caracter de sinteză”, pe care le recomandă volumul de care vorbim. Se s'mte, înadevăr, nevoie de aceasta pentru lărgirea orizontului de vedere al lor. De altfel, că prevederea unor așa cursuri însemna, din partea autorului acestui volum, simțirea nevoilor reale culturale ale tuturor, dovedește faptul că îndemnul acesta al său a și început a da roade; căci a și creat o mică atmosferă intelectuală în acest sens. Anume profesorii de Filosofie de la Universitatea din Iași (d-ni I. Petrovici, P. Andrei și M. Ralea)s-au înțales între dâșii să creeze și au creat în acest an „Minerva, revistă de *sinteză* culturală” din care au și apărut pân-acum 4 ijscicole. Această revistă, însă, nu prea în'ep!inește bine rolul pentru care a fost făcută, articolele-i fiind adeseori nu complet sintefee cum ar trebui, ci cu mari lipsuri. Astfel, cel al d-lui prof. I. Petrovici cu tit'ul „Credința în progres” pretinde să ne dea, rânduind în trei grupe sau tipuri es nțiale, teoriile cari s-au emis cu privire la idefa de progres. Și ne prezin'ă insuficient și superficial teoria evoluției retrograde, a stabilității și a evoluției progresive. Vorbește de J. J. Rousseau p ntru întâia, de Nietzsche, Schopenhauer și Remy de Gourmond pentru a doua, de Hegel și Auguste Comte pentru a treia. Uită însă să încadreze în această „sinteză” tocmai pe cel mai de seamă gânditor cu privire la mersul umanității, pe Vico, care, în a sa monumentală operă „*Principi di una Scienza nuova*”, formulează, cu o intuiție genială că omenirea trăește într'un vecinie „corso e ricorso”. In felul insuficient, cum e scris articolul d-lui Petrovici, poate fi bun pentru o conferință de vulgarizare, scop pentru care a și fost făcut mai întâi pentru „Ateneul popular N.Iorga” din București; spre a împl'ni rolul *științific* de „sinteză” însă și a fi publicat m o revistă cu așa caracter, nu.

Apoi, articolul d-lui Al. Ros.tti cu titlul: „Fonetică istorică, Fonetică g ernală și Fonetică experimentală” — care, potrivit cu scopul „Minervei”, vrea să ne dea sinteza cercetărilor obiec-

telor din titlu — are cusurul de a ne da unilateral și, prin urmare, Iară necomplect și eronat această sinteză. D-nul Rosetti, fiindcă a învățat dânsul și a lucrat la Paris în Institutul de Fonetica experimentală al abatelui Rousselot dela Sorbona, ne prezintă Școala franceză de Fonetica experimentală ca singura dătătoare de ton și formatoare de nouă directive în studierea sunetelor limbilor pe cale experimentală cu aparate. În fond însă lucrul e unilateral, dacă n-ași putea z'ce chiar fals, prezentat astfel. Căci există alături, și tot așa de demult, ba chiar mai veche, în diferite centre, o școală de Fonetica experimentală anglosaxonă și germană. Dovadă de asta poa'e sluji — spun în treacăt — chiar faptul, că la „Congrasul internațional al filologilor", ținut la Haga între 10—15 April 1928, constituindu-se „Societatea internațională pentru Fonetica experimentală" (cu nume'e ch'ar eng'ezesc: International Society of Experimental Phonetics), Congresul, deși luau parte și reprezentanți ai Școlii pariziene, a ales președinte al Societății pe prof. Scriptura din Viena, iar nu pe careva din Paris. O lipsă importantă, proven'tă din judecată unilaterală, dar, și în prezentarea acestei „sinteze" din domeniul Filologiei, deși articolul dă o serie de cunoș'tni folositoare cititorilor dela noi.

Astfel că, pentru ca să nu se întâmple așa lipsuri din insuficientă și unilateralitate și la acele universitare „cursuri enciclopedice cu caracter de sinteză", autorul volumului ce analizăm aci, sau oricine va avea frumoasa inspirație de a real za astfel de cursuri la Universitățile noastre, va trebui să ia, în vre-un fel, măsuri, ca aceste lecții să fie de adevărată sinteză, iar nu de superficialitate și vulgarizare sub firma pompoasă de sinteză și enciclopedie.

Dar ceea ce e cu deosebire rezultat din observarea nevoii realităților este acea „extensiune universitară", adică conferințe „asupra chestiunilor ce vin neconținut la ordinea zilei", pe cari profesorii Universităților ar avea să le facă pentru marele public extrauniversitar. Aceasta e o problemă la care și eu m-am gândit de multe ori, sub impresia examenelor de absolvire a Lice lor ce am prez'dat deseori înainte de război. Dădeam subiecte asupra ches'iilor de actualitate, ca să se facă teze scrise. Și am observat că școlari' aveau—în toate orașele unde am prezidat—ideile anumitor ziare mai răspândite asupra diferitelor chestii. Acestea, deci, le formau mințile, fie în chestii politice externe, fie în chestii in-

terne de natură politică, economică sau socială actuale. Iar apoi, ca studenți, și pe urmasii cetățeni, citind mai departe aceleași ziare răspândite, ei lucrează chiar în societate după acele anumite idei pe cari le-au întâmpănat și le întipăresc mereu în sufletul lor acele anumite ziare foarte răspândite, lată de ce, potrivit chiar cu unul din elemente ale scopului învățământului: de a face unificarea sufletească a neamului nostru, va trebui ca fără întârziere să nu se mai lase publicul și chiar pe studenți pradă ideilor și îndemnărilor provocatoare de dezbinare și descompunere socială, cu cari îi hrănesc ziarele anumite ziare și curente nesănătoase. Rolul acesta nu-l poate îndeplini nimeni mai bine, desigur, decât Universitatea; de cât și aici trebuie să se ia anumite măsuri ca acest gând frumos și folositor prin excelență să nu fie și el schimbat în rău de vechiul spirit de gașcă și politicianism. Deși eu înclin să cred indispensabilă așa „extensiune”, chiar și în cursul superior al liceului.

În sfârșit, în această „Reforma învățământului” se mai prevede, spre a se da noui îndemnuri cercetărilor tuturor Științelor, transformarea vechii Academii Române, sau crearea unei alte Academii în care toate Științele să fie reprezentate. E și aceasta potrivit cu noile noastre nevoi de după război, de sigur. Numai că și aici trebuie să se ia măsuri, ca să nu se încuibe — ca în vechia Academie Română — spiritul de gașcă, care regulează aproape totul după interesul individual, sectar sau de grupare și care, de asta, paralizează toate bunele intenții. Să se ia măsuri, deci, ca cei chemați în Academie, să fie aleși după criterii numai științifice, iar nu după alte criterii, ca de pildă după „ajutorul” ce pot aduce unora sau altora din cei cari îi aleg.

În anul 1927, un cunoscut preot și profesor, membru activ al Academiei Române, — care însă va fi fost ales nu pe criterii științifice, căci nu are vre-o valoare pentru Știință, ci cel mult pentru „ajutorul” ce va fi dat sau făgăduia că va da în sânul instituției vreunei găști sau vre-unui conducător de gașcă, — propune Academiei pe un învățat, spre a fi ales academician onorar, nu numai pe temeiul operelor științifice de însemnată valoare, ci și acesta, în adevăr, avea, ci, pe lângă acestea, îl mai propune încă și pe motivul că: „ni-a fost întotdeauna de ajutor”¹⁾. De un așa

1) *Analele Academiei Române*, tom, XLVII', București 1928, pag. 153.

fel de recomandare nu era nevoie pentru învățatul ce propunea, căci acesta era destul de distins prin operele sale științifice și trebuia să fie ales numai pe temeiul lor; dar prin ea cuviosul preot trăda inconștient spiritul ce domină în Academie la alegerea altor membri: „ajutorul” de feluri deosebite ce se poate avea prin cei pe cari îi aleg. Din pricina acestui spirit, n-au fost și nu pot deveni membri cei ce nu pot sau n-au avut de unde oferi sau făgădui vre-un „ajutor”, ci numai mai cari, ca cuviosul părinte, n-au scris descoperiri de adevărate necunoscute sau creatoare de direcții noi; de aceea, n-au putut ajunge membri ai Academiei Române nici în trecut, răposatul profesor D. Alexandrescu de la Universitatea din Iași, cel mai mare și valoros scriitor de cărți juridice al nostru; nici acum prof. Oreste Tafrali, un însemnat arheolog al nostru; nici prof. E. Lovinescu, un distins scriitor al Istoriei Literaturii și Culturii române moderne; nici prof. Ilie Minea, un prea valoros cercetător în domeniul Istoriei Românilor; nici Iorgu Iordan un însemnat profesor de Romanistică la Universitatea din Iași și scriitor apreciat și de Romanistica din apus; nici prof. Șt. Zeletin, un valoros gânditor în domeniul Sociologiei noastre; nici încă alții. Toți aceștia, cari nu au fost aleși și nu fac parte din Academia română, sunt, prin scrierile lor, cel puțin încă o dată mai valoroși pentru Știința de cât mulți din cei cari au fost aleși, mai ales anii din urmă, în secțiunile istorică și literară și, deci, fac parte din ea. Singura excepție e învățatul de mai sus. Ei bine, tocmai de asta, pentru ca buna intenție a autorului „Reformei învățământului” să poată da roade sănătoase va trebui să ia măsuri, când va avea puțină de realizarea ei, ca Academia cea nouă să fie fertilă de spiritul de gașcă și de năzuirile după „ajutor” cari o caracterizează pe cea veche. O Academie trebuie să aleagă pe membrii ei numai pe criterii științifice, și numai în cazuri extraordinare și pe marii bărbați de acțiune.

Volumul „Reforma învățământului” de care vorbim aici e, cum se vede, o comoară de vederi prin ipoteze largi și de fine observări ale realităților noastre sociale; el e însemnat încă și prin gândirile noi ce sugerează cititorilor săi. Împreună cu aceste sugeri, volumul poate sluji istoricului, drept frumos material pentru scrierea Capitolului de Istoria noastră culturală de la începutul secolului al XX.

Ilie Bărbulescu

ȚH. HOLBAN

Ilie Bărbulescu : *Curentele literare la Români în perioada slavonismului cultural*, p. VH-f-423, București 1928.

În această carte autorul prezintă în sinteza ideilor sale perioada Slavonismului cultural pe care o împarte în două părți: slavonismul etnografic (s. X—XII) și slavonismul cultural (s. XII-XVII).

Mai întâi stabilește că Dacia traiană oficială se cuprindea între „râul Temeș din Banat la apus, latura nordică a Carpaților Ungariei la miază noapte, cursul superior al Nistrului și întreg râul Șiret din Moldova la răsărit și fluviul Dunărea la miază-zi”; Moldova veche de la Șiret nu intră în Dacia traiană, se pare că nu făcea parte nici Muntenia de la răsăritul Oltului până la Șiret și poate și partea Banatului de la apusul râului Cerna până la Timeș, ca și porțiunea Transilvaniei de la Moigradspre latura de nord a Carpaților,—în cadrul acestui teritoriu se va des’ășura influența slavonă.

Slavii se constată de timpuriu în Dacia traiană ; în secolul al VI-a. Iordanes ni-i arată în chip documentar că se aflau de la râul Uit prelungit vertical: spre răsărit și nord, adică în Transilvania, Muntenia, Moldova și mai departe în Rusia. Slovenii — de neam bulgar — se întindeau de la Șiret sau Carpații vestici ai Moldovei spre apus peste Muntenia și Transilvania; iar Antes — de neam rusesc — se întindeau de la Șiret spre răsărit peste Moldova și în Rusia. Românii se constată în Dacia traiană abia în sec. XII când Slavii Bulgari se întindeau și la apusul Oltului, Oltenia, Banat și Transilvania '). În veacul al XII în Moldova locuiau numai Slavii Antes, poate și ceva Bulgari, Românii, în migrația lor dinspre apusul Daciei Trafane începută în sec. X, încă nu ajunsese așa departe, ori cel mult ajunseseră până aproape de Șiret. Acestea erau raporturile geografice între popoarele din Dacia traiană când se constată cele mai vechi texte scrise aici.

Pe teritoriul Daciei traiane s'au întrebuințat patru feluri de scrieri: cirilica, glagolitica, latina și greceasca.

Scrierea cirilica, este cea mai veche; cu ea s'au scris texte în 5 limbi: slavonește, românește, latinește, grecește și ungurește. Slavoneș e cu cirilica s'a scris în sec. X sau XI în Dacia traiană,

1) D-l prof. Ilie Minea nu admite o stăpânire bulgărească la nord de Dunăre (v. Arhiva, 1928, II, 156).

anume în Moldova de la răsăritul Șiretului—deși nu de Români nici într'un mediu românesc; Savina Kmga și Codex Suprasliensis. Cartea lui Sava e o evanghelie și pare a fi scrisă spre sfârșitul sec. X sau începutul s. XI; iar Codexul de la Suprasl e un mineu și e mai nou așa că va fi fost scris în a 2-a Vs a s. XI. Aceste texte sunt cdpîi după originale din s. IX-a.

Un alt text scris cu cirilice în Dacia Traiană este diploma din 1134 a lui Ivanco Rostislavovici. I. Bogdan, Onciul, întemeindu-se pe o premisă greșită, au socotit aceaslă d'plomă falsă; domnul prof. I. Bărbulescu argumentează documentând că ea este autentică.

La noi, în regiunile unde erau Români, nu avem nici o probă că s'ar fi scris cu chirilică mai înainte de secolul al XII. Apoi arată, aducând exemple — că cu cirilica s'a mai scris în grecește, latinește și ungurește.

De la cine au luat Românii scrierea cirilică. În această privință autorul spune că sunt patru păreri: 1) Barnuțiu susține că alfabetul cirilic e moștenit de la Romani; 2) Hajdeu, Xenopol, Onciul, S. Pușcariu, Procopovici, susțin că s-ar fi luat de Români de la Bulgari în sec. IX sau X; 3) I. Bogdan și N. Iorga cred că Pamluat de la Bulgari în veacul al XIV-a, și a patra teorie—care este a autorului—susține că Românii au primit alfabetul cirilic spre sfârșitul veacului al XII de la Bulgari. Pentru a documenta această nouă teorie se folosește de fonetismul literelor x,

Arată că aceste litere în scrisul vechi românesc nu reprezintă fonetismul rusesc, nici cel sârbesc și nici cel al limbii bulgare, din sec. X și XI și nici pe cel din al XIV veac, ci numai fonetismul mediobulgar din sec. al XII. Acest argument cu desăvârșire nou în știință îl documentează cu fel de fel de exemple din textele slave.

Alfabetul cirilic s'a introdus în Dacia traiană cel puțin în secolul al XI—după cum l'am văzut manifestat în Savina Kmga, Cod. Suprasliensis și diploma Bârlădeană—unde nu erau Români ci Slavi; iar mai pe urmă în secolul al XII-a, spre sfârșit, de la Bulgari a trecut la Români. Pe teritoriul Daciei traiane erau două curente bulgare cirilice: unul în părți'e Bucovinei sau ale Moldovei răsăritene, o continuare a curentului bulgar care în secolul al X-a—XI-a dădu Rușilor cirilica—în care s'a scris evanghelia lui

Ostromir și altul în restul Daciei din Muntenia, care era mai nou.

Când s'a sîrs în românește cu cirilica. Cele d'ntăi texte seri e român ște cu cirilica sînt așa numite texte rotacizante : psaltirile Hurmus ki, voronețană, S heiană, etc. În priv'nța datării și or'g'nii aceor texte sunt mai mult păreri: d-l N. Iorga spune că au fost s rise în veacul al XV-a în Maramureș, d-l S. Pușcariu în nord de Mur ș, d-l Candrea spune că în reg'unea Oașului din Maramureș. Aceștia se sprijină pe faptul că text le rotacizante au fost s:rise acolo pr'n îmboldirea propovădu'rii bisericii husite, fiindcă—susț'n dumnealor—numai aceasta cerea ră pândirea cuvântului lui Dumnezeu în limba naționa'ă.

Autorul ac stei cărți, controlând izvoare'e, arată că teoriile expuse mai sus nu sunt adevărate, întru cât documentele vremii ne vorbesc că „erezja” husitismului s'a introdus mai cu seamă în Moldova și Țara R mânească și apoi în Ardeal, cum ne arată criemar a de către episcopul catolic George la anul 1436 a călugărului minorit Iacob de Marchia.

Apoi arată că și catoliismul propovăduise în limba națională a poporului respect'v, dând pentru aceasta o sumă de documente n știute de cei cu teoria husitismului, ca hotărârile unor concilii din secolii al XIII, XIV și XV, în care se decide ca să se s'ujească în b'serici și în limba națională a poporului respectiv.

Trecând apoi la argumentele filologice autorul arată că este greșită părerea d-lui N. Iorga care susține că rotacismul se afla numai în Maramureș, dovedind că este general în limba românească.) Apoi u final întreg, o l. oa, en l. în, l înmuiat în i, u neaccentuat neprefăcut în ă, lipsa p epoz ției *pre* cu acuzativul regim direct; pentru toate acestea aduce exemple din textele rorârno-slave care scăpas ră din vedere susțietorilor teoriei maramureșene—poate fiindcă nu sunt slavlști.

La toate aceste argumente erudite, cu ocaz'a combaterii teoriei „săsismelor”, mai aduce un fapt foarte interesant neobservat până acum în ști nță. Împarte pe scriit ri în două c tegorii: 1) mecanici și inconstienți (culți) și 2) psihologici și conștienți (mai

1) Că această Lorie a d-lui profesor Ilie Bărbulescu e!e justă arată și retrac ărie d-lor S. Pușcariu și Procopovici (cf. Arhiva, No. de față, p. 292)

puțin culti). Aceste fenomene sunt generale omenești și prin urmare le găsim și la Slavii cirilici.

Propaganda catolică cre'ase în Principatele Române un curent latino-fil și antislav, pe care ni-l documentează pentru sec. al XVI Frâncesco della Valle. Acest curent prin faptul că lupta contra Slavilor—mai ales contra Sârbilor care acaparaseră diferite situațiuni în Ț. Rom.—ne a trezit conștiința noastră națională*

Scrierea glagolitică. La noi o găsim în texte românești, într-o inscripție din Bucovina ca și în texte slavonești; cât pentru timpul când ea s'a introdus, autorul arată că s'a putut introduce în secolul al XIV prin raporturile Croaților cu Românii și prin raporturile Moldovenilor cu Polonia în Sec. XIV și XV—Mai ales prin legăturile culturale cu Academia din Cracovia. Pentru acestea a—duce documente necunoscute până acuma în știință.

Românii au întrebuințat în perioada slavonismului cultural și scrierea latină. Cu ea s'a scris în latinește, slavonește și românește. Latinește avem diplome ca cele din 1369 ale lui Vladislav, apoi tractate și d'ferite acte; slavonește avem diferite acte și Scriitori de ale domnilor. În sec. XVII găsim în ținutul Lugojului bănațean o întreagă literatură cu scrierea latină în românește, reprezentată prin Ștefan Fagarași, Mihail Haliciu și Ion Viskî, apoi Vito Pilutio cu catehismul românesc din 1677. La 1593 Luca Stroici scrie un tatăl nostru cu litere latine pentru (polonul) Sarni{ki. A—poi o mirturie că Românii scriau cu litere latine avem din anul 1581 a episcopului catolic din Nona, care scrie misionarului Hieronim; afară de asta mai este o carte în franțuzește din anul 1543, Care ne spune că Românii scriu cu litere latine, aceste—două din urmă documente sunt descoperite de autor. Scrierea latină s'a introdus la noi odată cu propaganda catolică, care începe cam în secolul XII.

În perioada slavonismului cultural pe teritoriul Daciei tratație 8*a întrebuințat și scrierea grecească; cu ea s'a scris numai grecește. Avem scrisorile mitropoliților în Hyacint, Daniel Cristopolos, etc, a lui Mircea cel Bătrân scrise în grecește către Patriarhie ș. a. Românii au luat această scriere probabil înainte de cea slavă, pe când era cultura bizantină în floare.

Mișcarea literară cirilica la Slavi. Cuprinsul literaturii bulgar? Care ne-a venit în secolul XII—împreună cu alfabetul cirilic—»sra numai traduceri din literatura bizantină și ceva din cea la*

TH. HOLBÂN

tină. Aceasta cuprindea literatura lui Ciril și Methodiu în copii din veacul al X și al XI, care deși se făcea numai pentru biserică, totuși avea un caracter enciclopedic. Cuprindea afară de psaltiri, homilii, minee etc, istorie (cronici sau hronografe) din cronica bizantinului Malalas, Zonaras, Hamartolos și alții; opere cu cuprins filosofic: Isbornicul lui Svjatoslav, „Zlatostruj” a țarului Simion, sau opere teologico-filosofice: sestodnev a lui Ion Exarhul. Apoi lucrări gramaticale: „O pismeneh” a călugărului Hrabxr ; științe naturale (medicina, astronomie) „Fiziolog”, literatură beletristică în proză: Alexandria Varlaam și Ioasaf, Povestea Troei și altele; poezii (bisericești): Azbuena Molitva, Prologul lui C-tin Prezviterul și „Pohvala” țarului Simion, apoi opere juridice: Zakon Sadnyj” (civile) și „Zapovăd svetich othCb* (bisericești).

Această literatură bulgărească cu caracter multilateral din s. XII ne-a transmis și două curențe literare (relativ la traduceri) ; un curent susținut în opera sa traducă din grecește „Bogosloviâ” de Ion Exarhul și alt curent susținut în traducerile sale de Grigore Prezviterul. Ion Exarhul a tradus opera lui Dionisie Ariopaghites și scrie în „Prologul” ce pune la „Bogosloviâ” să ca el traduce să se înțeleagă și nu ca să fie frumos, adică el susținea ca traducerile să fie făcute după înțeles ; iar cealaltă școală susținea ca traducerile să se facă „cuvânt de cuvânt”, să se păstreze genul cuvintelor și armonia frazei grecești.

De școala „cuvânt de cuvânt” se pare că ținea Grigore Prezviterul care a tradus cronica lui Malalas; de acesta școală ținea și scriitorul care în sec. XIV a tradus cronica lui Manasses, ca și traducătorii de poezii bizantine și alte texte pe care de asemenea le în. iră ; iar de școala lui Ion Exarhul ține și ius «Izbornicul lui Sviatos'av»—o compilație apocrifă din opere bizantine—și diferite alte texte.

În privința ortografiei literaturii cîrillce a Slavilor se deosebesc 6 școli: școala etimologică, x, K — jerurile Se scriu exact; școala cu jerurile amestecate (din regiunea Târnovei și Ohridei); școala fonetică: z se întrebuițează acolo unde voia să se arate ă (și o), iar k se pune numai de prisos ; școala dela Ohiida, după care nu scriu de loc K ci x ; școala de la Zletovo (Macedona), după care nu se scrie x ci numai K sunt descoperite de Conev și școala croato-catolică, după care x și k „de prisos” nu se seri-

*ntr'un sbornic scris, în Moldova în sec. XVI. În scrierea „învățăturile lui N agoe Vodă către fiul său Teodosie" din sec. XVI se află mai multe pilde din „Fiz'olog".

S'au mai transmis medicină și astrologie, cu cuprinsul literar: „Povestea despre Varlaam și Iosaf", despre înțelepciunea lui Solomon, Alexandria. Un Penticostar tipărit de un Sârb la anul 1649 cuprinde 50 versuri, iar în IipjKiMa lui Udriște Năsturel se află o poezie în slavonește.

Odată cu aceste genuri Românii au luat și curentele slave ale lui Ion Exarhul „după înțeles" și al lui Gr/Prezviterul „cuvânt de cuvânt". După Gr. Prezviterul a scris Macarie și Eftimie cronicile- lor. Aceste documentări sunt lucrări cu desăvârșire noi în știință.

Odată cu toate genurile literare s'a introdus la noi și tipul de limbă a celor patru literaturi, numai nu cu aceeași extindere.

În viața vie a principatelor române, acte, documente, etc. se întrebuințează curentul sârbo-slav, care din veacul al XIII-a din cauza deplasării centrului cultural propriu bulgăresc spre apus începu să devie preponderent; acest curent s'a strecurat mai ales prin înrudiri domnești și prin m-rea de la Sf. Munte, unde mergeau și călugării Români și prin em'grare de Sârbi se propovăduia în Sârbo-Slavo. Prin urmare—lucrul nou în știință—limba documentelor româno-slave e macedo-slavă și nu bulgărească cum au încercat să dovedească, Miletie", Oblak și apoi I. Bogdan.

Individualitatea limbii româno-slave și ortografia ei era un fel de compromis ca și limba și ortografia celor patru tipuri de literaturi slave. Astfel odată cu transplantarea curentului slav a trecut și curentul grecesc care era în colaborare cu slavii; acesta în sec. al XVI și XVII se accentuase îndeșul. Afară de cărțile cari s'au tradus din grecește și s'au scris chiar în grecește mai avem și unele reminiscențe ortografice, dintre care aduce mai multe exemple.

Precum la Slavi există un Curent latino-fii, așa s'a format și între Români. Acesta propaga catolicismul, supt influența' lui am început a Scrie românește și cu litere latine.

Curentul literar românesc. În veacul al XII-a, XIII-a și poate că și în al XIV mișcarea culturală s'a făcut între Românii din Dacia traiană numai în limba slavă ; spre sfârșitul sec. al XV poate, sigur într'al XV-lea, catolicismul izbutește să creeze un cu*

rent românesc în Principatele Române. Fondul literaturii curentului românesc este identic cu cel româno-slav. Astfel în ramura literaturii bisericești, în timp ce cei din curentul româno-slav copiau cărți slavonești, cți din curentul românesc le și traduceau. Tot așa în literatura juridică, în ramura gramaticală, în ramura istorică, științi naturale, etc.

Cele două școli literare dela Bulgari pe care le-am găsit în curentul român-slav—cu privire la traduceri au trecut și în curentul românesc. Școala lui Ion Exarhul „după înțeles” o vedem în cronica lui Moxa, ms. de la leud. e.c. iar cea „cuvânt de cuvânt” al lui Grig. Preziriterul, o vedem în traducerea codicelui Voronețan, Dl. prof. I. Bărbulescu dovedește cu exemple din codex că într'adevăr face parte din această școală,—lucru cu totul nou în știință. Tot așa ortografia textelor române este la fel cu a textelor româno-slave.

La urmă d-l prof. ilie Bărbulescu, ca un adânc cunoscător al limbilor și literaturilor slave, conchide în sensul următor că: mișcarea literară curat românească e reflex al literaturii româno-slave : a Bulgarilor, Sârbilor, Macedo-Slavilor și Rușilor; este o literatură cu acelaș fond, din traduceri : pune preț mai mult pe textele bisericești și are un caracter de multilateralitate, cultivând foarte puțin poezia și științele naturale. Face traduceri după cele două școli, astfel că unele texte sunt confuze, iar altele clare, datorindu-se școlii pe care o urma scriitorul. Slovele cirilice din textele curat românești au fiecare toate însemnările fonetice din textele celor cinci literaturi slave.

Prin urmare „cine studiază Istoria literaturii curat românești procedează în ch*p neștiințific, când separă produsele curat românești de cele slave. . . numai o „Istorie a Ii'eraturii românești vechi” care va cuprinde cel puțin rezultatele unor așa cercetări largi va fi o Istorie literară reală a perioadei slavonsmului nostru cultural”—adaugă cu atâta dreptate autorul. Roadele acestei cărți—care este prima de acest soi la Români—vor prinde în curând rădăcini printre cei dornici de muncă și de adevăr.

Am făcut un rezumat așa de lung al acestei cărți, pentru al pune la îndămâna celor ce nu ar avea timp să cetească cuprinsul ei atât de bogat și nou pentru știință.

Th. Holban

Nârodopîsny' vSstn/k ieskoslovensky' (k semdesâtym narozeninâm Prof. D-ru Jirimu Polivkovi), rocn k XXI (1928)! Praha C, 1 și 2.

Cuprinde un bogat și interesant material.

Notăm că poveștile ungurești și cele cehe, ca și alenoastie încep prin: a fost odată. Ast-fel în Magvar'schen Sagen, Märchen u. Erzählungen von Iohann Grafen Maylâth găsim : *Es war einmal ein KOnig u. eine kOnigin* . . . cf. ceh. Nemcovâ, Nâr. bâchorky I: *Byl jednou jeden Ktâl* (vezi studiul d-lui V. Tille : *Pohâdkove' prameny*, p. 21).

d. Jiri Horák, traducând articolul rusului Mark Azadovskij: *Pohadky z hornolenske'ko Kraje* (Siberia), observă, p. 43, că a dispărut întrucâtva vechea fantazie din poveștile siberiane din cauza puternicului curent pentru introducerea în povești a elementelor din viața reală; oamenii noi modifică vechile povești, așa cum în evul mediu burghezul a schimbat formele și materia literaturi cavalierești... după priceperea sa.

Păcat că interesantul articol—studiu al d. J. F. Svoboda ; *Horăcke sklo*, tratând, p. 64—63, despre fabricarea sticlăriei în Moravia, cu începere din sec. XIII, în localitățile Fryâava, Nemecke-Vri&t', Kr'zâanky-Milovy, Heralec, Novy'Jimramov.Krasne'.Cik-hâj—Kocanda, Bitov, Vortovâ, Svratouch, nune spune nimic și despre comerțul ce se va fi făcut, pe timpuri, cu această producțiune moravă.

La p. 116 și 188 se citează numele a diferitelor muzee din republica cehoslovacă. Și prin mulțimea ') acestora, Cehoslovacii dau dovadă că au puternic dezvoltat cultul trecutului. Inițiativa part'culară și statul le înființează, le întreține și subvenționează. Marele public se interesează mult de ele, d. ex. pe cel din Koăice l-a vizitat într'un an 82612 persoane, pe cel din Olomoucpeste 7000 persoane (acest d n urmă are 1299 membri; casa aduce pe an 294 276 kJ. venit, subvenții anuale 10600 kc, daruri și contribuții de ale membrilor 14450 kc). Ministerul de Instrucție se în grijește mult de astfel de instituții (în anul trecut l-a înființat pe

1) le găsești mai în fiecare localitate, pe lângă cele înjghebate și în Castele ca Krivoklat, Karlâtejn, etc.

cel din Banske Bygtrlcı sub numele de Banske" museum Diony'sa Sta a).

Deosebit de importantă și pentru noi e comunicarea d. Fdrd, Pátek : *O zazdvānl lidl a zvlrat do zākladu staveb* ¹⁾, p. 181, în care arată că și la cehi va fi existat obiceiul de a se zid' o femeie sau o tânără mamă în temelia unei noi clădiri, spre a i da trăinicie; dovezi despre aceasta ar fi pomenirea faptului în baladele populare (în cele slovace „Zidirea iubitei într'un turn de fier") și în povestiri d spre zidirea unor femei în zidurile unor cetăți boheme, în care s'au găsit, în realitate, schelete omenești (d. ex. la Hasistejn, Rab, etc.)

Obiceiul e păgân. Creștinătatea nu s'a putut lepăda complet de el și pentru ca să nu se mai facă rău oameni'or, de la o vreme, se zidi animale ²⁾ și mai târziu ouă ³⁾ ca simbol al g r- menuiui vieții acestor animale. În ruinele unor ziduri de întăriturj de la Li'omerlc, s'au găsit câteva ouă, tot așa și la Teplicke\JLa repararea castelului Hrádek Krivolk'ât s'a găsit scheletul unui hulub ⁴⁾ sub piatra pc care Se încrustase anul fondării.

La Cehoslovaci, ca și la noi, broasca e întrebuințată pentru vrăji. Ferd. Patek citează comunicarea lui Mikovek în „Lumir" 1858, nr. 35 despre superstițiile oamenilor de prin părțile Jicin* anume că mai înainte de a se începe a se zidi o clădire, ceva, prind o broască verde (un buratec, pesemne), apoi cn făină mu- iată cu roua dinainte de Sf. Ioan Botezătorul, fac o pânișoară (bochnik, bochane'k, cf. rom. bocâneț, bohace). Zidesc broasca[și această pânișoară în temelie, și cât timp va mânca broasca din pânișoară, atât nu va ploua. Așa se zice că s'a făcut și la întreprinderea construirii liniei ferate Pardubic-Liberec.

1) se bazează pe o mai veche comunicare a lui Karel Jaromir Erben în *āsopis leskeho masea*. 1848.

2) La Iași, când s'a găsit într'un părete de vă'ătuci o mătă complet mumifiată, unii oameni au zis că trebuie să fi căzut a- colo, Asta ar denota că aceștia n'aveau ideie despre un astfel de obicei al zidire unui animal. Alții însă presupuneau să fie o vrajă.

3) La noi se pune de obicei o sticlură cu aghiazmă, cf, și superstiția: *lucrea umbrei și așezarea ei în zid*.

4) Și Olandezii aveau a-est obicei, după cât știu dintr'o comunicare orală a d. D-rand Th. Locher, olandez d< la Haye, (Olanda).

„In noaptea de Crăciun, la miezul nopții, animalele domestice vorbesc între ele* credință pe care o au locuitorii din regiunea rurală a Karlsbad-ului ') *Sagen der Karlsbader Landschaft*, gesammelt von iosef Hofman, Gustav Kuhchera, Haus Ntirnerger, Karlsbad 1926/recenzie în Narodop. vist fieskosl. XXI, C 1, p. 114).

Și la Iași, e credința, în popor, că «în noaptea anului nou vo **besc** animalele între ele".

Margareta Ștefănescu

A1. Rosetti: *Chronique roumaine* (1923—1926) în „Revue de Lmguistique Romane", publice par Ia socie'te' de linguistique romane Tome III, n. 11—12, p. 207—262.

În această cronică, autorul informează greșit și insuficient, prin faptul că nu pomenește nimic despre unele lucrări apărute în acest interval 1924—1926, precum nici despre unele păreri contrarii celor ale sale.

Astfel p. 249 țcf. și p. 245) la rubrica despre fonetică, vorbind despre rotacism și „pseudo-rotacism" („passage de *n* â *r* dans les mots qui contiennent deux occlusives nasales dans des syllabes differentes"), nu spune nimic despre o altă teorie cu privire la rotacism, exprimată de d. Prof. Ilie Bărbulescu, în Arhiva 1921 Oct., p. 204, reluată de mine în recenz'a cărții d. A1. Rosetti *Etude sur le rhotacisme* Arhiva XXXI', 2, p. 151—156, recunoscută în urmă (și de d-n'i A1. Procopovici') și Sextil Pușcariu *), teorie care admite că toate prefăce ile de *n* intervocalic în *r* sunt rotacizme, ci nu disimilări și că rotacismul se găsește și astăzi în limbă, ca dovadă că se descopăr neconținut exemple pe care tot Arhiva le notează treptat').

Tot cu privire la fonetică, din materialul pe care-I oferă Arhiva, dă p. 251 numai artieolul ,d. Prof. A. Scriban *Ceva despre*

1), 2) Vezi mai sus p. 292, alin. 2.

3) Bejenaru Arhiva XXXI 3 4' p. 287 (exemple din satul Vutcani). Ilie Bărbulescu Arhiva XXXII, 2, p. 150 (ex. din saml Abac din Transilvana), Victor Motogna, *Revista Istorică*, XI, 7 9, p. 201 (Arieș formă rotacizată din Anieș). Margareta Ștefănescu Arhiva XXXIV, 1, p. 67; 3 — 4, p. 200 (Basarabia: jud. Soroca, Lăpușna; în Lexiconul lui Mardarie Cozianu, exemple din doc. 1472, 1228, 1546, dn Suceava, Vaslui, Huși și într'un act de de^pârtein^ 1797 din Moldava). Th. Holban Arhiva XXXV, 3—4, p. 292 (în Basarabia: jud.

RECENZII

vocalele intonate în limba românească Arhiva XXXI, p. 138—139, dar omite articolul d. Bărbulescu despre *A neaccentuat neprefăcut în ă în limba română* Arh'va XXXI, nr. 1, p. 39—41 în care se arată că „a aton există astăzi, ba a existat continuu până cel puțin în sec. XV, și în Muntenia și Oltenia”, ci nu numai în regiunea unde s'au scris textele rotacizante.

Discutând despre articolul lui (<il(u) din studiul d-lui S. Pușcariu: *Der lu- Genetiv im Rumänischen* ZRPh., XLI (1921), p. 76—82, nu spune nimic despre articolul d-lui Prof. Uie Bărbulescu; *Le génitif en lu en comparaison avec lui dans la langue roumaine*, Arhiva XXX' 1, p. 73—76, în care autorul ajunge la alte concluziuni de cât acele ale d-lui Pușcariu, admitând că „La répétition de *lui* faite deux fois par «Toader diac» et l'inexistence de <S et dans ce document et dans d'autres documents roumaines slaves du XVème siècle, montre plutôt que ce dernier n'aurait pas existé que très peu de temps dans ce siècle mais qu'il serait apparu un peu plus tard (au XVIème siècle des copies) après, - il est possible que forme mame decelui-ci, tandis que, comme nous avons vu, **AHU** lui mame est génitif comme *lu* des textes „hussites” et de Coresi*. Apoi probează că nu e adevărat că *lui* a învins în regiunile de sud și *lu* în cele de nord, trăgând din această cercetare concluzii împotriva teoriei că textele numite *husiite* și *rotacizante* au fost scrise în Maramureș numai decât, precum că și limba română în sec. XV și al XVI-lea ar prezenta un stadiu arhaic spre deosebire de stadiul ei actual.

Deasemenea, în legătură cu studiul d. S. Pușcariu *Despre pre la acuzativ*, DR, II (1922), p. 565—581, pe care-l discută tot la rubrica *Syntaxe* p. 257—258, iarăși nu spune nimic despre articolul d. Ilie Bărbulescu: *Relativ la „vechimea acuzativului cupre”* Arhiva XXX, 2, p. 201—204, în care autorul aduce dovezi că prepoziția *pre* (pe, pă) „s'a născut în limba noastră cu acuzativul regim direct înainte de 1574 și că există în ea cel puțin din sec. XV” și că acestei prepoziții îi corespunde prep. slavă *po* cu acuzativ, informațiuni pe care autorul acestei cronici nu le poate avea din studiul d-lui Sextil Pușcariu, și Merecunoașterea lor îl face să afirme p. 257, după acesta, „quant à la date à laquelle elle [prep. pe] s'est produite, il est impossible de la fixer, dans l'état actuel de nos connaissances”.

La rubrica textelor ar fi de adăugit studiul d. Prof. Ghibă-

nescu asupra Evangheliarului Mitropolitului Varlaam *Arhiva XXX*, no. 3—4, p. 256 — 273. publicat tot în *Arhiva XXI*, 185—190; 211—219.

Cu privire la toponimie, d. Rosetti, p. 260—261, se oprește mai mult asupra studiului d-lui I. Iordan *Rumänische Toponomastik* I — 11 Teii 1924 et 1926 „consacre” â l'etude qes noms de lieux de l'ancien royaume de Roumanie, â l'exception de la Dobrogea". Într-o notă, p. 261 se citează ceva din articolul meu despre *Rusisme—rutenisme din toponimia românească*, *Arhiva, XXXI* (1924), p. 199—206, anume despre numărul acestor toponimice. Nu pomenește însă nimic despre broșura mea, teză de doctorat, *Elementele rusești-rutene din limba românească și vechimea lor* Iași 1924—1925, în care, arăt și corespondențele sud-slave ale toponimicelor rusești-ru'ene, de mine discutate, numărul, răspândirea și extinderea geografică a unora și a celorlalte, un numai în vechiul regat ci între hotarele României Mari. Omite și discuțiunile d. Bărbulescu asupra toponimiei, *Arhiva XXX*, 2, p. 10—19.

Din cauza unor astfel de lipsuri, socot că această cronică informează greșit și insuficient pe cei ce-ar dori să cunoască, din ea, stadiul în care se găsește știința românească în momentul de față. Indiferent din ce cauză provin aceste lipsuri: faptul că autorul nu s'a oprit asupra unor studii aci mai sus citate, fie că le-a trecut cu vederea, din cauză că nu cadrează cu pânurile sale, ele micșorează valoarea lucrării, foarte importantă prin natura ei.

O bună cronică n'ar fi om's nici din *lista periodicelor* (Publications periodiques) p. 209—210 revista *Arhiva*, apărând astfel necomplectă, iar la *etimologii* (Recherches etymologiques, p. 2⁹ și urm. 1) nu s'ar fi mărginit numai la lista ungurismelor limbei românești *Arhiva XXX* (1922), p. 273-286 de Prof. A. Scriban, deoarece mulți dintre colaboratorii acestei reviste au dat deseori și etimologii.

Pentru o sistematică și complectă lucrare de acest fel, la rubricile date de d. Rosetti sale aş adăogi una despre ortografie și în ea și cercetările Arhivei în această direcție: *Falsificări culturale în transcrierea lui % și h prin â și u XXX* p. 51 (Ilie Bărbulescu), recenzie lui N. Drăganu, și în legătură cu aceasta, și

Limba unei Cazanii după vechea direcție filologică XXX, 2, p. 192 (Ilie Bărbulescu), în care se arată modul greșit de transcriere a textelor de către cei ce nu cunosc fonetica alfabetului cirilic și *O școală cirilica necunoscută la slavi și Români XXX*, 1.

Uneori chiar dacă s'ar prezenta ca fapte de amănunt, de mi s'ar reproșa, totuși peste care șt'ința, nepărtenind, nu poate trece cu vederea,

Margareta Ștefănescu

Dr. Jaroslav Bidlo: *La litterature historique tchâ coslovaque* Comptes-rendu 1921—1926.

Autorul, profesor de istorie, la Universitatea din Praha, înglobează în această dare de seamă mai multe domenii speciale, pentru care consultă pe mai mulți specialiști competenți după cum însuși declară, (pg. 1, nota 1).

Iată domeniile, împărțite pe paragrafe, în care d. Bidlo ne dă material informativ bine sistematizat :

1. Istoria națională: 1) *bibliografie, publicarea izvoarelor, instrumentele de lucru, lucrări generale, științe auxiliare*;

2. *Istoria politică*: timpurile preistorice, începuturile perioadei slave până la 900, perioada fixării statului 900—1200), perioada sec. XIII și XIV, dela moartea lui Carol IV până la încoronarea habsburgilor, dela întoarcerea habsburgilor până la bătălia dela Bja Hora, dela această bătălie până la întoarcerea Măriei Tereza, dela domnia ei până la 1848, dela 1848 până la războiul mondial, dela 1914—1918.

3. *Istoria instituțiilor politice și sociale*;

4. *Istoria economică*; 5. Istoria artei.

II. Istoria generală: 1) antichități, 2) evul mediu și timpurile moderne ;

III. Istoria marelui războiu;

IV. Istoria Europei orientale și a lumii slave.

Din acest Comptes rendu reiese că cea mai mare parte a cărților și a articolelor privitoare la istoria cehoslovacă publicate între 1921 și 1926 tratează despre dezvoltarea religioasă și ecleziastică a Bohemiei. Acum numai se cercetează, cum se cuvine, personalitatea și doctrina lui Hus și se publică «Akty Jednoty

bratske"» (actele Un'tății Frați'or din Bohemia). Generația istoricilor cehoslovaci de astăzi a îndeplinit un deziderat vechiu : studiul și cunoașterea istoriei renașterii naționale cehoslovace și a dezvoltării intelectuale și politice a secolului al XIX-lea, grație arhivelor altă dată austriace și aproape inaccesibile atunci pentru acest scop. Cercetători, profesori la catedrele universității din Bratislava, evidențiază în lucrările lor raporturile culturale și intelectuale ale C hi'or și slovacilor în trecut, pentru a stabili, -efectiv și în ch'p natural pe cele de astăzi. Istoricii, chiar în îndeplinirea datoriei lor profesionale, tratând despre istoria «non tche'que», consacră o considerabilă parte cercetărilor asupra istoriei Boemiei. Istoria Cehilor din timpul războiului e lăsată pe seama publiciștilor sau oamenilor politici, care au luat ei singuri parte la marile evenimente. Cu privire la istoria «non tche'que», au dat câteva lucrări importante specialiștii în istoria antichității, în special istoricii orientaliști (vezi p. 83—85).

Margareta Ștefănescu

Adaos. La § 87, pag. 183 urm. trebuie adăugat că *L. Spitzer* se ocupă de rom. *p(r)e* și de span. *ă* înaintea obiectului drept al numelor de persoane într'un articol din *Zeitschrift für romanische Philologie XLVIII*, (1928) nr. 3—4 ajungînd la concluzia că aceste construcții s'au născut independent în fiecare din cele două limbi, iar cauza lor este de natură afectivă.

I. I.

TABLA DE MATERII

PE ANUL 1928

S T U D I I

	<u>Pag.</u>
<i>Bărbulescu Uit.</i> — Curentul Literar Româno-Slav	1
„ Nașterea individualității limbii române și elementul slav (cuvintele cu * și A din Categorie II)	8 1
„ Nașterea indiv'dualității limbii române și elementul slav (cuvintele Categoriei III).	161
„ Din Istoricul Slavisticii în România	232
<i>Bejănaru C. N.</i> — Rolul boerimeii în politica externă a prin- cipatul Țării Românești în prima ju- mătate a sec. X-lea	37 și 112
<i>Bogdan A. N.</i> — Un pamflet istoric: Akatistul lui Mihai Gr. Sturza-Vodă	9 0
<i>Holbări Th.</i> — Boerii lui Mihai Viteazul	2 0 5
<i>Iordan I.</i> — Dialectele italiene de Sud și limba română 13 și 181	
<i>Kogălniceanu C.</i> — Mormântul lui Radu I Basarab în bi- serica domnească de la Curtea de Argeș	85
„ Mănăstirea din Câmpulung.	227
<i>Ștefănescu Margareta.</i> —Un produs al Școalei lui Ion Exar- hnl Ia noi: Manuscriptul al III-lea din SbornicuJ de la Ieud	45
„ Un produs al Școalei lui Grigore Prez-	

n

	viterul la noi: Psaltirea Vorone- țeană	102 și 164
<i>Zâne G.</i>	— Doctrina economică a Codului Calimah	30
„	Reglementarea schimbului de bani în timpul domniei lui Mihai Sturza	173

COMUNICĂRI

<i>Bărbulescu Ilie.</i>	— Limba româna Scrisă de Turci	56
„	Un document moldo-slav din a. 1612.	58
a	Cuvintele românești <i>stâlpar</i> și <i>alilular</i>	118
a	Originea cuvântului <i>drum</i> în limba ro- mână	119
„	Un document slav cu rotacism româ- nesc sec. XV	123
„	O recenzie în „Zeitschrift für romanische Philologie“.	245
„	Iarăși despre etimologia cuvântului „Ar- deal“.	250
„	Originea sufixului românesc—eseu	252
<i>Burghel M.</i>	— Un clopot al lui Const. Brâncoveanu în Trnovo.	268
<i>Constaițlnescu-lași A.</i>	—Cuvinte românești în limba Germa- nilor din România	138
„	Istoricul „afacerii“ Glozel.	142
<i>Gherghel Ilie Dr.</i>	— Câteva precizări filologice istorice (ur- mare)	62
„	Bersabeni=Besermenii	142
<i>Holbau Th.</i>	— Document moldo-slav din a. 1610	137
„	Două știri despre Români	139
„	Știri despre anul 1821 în Principatele Române.	140
„	O comun'care la Academia rusească des- pre Români.	291
„	Iarăși chestia rotacismului și disimilării	292
„	Fenomene linguistice din Basarabia	292
<i>Ioldan I.</i>	~* Entgegnung	124
<i>Ștefănescu Margareta.</i>	—Două nume de monedă măruntă în	

III

	Basarabia	64
»	Rotacizme în Basarabia	65
„	Superstiții la Slovaci, asemănătoare cu a'le noastre	133
„	Valach=cioban, păstor	135
„	« „Amărâtă turturică, în literatura rusească	135
„	Obiceiuri la Cehoslovaci	264
„	Asyndeton	266
„	Românii de peste hotare	268
„	Pugkin despre Români	269
Zâne G.	— „Elzevire" cu informațiuni despre Români	60
	„A'gint în plic"	60

R E C E N Z I I

Bărbulescu Iile.	— Silviu Dragomir : Documente nouă pri- vitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI	66
„	N. Iorga : Noi acte românești la Sibiiu	71
„	Aurel A. Mureșianu : Clădirea Școalei românești din Brașov de către popa Mihai în anul 1597	153
„	P. P. Negulescu : [Reforma învățămân- tului	293
Bogdan N. A.	— D. I. Gavrilu : Tutunul	75
„	I. Minea: Cercetări Istorice	149
„	Gh. Ghibănescu : Surete și Izvoade XVII	150
„	„ Anuarul Școalei Nor- male „Vasile Lupu" din Iași pe anul 1927	152
Constantinescu-Iași P.—O.	Tafrali: îndrumări culturale	77
Holban Th.	— I. Lupaș: Doi umaniști Români în sec. al XV-lea	147
„	N. Iorga: Imperiul Cumanilor și Dom- nia lui Băsarabă	256
„	Mie Bărbulescu: Curente literare la Ro- mâni	302
Ștefănescu Margareta.—I.	Roventă și I. Crist seu: Intro- ducerea în paleografia cirilica	76
„	Prof. Dr. Pelrov ; Sbornik F. Pestyho Heiseg nevtara—seznam o«ad v Uh-	

râch z r. 1864—65 Jako pramen his» toriko—demografických u'daju o sla- venských a Karpatoruských osadách .	158
Ernest Muka: Serbske leiowrfostne mjena a jich woznam	159
Dr. Karl Kurt Klein: Beziehungen Mar- tin Opitzens zum Rumänentum	160
Nârodopisny' vBslnik ceskoslovensky' .	310
Al. Rosetti: Chronique Roumaine. . . .	312
Dr. Jar. Bidlo : La litterature historique tschce'oslovaque	315

BIBLIOGRAFIE

- S-a primit la Direcția „Arhivei” (Strada Sppranță No. 14):
- Miloš Weingart: První mezinárodní sjezd jazykospytce a některé zive' o/azky současněrio jazykospytu. Extract d n revista „Bratislava”, II, 3 (a. 1928J.
 - Dr. Jaroslav Bidlo, professeur a l'Universite; de Prague: La Litte-raturehistorique Tche'coslovaque. Compte rendu 1921-1926.
 - Carlo Tagliavini: Divagazioni semantîche rumene (dai nome proprio al nome comune). Estratto deli' Archivum Romanicum dirttto da G. Bertoni, voi. XXII, Nrr. 1-2, 1928.
 - Carlo Tagl'avini: L'influsso ungherese sull'antica lessicographia rumena. Extract din „Revue des &udes hongroises, VI, No. 1, a. 1928.
 - Analecta Bollandiana, tomus XLV, fasc III et IV. Bruxelles-Paris 1927.
 - Iorgu Iordan : Bezeichnnngen fur „Rodeland” in der rumänischen Toponomastik. Extract din „Zeitschrtft für Qrtsnamen-forschung”, voi. IV, a. 1928.
 - Dr. Petar Skok: Sarakafiani. Extract din „Glasnik Skop-skog naufl. drustva”. Skoplije 1927.
 - P. P. Negulescu : Reforma învățământului. Proiecte de legi. Ediția II. București 1927.
 - Archeion, czasopismo naukowe poswi^cone sprawom archiwalnym, II Warszawa 1928.
 - Profesorul I. Simionescu : Reforma învățăm, secundar. Discurs rostit în ședința Senatului dela 3 April 1928. București 1928.
 - Em. Panaitescu : Cultură și învățământ. Cluj 1928.
 - Le:a Morariu : La 10 Mai 1927. București 1928.
 - Buletinul Comisiunii istorice a României, vo). VII Bucu-rești 1928.
 - George Marinescu ; Nuvele In Literatura română. In Bu-letinul Instit. de Literatură” pe a. 1928. Ibidem : N. N. Crețu : Femeia Mării, Ibidem: George M rinescu: Rosmersholm, dramă de H. Ibsen : conferință.

— N. T. Buzea : Răspuns la o Critică tendențioasă. Iași (fără dată).

— Sever Pop: Câteva capitole din terminologia Cahului. Cluj 1928.

— Clara Guthrie d'Arcis: Rolul social al Femeii. In românește de P. Mușoiu. București (fără datare).

Reviste: Studi Rumeni, publicați a cura delta sezione rumena dell'Istituto per l'Europa Orientale. Direttore: prof. Carlo Tagliavini, I, Roma' 1927.—Ba kan Archiv, herausg: v. prof. Dr. G. Weigand, III, Leipzig.—Revista dela Societă Filologica Friulana p. I. Ascoli, Udine.—Revue belge de Philologie et d'Histoire, Bruxelles.—ciasopis pro moderni-filologii a literatu'ru, Praha.—Česky c'asopis historicky, Praha.—Juridičeski pregled, Sofia.—Slavjanski glas, Sofia.—Archiv iUr Landeskunde der Bukovinâ, Radautz 1927, —Makedonski. Pregled, Sofia.—Slavia, din Praga.—Forschungen und Forschrite, din Berlin.—Glasnik zemaljskog Muzeja, din Sarajevo (Bosnia)'.—Ungarische , Jahrbucher, din • Berlin.—Slovansky prehled, din Praga.—Țara noastră, director Octavian 'Goga,, din Cluj.—Przegląd historyczny, din Warszawa.—Archivio glottologico italiano, diretta da Matteo Bartoli, Torino 1927.—Arhivele Olteniei, din Craiova.—Biserica ortodoxă rotună, din București.—Șezătoarea din Fălticeni.—Viața Românească, din Iași — Lumina Creștinului, din Iași.—Comoara Satelor, din Blaj.—Tudor Pamfil, din Dorohoi.—Junimea Literară, dm Cer'năuți.—r-Peninsula Balcanică ;din București.—Orpheus, revistă pentru cultura clasică, din București.—Flamura, din Craiova.—Făt Frumos, redactor Leca Morariu, din Suceava.—Gândul nostru, din Iași.—Ritmul vremii,, din București.—Famiiia', din Oradea.—Floarea : Soarelui,, din București.—Ioan Neculce din Iași.—'Graiul Românesc, din București Analele Dobrogei, din .Constanța.—Arhiva Someșană, din Năsăud.—Gândul Neamului, din Chișinău.

Ziare: Adevărul literar și artistic, din București.—Neamul evreesc, din București.—Falanga, organ de luptă al generației noi, din București. — Vjesnik Osjecks oblasti, din Osjek (Jugoslavia).—Novi Covjek, din Sarajevo (Bosnia).^—Ceskoslovenska republika, din Praga.—Centralnaja Evropa, din Praga.—Complex, din Iași.—Gândul nostru, din Iași.—Someșul, din Dej.